

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ГО «НАУКОВИЙ КЛУБ «СОФУС»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році

Випуск 1

2018

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

Міжнародний науковий журнал

Заснований у 2013 році
Виходить до 4 разів на рік

Випуск 1. 2018

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Співзасновники: Львівський торговельно-економічний університет, Подільський державний аграрно-технічний університет, ГО «Науковий клуб «СОФУС»

Головний редактор:

Башнянин Г.І. – д.е.н., професор (Україна)

Заступник головного редактора:

Іванишин В.В. – д.е.н., професор (Україна)

Виконавчий редактор:

Семенишена Н.В. – д.ф., доцент (Україна)

Відповідальний секретар:

Сидорук Б.О. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Випусковий редактор:

Сава А.П. – д.ф., с.н.с. (Україна)

Редакційна колегія:

Анісіч З. – д-р н., професор (Сербія)

Барроз Р.Х. – професор (Іспанія)

Білан Ю. – д.ф., (Польща)

Васильців Т.Г. – д.е.н., професор (Україна)

Гаверсхо Т. – професор (Швеція)

Герасименко Т.О. – д.ф., доцент (Україна)

Ілмаз Б. – д-р ф., асоц. професор (Туреччина)

Кірсєва О.Ф. – д.е.н., професор (Білорусь)

Копилук О.І. – д.е.н., професор (Україна)

Корольонок Г.А. – д.е.н., професор (Білорусь)

Куцик П.О. – д.ф., професор (Україна)

Лупенко Ю.О. – д.е.н., професор (Україна)

Місюк М.В. – д.е.н., професор (Україна)

Онофрей А.З. – д-р хаб., професор (Молдова)

Пал Сігн Нетра – д-р ф., професор (Індія)

Пархомець М.К. – д.е.н., професор (Україна)

Рагуз І.В. – д-р, професор (Хорватія)

Редченко К.І. – д.е.н., професор (Україна)

Семак Б.Б. – д.е.н., професор (Україна)

Сідорова М.І. – д.е.н., професор (Росія)

Чайковська О.В. – д-р ф., перекладач (Україна)

Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор (Україна)

Яновські А. – д.ф., (Польща)

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського торговельно-економічного університету
(протокол № 8 від 22.03.2017 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого ЗМІ
КВ № 21695-1595P від 24.11.2015 р.*

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України
з економічних наук (наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)*

Журнал індексується в міжнародних каталогах та наукометричних базах: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHЦ, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Адреса редакції:

ГО «Науковий клуб «СОФУС», Україна, 46027, м. Тернопіль, а/с 553. тел. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Відповідальність за оригінальність (плагіат) тексту наукової статті, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації несуть автори наукових праць. Точки зору авторів публікацій можуть не співпадати з точкою зору редколегії збірника. Передрук та переклад статей дозволяється лише за згодою редакції та автора.

© Львівський торговельно-економічний університет,
Подільський державний аграрно-технічний університет,
ГО «Науковий клуб «СОФУС», 2018
© Економічний дискурс, 2018

LVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS
STATE AGRARIAN AND ENGINEERING UNIVERSITY IN PODILYA
SCIENTIFIC CLUB «SOPHUS»

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013

Issue 1

2018

THE ECONOMIC DISCOURSE

International scientific journal

Founded in 2013
Periodicity: up to 4 times a year

Issue 1. 2018

ISSN 2410-0919 (Print)
ISSN 2410-7476 (Online)

Founders: Lviv University of Trade and Economics, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Scientific Club «SOPHUS»

Editor in Chief:

Hryhorii Bashnianyn – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Associate Editor:

Volodymyr Ivanyshyn – Dr. sc. (Econ), Professor (Ukraine)

Executive Editor:

Nataliia Semenyshena – PhD, Assoc. Prof. (Ukraine)

Responsible Secretary:

Borys Sydoruk – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Managing Editor:

Andriy Sava – Ph.D., Senior Researcher (Ukraine)

Editorial Board:

Zoran Anišić – Dr., Professor (Serbia)

Rafael Hernandez Barros – Professor (Spain)

Yuriy Bilan – dr. (Poland)

Taras Vasylytsiv – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Tord Häversjö – Dr., Professor (Sweden)

Tamara Herasymenko – Ph.D., Assoc. Professor (Ukraine)

Yilmaz Berna Burcu – Dr. in Accounting, Assoc. Prof., (Turkey)

Elena Kireeva – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Oksana Kopylyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Gennadiy Korolenok – Dr.sc.(Economics), Professor (Belarus)

Petro Kutsyk – Ph.D., Professor (Ukraine)

Yurii Lupenko – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Mykola Misyuk – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Aleksandr Onofrei – Dr.sc.(Economics), Professor (Moldova)

Pal Singh Netra – Professor (India)

Mykola Parkhomets – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Ivona Vrdoljak Raguz – Dr., Professor (Croatia)

Kostyantyn Redchenko – Dr.sc.(Accounting), Professor (Ukraine)

Bogdan Semak – Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Marina Sidorova – Dr.sc.(Accounting), Professor (Russia)

Olha Chaikovska – Ph.D., interpreter (Ukraine)

Alla Chykurkova - Dr.sc.(Economics), Professor (Ukraine)

Andrzej Janowski – dr. (Poland)

*Recommended for publication by Academic Council
Lviv University of Trade and Economics
(protocol # 8, from 03.22.2017)*

*State registration
KB № 21695-1595P reissued 11.24.2015.*

*The journal included in the list of scientific professional editions of Ukraine
by economic sciences (order by MES of Ukraine #1222 from 10.07.2016)*

The journal is indexed in international directories and scientometric databases: Advanced Science Index (ASI), The Cite Factor, The Global Impact Factor (GIF) (IF - 0,676), International Society for Research Activity (ISRAJIF), The Journals Impact Factor, The General Impact Factor, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), PIHL, ResearchBib, Directory of abstract indexing for journals (DAIJ), InfoBase Index (IF -3,3), Index Copernicus (ICV 2016 – 55,08), MIAR (ICDS - 0,3), Academia.edu, Scribd, The Electronic Journals Library, Universitätsbibliothek Leipzig (EZB), Open Academic Journals Index (OAJI), Scientific Indexing Service (SIS), International Institute of Organized Research (I2OR) database, Pak Academic Search WZB, WorldCat, EconBiz.

Editorial Office:

Scientific club «SOPHUS», Ukraine, 46027, Ternopil, box 553. tel. +38 (098) 787-81-47.

E-mail: ijournal.ed@gmail.com; clubsophus@gmail.com. web: www.sophus.at.ua

Responsibility for originality (plagiarism) the text of the article, the accuracy of facts, quotations, statistics, proper names, place names and other information, as well as the fact that the materials do not contain data that can't be open publication are the authors of scientific papers. The opinions of the authors of publications may not coincide the views of the editorial board of the collection. Reprint and translation of articles is allowed on the written consent with the editorial office and the author.

© Lviv University of Trade and Economics,
State Agrarian and Engineering University in Podilya,
Scientific Club «SOPHUS», 2018
© The economic discourse, 2018

З М І С Т

Світова економіка та міжнародні відносини

Грищенко Наталія	
КЛАСИФІКАЦІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ НА СВІТОВОМУ РИНКУ	7-16
Arkadiusz D. Leśniak-Moczuk	
THE HISTORICAL CONDITIONS FOR DEVELOPMENT OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY	17-23
Татомир Ірина	
МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ПРОСУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО БРЕНДУ КОМПАНІЙ МВОК	24-32

Економіка і управління народним господарством

Самойленко Інна	
ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ	33-41
Верхоглядова Наталія, Касьяновський Євген	
МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР НА ОСНОВІ ІНДИКАТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ	42-50
Гонак Ігор	
ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СУПЕРНИЦТВА	51-61
Фень Катерина	
НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	62-69
Чехов Сергій	
ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАСІННИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР	70-75

Економіка суб'єктів господарювання

Мазур Ірина	
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ	76-82
Шеленко Діана	
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	83-88

Економіка природокористування

Ігнацевич Сергій	
ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ ҐРУНТІВ	89-97

Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку економіки

Гусарина Наталія	
ОЦІНКА ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ПРОГНОЗІВ АДЕКВАТНИХ ЗМІНАМ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	98-105
Кропивко Максим	
ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ	106-112

Технології менеджменту і маркетингу

Корчинська Олена, Голубєв Андрій	
МАРКЕТИНГОВІ ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ	113-123
Марчишин Назар	
СЕНСОРНИЙ МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ	124-130

Фінансово-кредитні відносини

Гудзовата Оксана	
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	131-138

Соціальна економіка

Ільчук Віра	
ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ОЦІНКИ ФАКТОРІВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА, РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ	139-146
Відомості про авторів	147-148

C O N T E N T

World economy and international relations

Nataliia Hryshchenko	
CLASSIFICATIONAL IDENTIFICATION OF THE WORLD CONSULTING SERVICES MARKET	7-16
Arkadiusz D. Leśniak-Moczuk	
THE HISTORICAL CONDITIONS FOR DEVELOPMENT OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY	17-23
Irina Tatomyr	
MARKETING METHODS OF PROMOTING PROFESSIONAL BRANDS OF MOOC COMPANIES	24-32

Economics and management of national economy

Inna Samoylenko	
ECONOMIC-ORGANIZATIONAL METHODS OF THE UKRAINIAN ENERGY SPHERE REGULATION	33-41
Natalia Verkhoglyadova, Yevgen Kasianovskyi	
METHODICAL APPROACH TO INVESTMENT MANAGEMENT IN THE REAL SECTOR ON THE BASIS OF INDICATIVE EVALUATION	42-50
Ihor Honak	
STATE CONTROL AS AN INSTRUMENT OF ENSURING NATIONAL SECURITY IN CONDITIONS OF INCREASING INTENSITY OF ECONOMIC COMPETITION	51-61
Kateryna Fen	
DIRECTIONS FOR THE PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES	62-69
Sergey Chekhov	
ORGANIZATIONAL AND METHODICAL PRINCIPLES OF SEEDLING OF OILSEEDS	70-75

The economy of business entities

Iryna Mazur	
FEATURES OF FORMATION OF ENERGY SAVING MANAGEMENT MECHANISM IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	76-82
Diana Shelenko	
STRATEGIC PRIORITIES FOR DEVELOPMENT OF BASIC ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	83-88

Environmental economics

Sergiy Ignatsevich	
ECONOMIC-MATHEMATICAL MANAGEMENT MODEL IN THE SYSTEM OF SOIL CONTAMINATION REGULATION	89-97

Innovation and investment providing of economic development

Nataliya Gusarina	
AN ESTIMATE OF THE AMOUNT OF INFORMATION FOR ADEQUATE FORECASTING CHANGES IN THE EXTERNAL ENVIRONMENT UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY	98-105
Maksym Kropyvko	
FEATURES OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF UKRAINIAN FARMS	106-112

Technologies of management and marketing

Olena Korchyńska, Andrii Holubiev	
MARKETING FIELD RESEARCH OF COMMERCIAL ACTIVITY OF FARMS	113-123
Nazar Marchyshyn	
SENSORY MARKETING IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE MARKETING INSTRUMENTARIUM TOOLS	124-130

Financial and credit relations

Oksana Gudzovata	
FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF STIMULATION UKRAINE IT-SPHERE DEVELOPMENT	131-138

Social economy

Vira Ilchuk	
MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES FOR ASSESSMENT OF SOCIAL ENVIRONMENT FACTORS, LEVELS AND QUALITY OF LIVING RURAL POPULATION	139-146

Information about the authors	147-148
--------------------------------------	---------

СВІТОВА ЕКОНОМІКА
ТА МІЖНАРОДНІ
ВІДНОСИНИ

WORLD ECONOMY
AND INTERNATIONAL
RELATIONS

УДК: 339.924
JEL Classification F230

Грищенко Наталія
к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»
м. Київ, Україна
E-mail: natalieverg@gmail.com

КЛАСИФІКАЦІЙНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ НА
СВІТОВОМУ РИНКУ

Анотація

Вступ. Сучасний глобальний вектор розвитку світових ринків обумовлює необхідність детального дослідження тенденцій та особливостей розвитку одного з найбільш динамічних і зростаючих його сегментів — світового ринку консалтингових послуг. Актуальність теми статті обумовлена складністю дослідження структуризації консалтингового ринку за відсутності єдиних класифікаційних стандартів та наукових підходів.

Методи. У роботі використовувались методи теоретичного узагальнення, методи групувань, порівняльного аналізу та синтезу, діалектичний та метод наукової абстракції.

Результати. У статті запропонована аналітична систематизація теоретичних підходів до класифікації сучасних консалтингових послуг. Виділено два основні підходи до систематизації консалтингових послуг за ключовими критеріями, насамперед, предметний та методологічний підходи. Автором сформовано загальні групи консалтингових послуг в межах цих підходів і надана їх характеристика. Запропоновано доповнити критеріальний апарат новими класифікаційними ознаками такими, як: форма роботи консультантів, ступінь інноваційності консалтингових послуг, характер співробітництва суб'єктів і зміст консультативних послуг.

Перспективи. Подальші наукові дослідження консалтингового ринку доцільно зосередити на розвитку інституційної інфраструктури менеджмент-консалтингу в Україні із єдиними стандартами та підходами до регулювання ринку.

Ключові слова. консалтингові послуги, консалтинг, класифікація, ідентифікація, структуризація, менеджмент-консалтинг, види консалтингових послуг.

Вступ.

Для методологічного обґрунтування підходів до структуризації та сегментації консалтингового ринку особливої актуальності набуває розроблення науково обґрунтованої класифікації видів консалтингу, яка дає змогу ідентифікувати різні їх види та систематизувати проблемні зони дослідження.

У науковій літературі, присвяченій питанням структуризації консалтингового сектору економіки, не існує єдиного підходу до класифікації видів консалтингу. Більшість вчених при розробленні типологізації консалтингових послуг використовують широкий спектр різних напрямів консалтингової діяльності та специфічні класифікаційні ознаки, вибір яких зумовлений фаховими

інтересами дослідників. Проте, враховуючи появу нових видів консалтингових послуг на глобальному ринку, що виникають внаслідок розширення сучасних запитів користувачів та зміни інноваційних технологій консультування, їх класифікація потребує суттєвого удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням особливостей розвитку світового консалтингового ринку та його класифікацією займалися такі зарубіжні науковці, як: У. Стентон, Р. Джадд, Т. Хілл, Ф. Котлер, К. Лавлок, М. Кубр, П. Блок, К. Макхем, Ф. Стіл та інші. Ваговий внесок у дослідження структури консалтингового ринку внесли і українські вчені, зокрема такі, як: В. Верба, Т. Решетняк, О. Трофімова, О. Марченко, М. Федик та інші. Слід зазначити, що власні класифікаційні підходи розробляють і впроваджують також міжнародні консалтингові асоціації та інститути, насамперед, FEACO, ICMCI, асоціація «Укрконсалтинг».

Незважаючи на значну кількість існуючих наукових праць та публікацій з даної тематики, на нашу думку, питання класифікаційної ідентифікації консалтингових послуг за відсутності єдиних підходів до сегментації та структуризації як українського, так і світового консалтингового ринку, залишаються проблемним полем для наукових дискусій.

Мета.

Метою даної статті є узагальнення та систематизація сучасних підходів до класифікації консалтингових послуг, а також її удосконалення для цілей розроблення методології дослідження структури світового консалтингового ринку в умовах зростаючої його диверсифікації, що посилюється на етапі постіндустріального розвитку глобальної економіки.

Методологія дослідження.

У роботі використовувалися методи теоретичного узагальнення, методи групувань, порівняльного аналізу, синтезу, діалектичний та метод наукової абстракції.

Результати.

Наукові підходи до класифікації консультаційних послуг пройшли певну еволюцію. Серед перших спроб виявлення особливостей консультаційних послуг як маркетингових продуктів можна назвати класифікацію У. Стентона, яка передбачає їх віднесення до категорії послуг в галузі бізнесу та інших професійних послуг. В подальшому ця група слугувала виокремленню фундаментальної ознаки класифікації консалтингових послуг – *професійні послуги* [1, с. 29].

Згідно класифікації Р. Джадда, консультаційні послуги можна віднести до групи послуг, пов'язаних із фізичними особливостями товарів, які є власністю клієнта. Консультаційні послуги він класифікує за типами продавців і покупців, за мотивами та практикою здійснення покупок, а також за *ступенем їх регулювання* [1, с. 30].

За класифікацією, розробленою Т. Хіллом (1978 р.), консультаційні послуги відносяться до послуг, що безпосередньо пов'язані із впливом на людей. Він виділяє такі ефекти надання послуг: часові, неповоротні, ментальні. Д. Томас консультаційні послуги пов'язує з базовою залежністю від використання людської праці і послуг професійних консультантів.

В 1980 році Ф. Котлер запропонував свою класифікацію послуг, в основу якої було покладено різноплановість діяльності консультаційних організацій [2, с. 892]. При диференціації сервісного компоненту, запропонованого Ф. Котлером, консультаційні послуги можна включити в таку групу як «відчутний товар» з наданням *супутніх послуг*.

Дещо інший підхід до класифікації консалтингових послуг пропонує К. Лавлок, який рекомендує поділяти їх за групами залежно від базових характеристик попиту [3, с. 74]. В основу матриці К. Лавлока покладено таку класифікаційну ознаку як склад об'єктів (на кого, чи на що спрямовані дії, які є суттю класифікаційної послуги). В квадранті матриці покладено консультаційні

послуги, які являють собою невідчутні дії, спрямовані на свідомість людини (клієнта), такі, як: радіо, телебачення, інтернет, освіта.

Узагальнюючи методологічні підходи до класифікації консалтингових послуг в теорії консалтингології, можна виокремити два традиційні підходи: *предметний*, згідно якого послуги групуються за елементами менеджменту, на які вони спрямовані (загальний менеджмент, фінансовий менеджмент, виробничий менеджмент тощо) та *методологічний*, в основу якого покладено методи роботи консультантів.

Предметний підхід до класифікації консалтингових послуг набув більшого розповсюдження внаслідок простоти та зрозумілості з позиції споживачів цих послуг [4]. Що стосується методологічного підходу до класифікації консалтингових послуг, то він професійно орієнтований власне на консультантів, оскільки диференціює їх діяльність залежно від методів роботи.

В більшості наукових праць класифікації базуються на *предметному підході* і групуються за переліком видів консалтингових послуг, наведеному в Європейському довіднику-покажчику консультантів з менеджменту, а саме: загальне управління, діяльність адміністрації, фінансове управління, управління кадрами, маркетинг, виробництво, інформаційне забезпечення, спеціалізовані послуги. Проте, зміст економічного консалтингу виходить за межі консалтингових послуг управлінського характеру і включає професійні послуги аудиторських, рекрутингових, юридичних та інших фірм консалтингового сектору економіки [5, с. 144].

Більш розширений варіант предметної класифікації, в якому враховано перетин професійних послуг, як консалтингового, так і іншого спрямування, розроблено О.К. Трофімовою, яка виокремлює 13 груп видів консалтингових послуг: управлінський консалтинг, інвестиційний консалтинг, аудитинг, фондовий консалтинг, консалтинг з управління якістю, інжиніринг, інформаційно-технологічний консалтинг, маркетинговий консалтинг, реклама і відносини з громадськістю, кадровий консалтинг, навчання, безпека організації, юридичний консалтинг [6, с. 27].

Щодо *методологічного типу* побудови класифікації, то зазвичай, виокремлюють експертне, процесне та навчальне консультування. Такі класифікації орієнтовані безпосередньо на самих консультантів, оскільки класифікують послуги залежно від методів їх роботи. За експертного консультування клієнт надає консультанту інформацію, контролює його діяльність, засвоює його рекомендації і ухвалює відповідні управлінські рішення. За процесного консультування клієнт бере участь в розробленні рекомендацій, а за навчального – персонал клієнта витрачає додатковий час на навчальні заняття. У конкретних проектах або на різних їх стадіях можуть застосовуватись комбінації усіх трьох перерахованих видів консультування, і тоді воно стає експертно-процесним, процесно-навчальним, експертно-навчальним тощо.

Існує також менш деталізований підхід, що може використовуватися для типологізації видів консалтингових послуг у сфері зовнішньоекономічної діяльності, зокрема, «синтетична» класифікація, яка поєднує предметний і методологічний підходи та наведена в європейському довіднику консультантів з управління, підготовленому під егідою ФЕАКО [7]. В цю класифікацію включено, з одного боку (*предметного*), такі послуги, як забезпечення інформаційними технологіями, промисловий інжиніринг, зв'язки з громадськістю та інші професійні послуги, а з іншого (*методологічного*) – такі види консультування, як навчальне консультування. Згідно з цією класифікацією, консалтингові послуги розрізняються за видами відповідно до функцій, які виконують менеджери. Дана класифікація охоплює 104 види послуг, які поділені на 8 груп: загальне управління, адміністрування, фінансове управління, управління кадрами, маркетинг, виробництво, інформаційні технології.

Огляд літературних джерел дозволив узагальнити класифікацію видів управлінського консультування, виокремити найбільш типові таксономічні класифікаційні ознаки та доповнити їх з метою розроблення методичних підходів до структуризації та сегментації світового ринку консалтингових послуг.

Аналіз наведених класифікацій дає підстави стверджувати, що більшість вчених, використовуючи різні класифікаційні ознаки, надають перевагу предметній класифікації. Окремі автори, навпаки, намагаються знайти єдиний підхід до класифікації видів консалтингу на основі вибору найбільш важливої ознаки. Наприклад, О. С. Марченко вважає, що оскільки головним споживачем послуг економічного консалтингу є фірма, то за ключову класифікаційну ознаку логічним буде обрати проблеми її функціонування, а методологічним підґрунтям класифікації видів консалтингу мають стати теорії, що розкривають природу фірми. Виходячи з цього, науковець пропонує в основу класифікації консалтингових послуг покласти класифікацію функцій фірми, які виступають критеріями предметної спеціалізації консультантів у певних видах економічного консалтингу. Виходячи з функціональної природи фірми, науковець пропонує виокремлювати такі види управлінського консалтингу: виробничий, інноваційний, маркетинговий, фінансово-інвестиційний, кадровий, ІТ-консалтинг [5, с. 144-145].

На наш погляд, даний підхід, фактично, дублює предметний з меншим ступенем деталізації видів консалтингу, проте має і свої переваги. Вважаємо, що намагання вчених уніфікувати класифікацію консалтингових послуг за єдиною таксономічною ознакою є недоцільним, оскільки втрачається сама ідея побудови класифікації та порушуються принципи таксономії (теорії класифікації та систематизації складних галузей дійсності).

Оскільки *предметний підхід* при побудові класифікацій є домінуючим, більш детально розглянемо його види, орієнтуючись на класифікатор консультаційних послуг Європейського довідника консультантів. Згідно предметного підходу виокремлюють такі групи консалтингових послуг (рис. 1).

Коло проблемних питань, що вирішують консультанти із *загального управління*, включає: внутрішню оцінку стану організації в цілому і в зовнішньому середовищі; розроблення стратегії розвитку; оцінювання конкурентоспроможності та конкурентного статусу компанії; обґрунтування доцільності злиття та придбання нових компаній та зміни форм власності і складу власників, придбання активів; реструктуризація підприємства залежно від стратегічних цілей і бажаного результату.

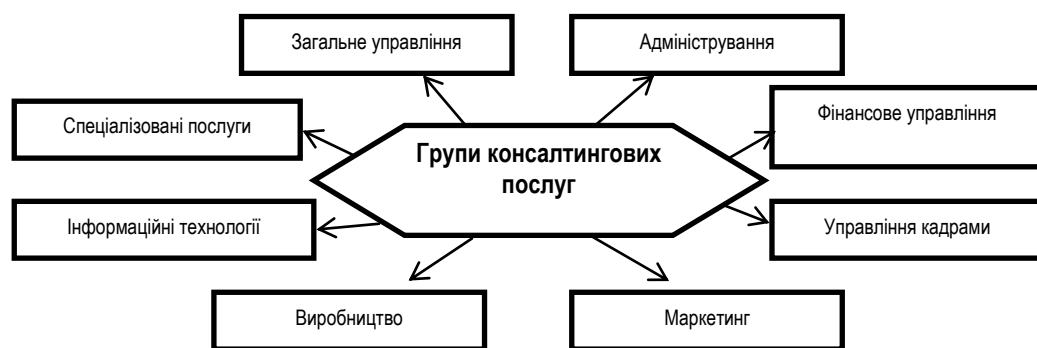

Рис. 1. Групи консалтингових послуг в межах предметного підходу*

*Джерело: побудовано автором

Основним завданням консалтингу з *адміністративного управління (адміністрування)* є оптимізація управління організацією, яка спрямована на налагодження системи адміністративного контролю, формування та реєстрацію підприємств, організацію роботи офісу, філій тощо.

В межах такого виду консалтингу як *фінансове управління* вирішуються такі завдання: пошук джерел фінансових ресурсів; аналіз поточного фінансового стану організації та пошук резервів його покращення; обґрунтування напрямів підвищення прибутковості діяльності; фінансове планування

та контроль; оптимізація податкового обліку, постановка та удосконалення фінансового й управлінського обліку, розміщення акцій та паїв на ринку; отримання кредиту, страхування, мінімізація економічних ризиків, пошук резервів зменшення витрат і збільшення доходів та прибутку. При цьому окремі вчені, наприклад, Трофімова О.К., не виділяють фінансове управління в окремий вид консалтингу, а включають його в підсистему управлінського консалтингу [6].

Посилення ролі людського капіталу у функціонуванні економічних систем актуалізувало та посилило попит на такий вид консалтингових послуг як *управління кадрами (HR-consulting)*, який включає: підбір персоналу та обґрунтування необхідної їх чисельності, контроль за якістю кадрового складу, розроблення систем мотивації персоналу, підвищення кваліфікації кадрів, наукова організація і охорона праці, покращення психологічного клімату в колективі, розроблення нормативів праці, складання трудових угод тощо.

Маркетингове консультування займає особливе місце в консалтинговому бізнесі, попит на який невпинно зростає. За висловлюванням О.К. Трофімової, найбільш розповсюджена хвороба бізнесу – «ринкова сліпота», яка породжує багато ускладнень та проблем. За статистикою 75% всіх банкрутств у світі пояснюються маркетинговими прорахунками, поганим знанням свого власного продукту, споживача, конкурентів та каналів розповсюдження [6, с. 28]. В процесі маркетингового консультування надається допомога у вирішенні проблем збуту виробленої продукції, дослідженні ринку, вивченні попиту та пропозицій на ринку, формуванні політики ціноутворення, рекламі, розробленні нової продукції, що користується попитом, у питаннях післяпродажного обслуговування, пошуку потенційних споживачів продукції, пошуку ділових партнерів, оптимізації логістики.

Слід зазначити, що незважаючи на зростаючу «інтелектуалізацію» консалтингового бізнесу, вагоме місце в ньому продовжує займати *виробничий консалтинг*, в процесі якого вирішується такий спектр завдань як: вибір технології виробничого процесу; стимулювання продуктивності праці; оцінка та контроль якості продукції; аналіз виробничих витрат; планування виробництва; оцінювання ефективності та повноти використання ресурсів та виробничого потенціалу підприємства; удосконалення технології виробництва окремих видів продукції; оптимізація асортименту виробництва; оцінка якості робіт тощо.

Найбільш динамічним сектором консалтингового бізнесу є *інформаційні технології*, який включає такі види послуг: впровадження систем автоматизованого проектування (САПР), автоматизація облікових процесів; складання та аналіз бюджетів, використання автоматизованих систем управління (АСУ), розроблення інтернет-стратегій і функціональності; апаратні системи проектування та реалізації; впровадження інформаційно-пошукових систем, застосування інформаційних технологій в аналітичному процесі та інших методах оцінки діяльності підприємства; електронна торгівля; телекомунікації; веб-дизайн та експлуатація. Нині великі ІТ-консалтингові компанії спеціалізуються на наданні послуг аутсорсингу, розробленні різного типу інтелектуальних технологій. Останнім часом найбільш швидкої динаміки розвитку в сфері ІТ-консалтингу досягли такі компанії як Wipro, Infosys, Tata Consultancy Services (TCS). Водночас, спостерігається чітка тенденція до динамізації цього виду консалтингу в корпораціях, які знаходяться в Азійському регіоні, зокрема в Індії.

Останнім часом поряд з традиційними видами глобального консалтингу все більшого поширення набувають *спеціалізовані консалтингові послуги*, які відрізняються або за методами (навчальне консультування), або за спектром питань консультування (консалтинг з питань енергозбереження, телекомунікацій, матеріально-технічного забезпечення, екологічний консалтинг, консалтинг з управління інвестиційною нерухомістю), або за об'єктами консультування (консалтинг в державному секторі, експертиза малого і середнього бізнесу, фізичних осіб), або за сферою надання інтелектуальних послуг (інженерний, бухгалтерський, юридичний консалтинг).

Окреслене поле проблемних завдань спеціалізованого консалтингу може бути розширене такими видами послуг, як: аудит, бухгалтерське обслуговування, юридичні послуги, забезпечення

інформацією, інжиніринг, інвестиційне планування, рекрутмент, реклама, ділова інформація, лобіювання, тренінги.

Види економічного консалтингу різняться не тільки предметною спеціалізацією, а й іншими класифікаційними ознаками, зокрема: за формою надання консалтингових послуг, за цілями консультування, за термінами та тривалістю його проведення, за типами консультацій, за методикою та методами проведення, за функціями, за видами консультант-клієнтських відносин, за спеціалізацією консультантів, за результатами консультування. Відзначимо, що в Україні й донині немає загальноприйнятого класифікатора консалтингових послуг, що негативно впливає на методологічні засади дослідження структури та динаміки ринку цього виду послуг. Це стосується також і європейського та світового ринку, оскільки їх структуризація здійснюється за принципом «популярності» окремих видів послуг.

Як справедливо зазначає Федик М.В., поза увагою вчених залишилися типологізація видів консалтингу в системі *зовнішньоекономічної діяльності*. Він пропонує структурувати види консалтингу за допомогою матриці (моделі, поєднання), в якій перетинаються ключові ознаки предметного, методологічного, суб'єктного, що характеризує різновиди консалтингових послуг залежно від суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та структурних складників технологічного процесу зовнішньоекономічної діяльності. Суб'єктний підхід передбачає структурування видів консалтингових послуг залежно від суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, від його інтересів та повноважень. Зокрема, ними є: органи державного управління та контролю; об'єднання економічних агентів; суб'єкти господарської діяльності; суб'єкти інституціональної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності, окремі фізичні особи [8, с. 170].

Щодо структурних складників технологічного процесу консультування зовнішньоекономічної діяльності Т. Мишалова пропонує виокремлювати такі напрями консультаційного супроводження суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, як: експортно-імпорتنі операції та інвестування; організація виробництва продукції на експорт; програмне та комп'ютерне забезпечення; міжнародний маркетинг; управління фінансовими ресурсами [9, с. 119].

За всієї привабливості запропонованої ідеї побудови чотирьохмірної матриці, де враховуються чотири таксономічні ознаки (предметна, методологічна, суб'єктна та технологічна), на практиці побудова такої матриці неможлива. Найбільш прийнятною є двомірна форма матриці (враховується дві ознаки). Тому запропонована ідея носить чисто теоретичний характер. Вона переважніше інформацію про предмет дослідження і унеможливорює аналітичну інтерпретацію отриманих результатів. Вважаємо, що намагання врахувати всі класифікаційні ознаки в одній класифікації є недоцільним, і тому пропонуємо структурувати види консалтингових послуг залежно від поставлених цілей дослідження та предметної сфери її застосування.

Удосконалення класифікації консалтингових послуг необхідне для їх ідентифікації та здійснення порівняльного міжкраїнового аналізу. Системність характеристик, які надаються кожному новому виду консалтингу, дає змогу зрозуміти та оцінити його можливості, ефективність та конкурентні переваги порівняно з іншими, сприяє оптимізації цінової політики в консалтинговому бізнесі.

Задля найповнішого врахування всього спектру затребуваних глобальним бізнесом консалтингових послуг пропонуємо доповнити вище перелічені класифікаційні ознаки такими, як: *форма роботи консультантів* (разові консультації; комплексні консультаційні проекти, інформаційне забезпечення, семінари, експертиза; коучинг; вебінар); *характер співробітництва суб'єктів консультування* (зовнішнє, внутрішнє і змішане консультування); *ступінь інноваційності консультативної технології* (часткове чи системне вдосконалення бізнес-процесів, розв'язання принципово нових виробничих завдань) *зміст консалтингових послуг* (пошук релевантної інформації, надання консультацій та рекомендацій, допомога у практичній реалізації й імплементації запропонованих заходів) (рис. 2).

Останнім часом все більшого розповсюдження набувають така форма клієнтського консультування як дистанційне. Така форма консультування пов'язана з розвитком інтернет-технологій та прискорює можливість отримання консультацій через системи онлайн-консультування, отримання необхідної інформації через форуми, міні-чати, веб-сторінки, електронну пошту.

Рис. 2. Запропоновані класифікаційні ознаки та види консалтингових послуг*

*Джерело: розроблено автором.

Консультаційні проекти здійснюються з метою діагностування проблем та розроблення відповідних заходів з покращення та оптимізації бізнес-процесів. Проведення семінарів здійснюються в рамках підвищення кваліфікації персоналу з проблем вивчення новітніх технологій в різних сферах економічних знань. Інформаційне забезпечення включає збір та надання необхідних статистичних даних з проблем маркетингу, дослідження ринку, вивчення конкурентів, бенчмаркінгу; розроблення прогнозів розвитку економіки; отримання інформації про надійність партнерів по бізнесу, їх кредитоспроможність; отримання інформації експертів з того чи іншого питання. Експертиза включає експертні висновки щодо самостійно підготовлених клієнтами бізнес-планів, стратегічних планів розвитку компанії, інвестиційних проектів, підготовлених контрактів.

Сучасною формою проведення консалтингових семінарів та лекцій є вебінари, або онлайн-семінари, які організуються за допомогою web-технологій в режимі реального часу. Відмінність коучингу від інших видів консультування полягає у тому, що у процесі консультування акцент робиться на реалізації потенціалу самого клієнта. За сферою застосування вирізняють кар'єрний коучинг, бізнес-коучинг, коучинг особистої ефективності, лайф-коучинг.

Врахування поліаспектності змістовного наповнення консультаційного супроводження бізнес-структур передбачає поділ консультаційних послуг на такі види: інформаційні, консультаційні, послуги з реалізації та імплементації розроблених рекомендацій. Інформаційні

послуги обмежуються підбором та наданням необхідної клієнтам інформації для поліпшення бізнес-процесів, проте при цьому, зазвичай, не передбачено проведення консультацій щодо можливостей використання такої інформації. Консультаційні послуги, що спрямовані на оптимізацію та покращення відповідних бізнес-процесів, фактично передбачають виконання окремих управлінських функцій. Послуги з впровадження розроблених заходів включають практичні рекомендації щодо імплементації запропонованих заходів у виробничий процес з урахуванням специфічних особливостей діяльності клієнта.

Більшість форматів співробітництва консалтингових компаній з клієнтами передбачають можливість та доцільність залучення до процесу консультування частки персоналу клієнтської організації, зокрема провідних спеціалістів та менеджерів. Тому при формуванні клієнтського профілю необхідно враховувати *характер співробітництва консалтингових компаній та клієнтів*. За цією ознакою пропонуємо виокремити такі види консалтингових послуг: внутрішній, зовнішній, комбінований (інтеграція клієнт-консультування) консалтинг.

Зовнішнє консультування здійснюється із залученням консультантів зі сторони. Зовнішнє консультування виправдане для невеликих компаній, які стикаються з новою задачею чи проблемою, для вирішення якої власного досвіду спеціалістів недостатньо. Внутрішнє консультування здійснюється виключно силами компаній без залучення зовнішніх консультантів. Такі функції реалізуються підрозділами внутрішнього аудиту, топ-менеджерами, висококваліфікованими спеціалістами у вигляді семінарів, або інших форм навчання персоналу, спеціалістами управляючих організацій для працівників філій та відокремлених виробничих підрозділів.

При сучасному рівні глобалізації економічних процесів в структурі управління великих компаній та міжнародних корпорацій виправдана необхідність створення таких консультаційних органів, які б відрізнялися гнучкістю та відповідали сучасним реаліям. Міжнародна практика свідчить, що колективні консультаційні органи традиційно функціонують в ТНК, у великих банках, при цьому вони не є органами управління корпорацією у чистому вигляді. Перевагами комбінованого сумісного консультування зовнішніми і внутрішніми консультантами є поєднання досвіду внутрішніх спеціалістів відносно специфіки технологічних процесів і особливостей власного виробництва, та досвіду і знань зовнішніх незалежних консультантів, які знаються на останніх досягненнях науки та володіють досвідом аналогічного вирішення проблеми іншими компаніями.

Еволюція консалтингових технологій впливає на характер та спектр предметної сфери консалтингової підтримки. Врахування даного аспекту передбачає необхідність поділу консультаційних послуг за такою ознакою як *характер та інноваційність консалтингових технологій*, в межах якої доцільно виокремлювати: часткове чи системне вдосконалення бізнес-процесів, розв'язання принципово нових виробничих завдань. Прикладами консалтингових послуг з вдосконалення бізнес-процесів можуть бути вирішення питань з реструктуризації кредитного боргу, вирішення юридичних аспектів в судових справах, удосконалення асортиментної та цінової політики, оптимізації податкових розрахунків, удосконалення маркетингової діяльності. Вирішення принципово нової проблеми знаходить свою реалізацію у таких видах консалтингових послуг, як: складання бізнес-планів, обґрунтування ефективності інвестиційних проєктів, розрахунок ефективності нових технологій та доцільності прийняття рішень стосовно купівлі нових компаній, розширення, злиття та реструктуризації підприємства.

Отже, запропонована типологія видів консалтингових послуг дає можливість визначити принципи та оптимізувати організаційні моделі процесу консультування з врахуванням форми роботи з клієнтом, суб'єктної ідентифікації, змістовного компоненту консалтингових послуг, характеру предметного поля вирішуваних проблем, та спрямувати зусилля на підвищення результативності консультування та ефективності спільної співпраці.

Висновки і перспективи.

З погляду предметного та методологічного підходів у роботі узагальнено існуючі на сьогодні класифікації консалтингових послуг, показано їх спільні риси та відмінності. На думку автора, традиційні класифікаційні ознаки, які сьогодні використовуються науковцями та міжнародними організаціями і пов'язані з характером та організацією власне консалтингових послуг, не повною мірою враховують їх зростаючу диверсифікацію в умовах постіндустріального розвитку глобальної економіки. У статті запропоновано доповнити класифікацію консалтингових послуг за рахунок введення таких нових класифікаційних ознак: форма роботи консультантів; характер співробітництва між суб'єктами консультування; зміст консалтингових послуг; ступінь інноваційності консультативної технології.

Список використаних джерел

1. Международный консалтинг; под ред. Ф. Л. Шарова. М.: МИЭП, 2007. 76с.
2. Коттлер Дж., Браун Р. Психотерапевтическое консультирование : научно-популярная литература; пер. с англ. М. Потаповой, А. Ракитиной. Минск, Санкт-Петербург: СПб 4-е междунар. изд., 2001. 464 с.
3. Лавлок К., Вільямс К. Маркетинг услуг: персонал, технология, стратегия. 2005. 1008 с.
4. Кубр М. Менеджмент консалтинг: Гід у професію (четверте видання). Женева: Міжнародна служба зайнятості, 2002. 927 с.
5. Марченко О.С. Консалтинговий сектор економіки України: структура і тенденції розвитку. *Вісник університету банківської справи національного банку України*. 2009. №1(4). С. 144-147.
6. Трофимова О.К. Определение понятия управленческое консультирование. URL: <http://www.management.com.ua>. (дата звернення: 20.01.2018).
7. Офіційний сайт Європейської федерації асоціацій консультантів з економіки та управління. URL: <http://www.feaco.org>. (дата звернення: 20.01.2018).
8. Федик М.В. Типологізація видів та об'єктів консалтингу в системі зовнішньоекономічної діяльності. *Вісник Дніпропетр. ун-ту. Серія «Економіка»*. Вип. 4 (3). 2010. С. 166-172.
9. Мишалова Т.О. Місце та роль консалтингу в побудові інфраструктури ринкової економіки України. *Проблеми реформування ринкової економіки: Зб.наук. пр.КНЕУ*. 1997. Вип.5. С. 119-125.

Статтю отримано: 04.02.2018 / Рецензування 05.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Nataliia Hryshchenko

Ph.D. (in Economics), Associate Professor
Department of International Management

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

E-mail: natalieverg@gmail.com

CLASSIFICATIONAL IDENTIFICATION OF THE WORLD CONSULTING SERVICES MARKET

Abstract

Introduction. The current global vector of world markets development causes necessity a detailed study of trends and development peculiarities of the one of its most dynamic and growing segments – the world consulting services market. The relevance of the topic is determined by the analysis complexity of the consulting market structuring in the absence of the consolidated classification standards and scientific approaches.

Methods. The methods of theoretical generalization, methods of grouping, comparative analysis and synthesis, the dialectical method and the method of scientific abstraction have been used in this work.

Results. An analytical systematization of theoretical approaches to the classification of modern consulting services has been proposed in the article. There are two main approaches to the consulting services systematization according to the key criteria, first of all: the subjective and the methodological. The author formed the general groups of consulting services within these approaches and provided their characteristics. It has been proposed to supplement the existing classification criteria

with the new ones, such as: the form of consultants work, the level of consulting services innovation, the nature of cooperation between actors and the content of consulting services.

Discussion. Perspectives of further research are concluded in the development of the institutional infrastructure of management consulting in Ukraine with the consolidated standards and approaches to the market regulation.

Keywords: consulting services, consulting, classification, identification, structuring, management consulting, types of consulting services.

References

1. Sharova, F.L. (Ed.). (2007). *Mezhdunarodnyj konsalting* [International consulting]. Moscow, Russia: MIEP.
2. Kottler, J., & Braun, R. (2011). *Psihoterapevticheskoe konsultirovanie: nauchno-populjarnaja literatura* [Introduction to Thearpeutic Counseling] (M. Potapova, A. Rakitina, Trans.) Minsk, Sankt-Peterburg: SPb 4th mezhdunar. izd.
3. Lavelock, K., & Williams, K. (2005). *Marketing uslug: personal, tehnologija, strategija* [Services Marketing].
4. Kubr, M. (2002). *Menedzhment konsalting: Gid u profesiju (chetverte vydannja)* [Management consulting: A guide to the profession (fourth edition)]. Geneva: Mizhnarodna sluzhba zainiatosti.
5. Marchenko, O.S. (2009). Konsaltingovyj sektor ekonomiky Ukrainy: struktura i tendencii rozvytku [Ukrainian Consultation Sector: Structure and Development Trends]. *Visnyk universytetu bankivskoi spravy nacionalnogo banku Ukrainy* [Bulletin of the University of Banking of the National Bank of Ukraine], №1(4), 144-147.
6. Trofimova, O.K. Opredelenie ponjatija upravlencheskoe konsultirovanie. [http:// www/management.com.ua](http://www.management.com.ua). Retrived from: [http// www/management.com.ua](http://www.management.com.ua).
7. Ofitsiyni sait Yevropeiskoi federatsii asotsiatsii konsultantiv z ekonomiky ta upravlinnia. <http://www.feaco.org>. Retrived from: <http://www.feaco.org>
8. Fedyk, M.V. (2010). Tipologizacija vydiv ta obyektiv konsaltingu v sistemi zovnishnoekonomichnoi dijalnosti [Classification of consulting types and objects in the system of foreign economic activity]. *Visnik Dnipropetr. un-tu. Serija «Ekonomika»*. [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series "Economics"], 4 (3), 166-172.
9. Myshalova, T.O. (1997). Misce ta rol konsaltingu v pobudovi infrastruktury rynkovoi ekonomiky Ukrainy. [The place and role of consulting in building the market economy infrastructure in Ukraine]. *Problemy reformuvannja rinkovoi ekonomiky: Zb. nauk., pr. KNEU* [Problems of reforming the market economy: KNEU scientific journal], 5, 119-125.

Received: 02.04.2018 / Review 03.05.2017 / Accepted 03.20.2018

JEL Classification O11

Arkadiusz D. Leśniak-Moczuk
M.Sc., Ph.D. Student, Faculty of Law
University in Bialystok, Poland
E-mail: ad.lesniak@gmail.com

THE HISTORICAL CONDITIONS FOR DEVELOPMENT OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY

Abstract

Introduction. Development of automotive technology for military purposes has been transferred onto the civil dimension. A wooden car prototype from the second half of the 18th century in France was to serve as an artillery vehicle, and it was only at the beginning of the 19th century that steam stagecoaches in England were used for passenger transport. The rapid decrease in the demand for innovative, as for those days, technical solutions used in steam engine vehicles resulted from the growing competition of railway traffic in the form of railway, which dominated transport at that time. Only the use of an internal combustion engine for cars in 1895 in Germany sets the date of the birth of a modern car. The car industry developed in European countries, i.e. France, England, Italy, Sweden as well as in the United States of America and Japan. The history of the Polish automotive industry, in the field of construction and production of passenger cars, having its genesis at the beginning of the 20th century, shows signs of development only after the Second World War and there is no continuation in the period of the systemic transformation.

Methods. The research methodology involved the use of the existing sources. Content analysis of the published source materials has been carried out as well as a comparative analysis of the data on the development of the industry in the countries, where the structural thought contributed to the emergence of the automotive industry.

Results. It was not until the industrial era that universal access to the possession and use of a car for civil purposes, a car produced serially in standard technical and aesthetic parameters, became available.

Discussion. The two-hundred-year evolution of the energy resources used to power cars takes its origins from the tractive force of animals, through such mechanical solutions as those using wind power (sail), springs, human muscles (pedals), water vapor (steam engine), gasoline (gasoline engine) to the experiments with biofuels and electricity. The search for new solutions was a response to the demand to increase the speed of movement in physical space.

Keywords: automotive industry, car companies and brands, steam propulsion, gasoline propulsion, electric propulsion.

Introduction.

Development of automotive technology for military purposes has been transferred onto the civil dimension [1, p. 7; 11, p. 7-9]. A wooden car prototype from the second half of the 18th century in France was to serve as an artillery vehicle, and it was only at the beginning of the 19th century that steam stagecoaches in England were used for passenger transport. The rapid decrease in the demand for innovative, as for those days, technical solutions used in steam engine vehicles resulted from the growing competition of railway traffic in the form of railway, which dominated transport at that time. Only the use of an internal combustion engine for cars in 1895 in Germany sets the date of the birth of a modern car. The car industry developed in European countries, i.e. France, England, Italy, Sweden as well as in the United States of America and Japan [13, p. 5-6]. The history of the Polish automotive industry, in the field of construction and production of passenger cars, having its genesis at the beginning of the 20th century, shows signs of development only after the Second World War and there is no continuation in the period of the systemic transformation.

Analysis of recent research and publications.

At the end of the 20th century, over 500 million cars were registered in all countries of the world. E. Shove's forecasts predicted that by 2015 this number would have doubled and by 2050 it will triple [20, p. 411].

The prospects for the development of the automotive industry are illustrated by the forecasts of aluminum, carbon fiber microcars, with electric and hydrogen drive, with connection to the Internet through

a multifunctional 'smart card' that sends information from home to the car, to the website, to the bank, to entertainment places. Combination of the use of communication and information technologies can personalize and integrate microcars and other forms of transport. A car with portable hands-free communication and information technology (ICT) devices installed can even become a work station [20, p. 425-427].

Purpose.

The aim of this article is to show the genesis of the development of the passenger car industry both in Poland and worldwide, illustrating the development of automobiles, from the first constructions ever to the car brands used presently. The subject of the article is the stages of car production, determined by the course of finding energy sources, from water vapor, through gasoline, to electricity.

Methodology of the study.

The research methodology involved the use of the existing sources. Content analysis of the published source materials has been carried out as well as a comparative analysis of the data on the development of the industry in the countries, where the structural thought contributed to the emergence of the automotive industry.

Results.

The beginnings of the automotive industry development in the world

First constructions of steam-powered cars were not produced serially. In France, Nicolas Joseph Cugnot from Lorraine constructed the first walking steam car (5 km/h) in 1764, which had been designed to be an artillery tractor and was improved in 1771. The next creators were Pecqueur – in 1812 and Jean Chretien Dietz – in 1830. Further development of steam-powered vehicles was led by England. A three-wheeled steam vehicle was constructed by Wilhelm Murdock in 1786. Another steam-powered car (16 km/h) was built by Ryszard Trevithick in 1870. Steam omnibuses created by Goldsworthy Gurney in 1827 and by Hancock in 1829 constituted the rolling stock of the 15 km-long permanent communication between London and Bath, while the steam omnibus built by Church in 1832 ran between London and Birmingham. In European countries, steam-powered vehicles were constructed by Josef Božek – 1815 in the Czech Republic, Guriew – 1835 in Russia, Borduno – 1854 in Italy, Blanchard – 1825 and Doble – 1912 in the United States, while in Japan – by Shintaro Yoshida and Torao Yamaba in 1902. Further steps in finding new ways of propulsion were initiated in the first years of the 19th century by a Swiss inventor Issac Rivaz, who used illuminating gas to move a piston in the cylinder of an explosive engine, by Italian engineers Eugenio Barsanti and Felice Matteucci, who, in 1856, constructed an internal combustion engine powered by a mixture of air and the illuminating gas in a 3-stroke cycle, and by a French engineer Alphonse Beau de Rochas, who invented a 4-stroke engine [12, p. 37-38; 13, p. 5-6; 14, p. 8-9].

The next stage in the development of motorization begun after the invention of a spark-ignition gas engine in 1860 by Etienne Lenoir in France. He did not implement any production of his heavy-duty vehicle with the power of one and a half horsepower, but organized a factory producing industrial engines. Based on the principle of operation of a four-stroke internal combustion engine, developed by a French engineer Beau de Rochas, a German engineer Nicolaus Otto founded the Deutz gas, petroleum and gasoline engine manufacturing plant in 1864, the patents of which were later on acquired by Americans. In 1868, in Paris, a Frenchman Piotr Ravel patented a motor vehicle with a combustion engine. In 1875, an Austrian inventor from Vienna, Otto Siegfried Marcus, built the first light car powered by a single-cylinder petrol engine. In 1884, Frenchmen Edouard Delamarre-Deboutteville and Leone Malandina constructed a vehicle with an engine powered by "light oil", not planning production on an industrial scale [12, p. 57-62; 14, p. 9; 17, p. 31-46, p. 48-49, 57; 18, p. 23-25].

Further, development of motorization was concentrated in America, where, in 1884, John and Tomasz Clegg built the first American car in the city of Memphis (USA). In 1885, August Butler built a petroleum tricycle [18, p. 25-27].

Combustion engines of those times were technologically primitive, with high weight in relation to power, with insufficient cooling and explosive mixture ignition systems. At that time, steam engines together with the steering system and an articulated-shaft drive were being improved in France, which was applied by Amedee Bollee for constructing a steam-powered omnibus 'L'Obéissante' in 1873. Another of his constructions were a steam tram, a steam buggy 'La Mancelle' invented in 1878, a heavy steam car 'Marie-Anne' and a steam car 'La Rapide' from 1881. This trend has been maintained by French motoring enthusiasts De Dion and Bouton, who constructed a steam vehicle in 1882 and a steam tractor in 1885 [12, p. 39-42; 14, p. 8; 17, p. 31-46, p. 48-49; 18, p. 27-29].

The breakthrough in the development of motorization took place in 1884, when a German engineer Gottlieb Daimler constructed an engine and the first gasoline vehicle with a 'modern' engine and a four-wheeled gasoline car in 1886 for a company Deutz. Regardless of him, a German engine designer Carl Benz constructed the first gasoline three-wheeler in 1885 and a light-eight gasoline car in 1886. Petrol cars replaced steam cars. Gottlieb Daimler, the founder (1890) of a car manufacture 'Daimler Motoren Gesellschaft' was competing with Benz - the owner of 'Carl Benz &Co'. The merger into one company called Daimler-Benz took place only in 1926. Based on Daimler engines, the 'Panhard & Levassor' company established in France constructed the first light four-wheeled car was using modern design principles in 1889. In 1891, 7 Benz cars, 6 Panhard-Levassorai and 4 Peugeot cars were produced. Large-scale car manufacture was possible in France, due to the most modern road network [12, p. 63-69; 14, p. 10, 148-156; 17, p. 61-63, 142-143; 18, p. 29-33].

At the end of the nineteenth century, America could not keep up with Europe in terms of the development of motorization, despite the fact that the birth certificate of an American car constructed by Charles and Duraea was dated in 1893, while in 1896, Duryea Motor Wagon Company produced 13 copies. In 1894, Elwood Haynes founded the first American gasoline car factory. In 1896, Henry Ford created a four-wheeled vehicle and in 1903 he founded the Ford Motors Company, which, for the first time, produced Ford cars on a production line. Jeep was founded in 1902. Between 1910-1920, over 30 companies (including Cadillac, Oakland, Chevrolet, Buick, Geo, Oldsmobile, Opel, Pontiac, Saturn) entered the General Motors company founded in 1908. In 1920, Walter Percy Chrysler founded a car company named Chrysler, which produces the Dodge, the Eagle and the Plymouth brands [14, p. 10, 54-63, 84-119, 237; 18, p. 33-35].

The Japanese Mitsubishi Corporation (1875) has been producing cars since 1917. In 1907, a small-lot production of the first Takuri Type 3 gasoline vehicle was discontinued. The Hamamatsu Suzuki Looms Worsk, founded in 1909, produced the first car in 1955. The origins of the Nissan Motor Co. date back to 1911. In 1914, the Kwaishinsha company produced the first car Isuzu. Since 1919, the Jitsuyo Jidosha has been manufacturing the Datson car. The origins of the Fuji Heavy Industries Ltd., manufacturing the Subaru, date back to 1917. At the Toyo Cork Kogyo (1920), Mazda has been produced since 1931. In 1926, the Toyota Motor Co. was founded at the Toyoda Automatic Loom Works Ltd. Honda, the third Japanese car manufacturer for this sector, came in 1962. The Hyundai Motor Company (1967) launched production in Korea under the license of the English Ford. The Korean Daewoo Group, with 25 operating companies and 100 associations in various countries, entered the automotive sector in 1978.

Further development of the automotive industry in Germany, the homeland of the first car with an internal combustion engine, proceeded quite quickly, as evidenced by the development of the following car brands: Wartburg (1898); Audi (1900), BMW (1916), as a merger of Rapp Motorenwerke and Gustav Otto Flugmaschinenfabrik Horch-Landaulet, after taking over the Dixi producing Austin Seven cars, entered the automotive sector in 1929, Dixi DA1 (a British license 1927); Porsche (1931), Volkswagen (1932), Lloyd Alexander (1955); Trabant (1957).

In other European countries, the production of well-known brands began: Peugeot (France 1881), Tatra 11 (Czech Republic 1897); Renault (France 1899), FIAT (Italy 1899), Rover (Great Britain 1922), Rover, Land Rover, MG, Austin-Healey, Riley, Austin, Vanden Plas, Morris, Triumph, Wolseley; Rolls-Royce (Great Britain 1903); Alfa Romeo (Italy 1906), Lancia (Italy 1906), Maserati (Italy 1914); Citroen (France 1919); Aston Martin (Italy 1921); Jaguar (Great Britain 1922); Skoda (Czechoslovakia 1923 - Czech Republic), Skodowe Zavody in Austria-Hungary; Volvo (Sweden 1924); Ferrari (Italy 1929); SEAT (Spain 1931); SAAB (Sweden 1937), Svenska Aeroplan Aktiebolaget aviation company producing cars since 1947; Lotus (Great Britain 1947); TVR (Great Britain 1947), DAF 600 (Netherlands 1958); Zaporozhe (USSR 1960); Austin Seven (Great Britain 1961), Lamborghini (Great Britain 1963); Lada, Žiguli (USSR 1966) co-operation of the Soviet government with FIAT [7, p. 126-134; 8, p. 9; 9, p. 220-230; 10, p. 5-16; 11, p. 53-60; 14, p. 10-11, 36-53, 64-83, 120-147, 157-239].

The success of using an internal combustion engine in car constructions has not stopped further searches for new energy sources. After the discovery of electromagnetic induction by M. Faraday in 1831, the attempts made to build a vehicle with electric drive using galvanic batteries by American blacksmith Thomas Devenport in 1835, Englishmen Robert Dawidson in 1839 and Georg Little from 1844 and German J. Wagner in 1855 did not bring the expected results. A hundred years after steam was used to propel the first vehicles in the second half of the 19th century, the possibilities of using electric power became more and more apparent. The first electro-mobiles were created in England by Radcliff-Ward in 1886 and JK Starley in 1888, while the first car with batteries was made by the Frenchmen M. Jeautand and M. Raffard in 1895. Production of electric cars in 1897 took place in the French company Krieger, the English Brithis Elektromobile, the German Namag and the Italian STAE, the American Electric Carriage and Wagen & Co. The American Morris (1896), the Staudebaker (1902), the Becer (1907), the Bersey (1897), the French Hautiera (1898), the Russian Romanowa (1898) also signed their place in the history of electric vehicles. In 1912, there were 20,000 battery-powered cars in the USA. However, due to the limited range of electric cars and after the refinement of the parameters of the internal combustion engine, further experiments with electric motors were discontinued in 1910. The renewed interest in electric drive, which started as a result of the fuel crisis in the 1970's, was hindered due to the difficulties in overcoming high costs, the weight of the batteries, the limited range and the non-development of a hybrid engine. On the centenary of the first electric production in 1997, General Motors sold experimentally, in the form of leasing, the EV-1, Honda EV-Plus electric car, while other companies made electric versions of the RAV4Toyota models, the Ranger EV Ford, the Epic Chrysler minivan and the Prairie Joy Nissan, the Fiat Panda, the Cinquecento, the Renault Clio Elektro and the Mitsubishi Libero EV [12, p. 46-54; 14, p. 11].

The genesis of the passenger car industry in Poland.

The automotive industry developing worldwide in the first decade of the 20th century, did not find any fertile political and economic ground in the Polish territories that were under foreign annexation.

Attempts to manufacture passenger cars were made at the Ursus S.A. Motor and Tractors Plant founded in 1922 [19, p. 12-15]. In the interwar years, in Poland, there were Ford 1926-1928, General Motors, Chevrolet car assemblies functioning until 1931 and Citroen until 1932 [15, p. 19]. The foundations for the development of the Polish automotive industry were put together by Poland's cooperation with Italy, as a result of which the Italian car company Fabbrica Italiana Automobili Torino FIAT handed over the licenses for car models. The concerns established in 1930, called the State Engineering Works, produced the Polish Fiat 508-III Junak cars. In the years 1936-1939, licensed production of 1200 pieces of Fiat 518 was commissioned. The Italians handed over the construction of the Fiat 500 Topolino, the Fiat 1100 and the Fiat 1500.

In the post-war period, Fiat 1400 passenger cars were manufactured in Poland, as a continuation of cooperation with the Italian FIAT company. In 1948, construction of the Passenger Car Plant (original: Fabryka Samochodów Osobowych) begun in Warsaw. After breaking of the contract with FIAT, production of the Warsaw M20 passenger cars, based on the Soviet car GAZ M 20 Pobieda, began in 1951 and

lasted until 1972. Contacts in the automotive industry with Italy were resumed in 1965, along with the purchase of a car license for the car of the year – the Fiat 125 year, recognized as a European sensation.

The first Polish construction was the Mikrus prototype (1957) produced until 1960. The Syrena deserves the name of the cult car of the Polish People's Republic, as a Polish construction with serial production [6, p. 3-9]. Further development of Polish-Italian cooperation in the field of motorization was continued thanks to the purchase of a Fiat 126 car license (produced serially since 1973). In 1973-1975, five Italian Fiat models were assembled in Poland. In the years 1977-1979, the Zastava 1100 were being assembled in cooperation with the Yugoslavian factory of Crvena Zastava. Preparation for the production of the Polish construction of the Polonez car, which began in later on 1978, was being organized [16, p.; 17, p. 413-415; 21, p. 9-26; 22, p. 11-46].

After the political change in Poland in 1989, production and assembly of modified car brands continued: Fiat 126p BIS, Fiat126p Cabrio, Cinquecento, Seicento, Polonez Caro, Fiat UNO [2, p. 3-6; 3, p. 3-5; 4, p. 3-5; 5, p. 3-6].

Economic globalization, as one of many factors in the creation of international corporations, allowing territorial dispersion of the production process and assembly of high quality cars in search of cheap labor force, had a significant impact on the expiration of the domestic automotive industry in Poland. As a result of these processes, since the 1990s, car assembly plants for Opel, Volkswagen, Fiat and Ford brands in Gliwice, Tychy and Poznań have been launched. The system transformation in 1989 and Poland's accession to the European Union in 2004, which contributed to the release of the flows of goods and services and to the freedom of movement in border traffic, resulting in increased opportunities to buy used cars in the countries of their production, were also the reason for the decline in demand for domestic production.

The table below presents the production volume and the dynamics rate of the cars manufactured in Poland in 2014-2015 (Table 1., Chart 1).

Table 1

Production of motor vehicles in Poland in 2014-2015*

Specification	2014	2015	2014=100
	thousand pcs		%
cars in general	593,5	660,6	111,3
passenger cars	472,6	534,7	113,1

*Source: Statistical data from the Statistical Office in Rzeszow, own calculations.

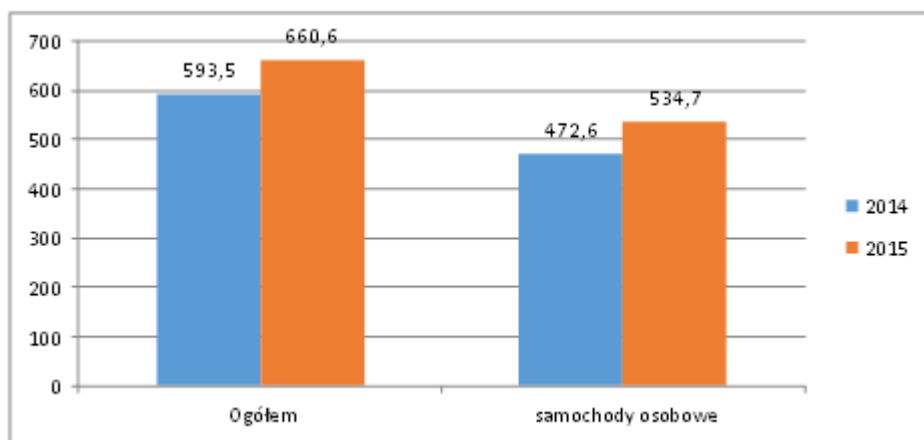

Chart 1. Production of motor vehicles in Poland in 2014-2015*

*Source: own elaboration.

Production of passenger cars in Poland in 2015 increased by 13,1%, compared to 2014 and amounted to 534 700 cars. The growth rate of passenger car production is faster than the growth rate of total car production, amounting to 113,3% (Chart 2).

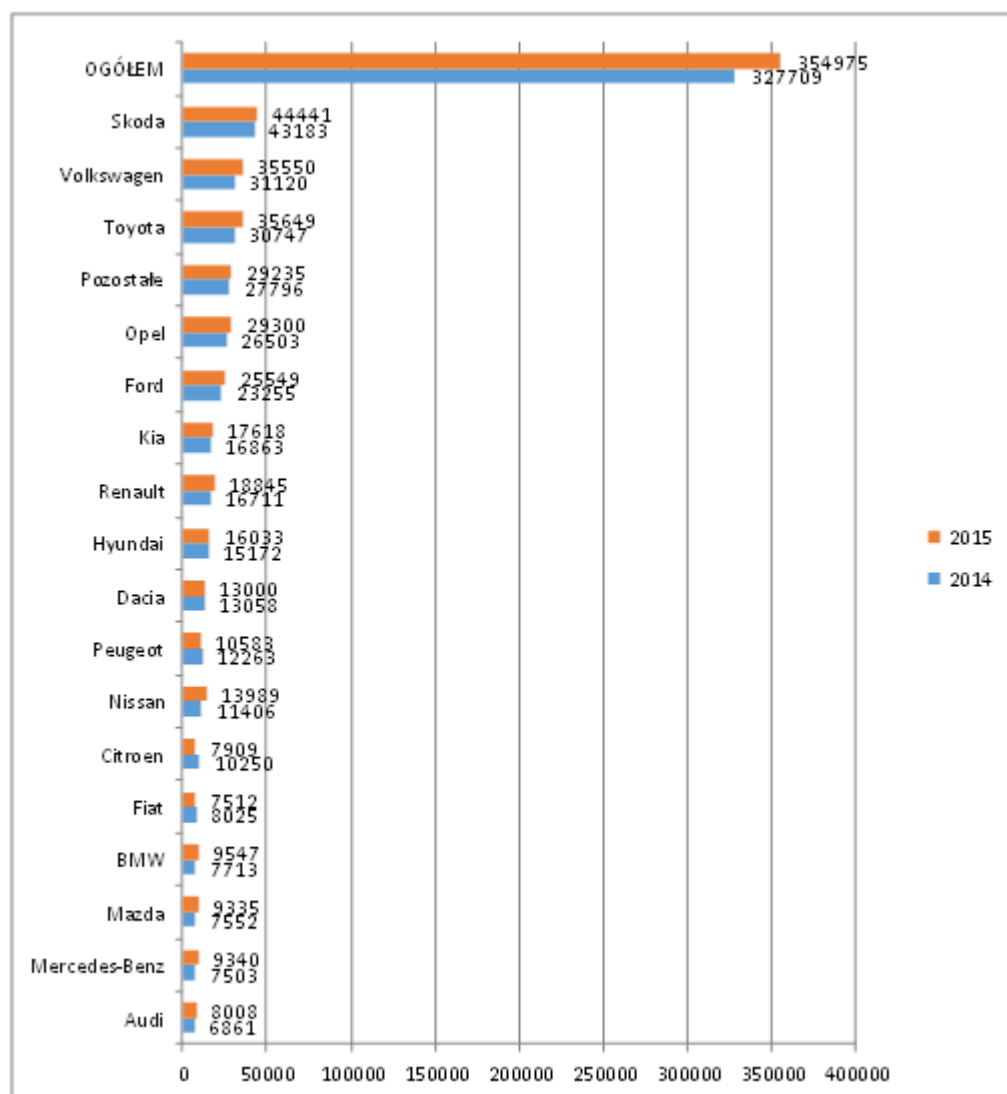

Chart 2. First new passenger car registration in Poland in 2014 and 2015*

*Source: own elaboration.

Between the provided volumes of domestic car production and the import of used cars, there is the number of new foreign brand cars registered for the first time in Poland. In 2015, 354 975 cars were registered, which constituted an increase by 8,3%, compared to the previous year. The most popular cars in Poland are the new Skoda, Volkswagen and Toyota, Opel, Ford, Renault and Kia and Hyundai. Taking into account the dynamics of the interest in individual brands, the highest growth is observed in the purchase of Mercedes-Benz, BMW, Mazda and Nissan cars, reaching over 20% in 2015, compared to 2014. However, interest in the Citroen, Peugeot, Fiat and Dacia brands is declining.

Conclusions and discussion.

The origins of the automotive industry date back to the period of the industrial revolution. Application of steam drive into industry inspired the constructors to build the first mechanical vehicles. However, the development of the automotive industry began after the invention of a gasoline-powered combustion engine. The origins of car production took place on the European continent. The first prototypes of motor vehicles were created before in England, before the use of steam drive. The first car with an internal combustion engine was built in Germany. Many car brands and automotive plants were established in France and Italy. Serial production on assembly lines was launched for the first time in the USA.

The Polish car industry in the pre-war and post-war period developed on the basis of the Italian FIAT license. Production and assembly of licensed cars and the work of Polish engineers in 1970's resulted in the Polish automotive industry bringing huge profits and a positive balance in the exports to capitalist countries.

References

1. Brzosko, S. (1961). *Samochody na torach wyścigowych świata*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.
2. Kacalski, G. *Fiat Uno*. Unikatowa kolekcja samochodów PRL-u. Kultowe auta PRL-u. De Agostini Polska sp. z o.o. Warszawa, 2014, 156, 3-6.
3. Leśniewski, M. *Fiat 126p BIS*. Unikatowa kolekcja samochodów PRL-u. Kultowe auta PRL-u. De Agostini Polska sp. z o.o. Warszawa, 2010, 38, 3-5.
4. Leśniewski, M. *Fiat 126p Cabrio*. Unikatowa kolekcja samochodów PRL-u. Kultowe auta PRL-u. De Agostini Polska sp. z o.o. Warszawa, 2012, 88, 3-5.
5. Leśniewski, M. *Polonez Caro*. Unikatowa kolekcja samochodów PRL-u. Kultowe auta PRL-u. De Agostini Polska sp. z o.o. Warszawa, 2015, 168, 3-6.
6. Leśniewski, M. *Syrena Sport*. Kultowe auta PRL-u. Wydanie Specjalne. De Agostini Polska sp. z o.o. Warszawa, 2012, 78, 3-5.
7. Motor-Jahr 75. Eine internationale Revue. (1975). Berlin: Transpress VEB Verlag Verkehrswesen.
8. Motor-Jahr 76. Eine internationale Revue. (1976). Berlin: Transpress VEB Verlag Verkehrswesen.
9. Motorkalendar der DDR 1981. (1980). Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen.
10. Motorkalendar der DDR 1984. (1983). Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen.
11. Motorkalendar der DDR 1985. (1984). Berlin: Militärverlag der Deutschen Demokratischen.
12. Nowicki, C. (1975). *Służba samochodowa ludowego wojska polskiego 1943-1966*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
13. Rostocki, A. (1981). *Historia starych samochodów*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.
14. Rostocki, A. (1978). *Samochody*. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza.
15. Ruiz, M. (2004). *Encyklopedia Samochody*. Warszawa: Muza SA.
16. Rummel, A. (1981). *Polskie konstrukcje i licencje motoryzacyjne w latach 1922-1980*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.
17. Rummel, A. *Wrażenia z konferencji Autoprogress 1983/84*. Auto. Technika. Motoryzacja, 1984, 8, 4-6.
18. Rychter, W. (1979). *Dzieje samochodu*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.
19. Rychter, W. (1948). *Historia samochodu*. Lublin: Spółdzielnia Wydawniczo-Oświatowa „Czytelnik”.
20. Tarczyński, J. (1991). *Początki polskiej motoryzacji CWS*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.
21. Urry, J. (2008). *Życie za kółkiem [w:] Socjologia codzienności*, red. P. Sztompka, M. Bogunia-Borowska, Kraków: Wydawnictwo „Znak”, 411-429.
22. Wojciechowski, J. (1971). *Na lądzie, morzu i w powietrzu*. Warszawa: Horyzonty.
23. Zieliński, A. (1985). *Polskie konstrukcje motoryzacyjne 1947-1960*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności.

Received: 01.24.2018 / Review 02.28.2018 / Accepted 03.15.2018

УДК 330.101
JEL Classification A20, I22, I23

Татомир Ірина
к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Дрогобицький державний університет імені Івана Франка
м. Дрогобич, Україна
E-mail: Tatomur@gmail.com

МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ПРОСУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО БРЕНДУ КОМПАНІЙ МВОК

Анотація

Вступ. В умовах відкритості кордонів та насиченості освітнього простору інформацією національні вищі навчальні заклади не можуть залишатися пасивними гравцями на ринку освітніх послуг, бо в ситуації, коли пропозиція перевищує попит виникає потреба освоювати нові сегменти ринку і більш ретельно підходити до врахування інтересів усіх стейкхолдерів освітнього процесу. Саме тому, компанії МВОК все частіше вдаються до маркетингового інструментарію позиціонування освітніх продуктів та послуг, який дозволяє зайняти відповідну нішу на ринку освітніх установ іноземних держав.

Методи. Дослідження проводилось на основі системного та процесного підходів до використання сучасних методів управління змінами. Матеріалами для даного дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а також власні спостереження і напрацювання. В написаній статті використовувалися такі методи дослідження, як: порівняльно-аналітичний, спостереження, а також графічний метод подання інформації.

Результати. У статті обґрунтовано значимість персонального брендингу для просування професійного іміджу та максимізації статусу освітніх онлайн-стартапів. Дано оцінку елементам маркетингового комплексу, його суб'єктам та об'єктам. Визначено основні складові продуктової, цінової, комунікаційної та збутової політик.

Перспективи пов'язані з обґрунтування напрямів ринкового позиціонування національних освітніх платформ з урахуванням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: масові відкриті онлайн-курси, освітній стартап, професійний брендинг, маркетинговий комплекс.

Вступ.

Досвід країн-лідерів розвинутої освітньої індустрії показав, що ВНЗ, які спираються в основному на існуючі традиції і стабільну державну фінансову підтримку, без належного застосування маркетингових методів покращення та розвитку персонального брендингу, змушені в сучасних умовах уподібнитися підприємствам, які можуть і збанкрутувати, якщо не враховуватимуть змін, що відбуваються на глобальному ринку освітніх послуг.

Потреба в маркетингу відчувається і у секторі відкритої онлайн-освіти, оскільки провайдери стикаються з доволі великим попитом цільових споживачів. На певний момент це актуально для освітніх стартапів компаній масових відкритих онлайн-курсів (МВОК), для яких характерними є проблеми диференціації продукту, диверсифікації та інтеграції освітніх послуг. Поліпшення якості системи освіти, пропонування нових можливостей для існуючих студентів і залучення нових створило пульсацію в академічному та діловому світі й актуалізувало інтерес до освоєння нових ділянок маркетингу освітньої індустрії та покращення професійного іміджу компаній МВОК.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дана проблематика знайшла своє відображення у працях чималого числа економістів. Так, автори праці [1, с. 5] відмічають, що брендинг значно впливає на процес навчання та формування відносин під час споживчої покупки. У прямому результаті споживачі утворюють значущі посилання на імідж компанії МВОК, що веде до зростаючого продажу, стійкого задоволення бажань і потреб споживачів, побудови лояльної клієнтської бази та створення ефективного іміджу.

Дослідження [2, с. 4] останніх років показали, що брендинг, маркетинг і вербування у вищій школі мають зміститися на зустріч онлайн та цифровій стратегії.

Експерти з маркетингу освітніх послуг одностайні в тому, що ефективно позиціонування освітнього бренду компаній МВОК дасть змогу отримати економічний зиск і тим хто навчається, і тим хто навчає. Адже ціна фахівця залежить від вміння себе продати, а сама освіта є однією з найбільших статей експорту у платіжному балансі економічно розвинутих держав світу і приносить чималі доходи авторам курсів та власникам платформ, на яких вони розміщуються.

Чимало авторів [3] вважають, що конкурентний успіх освітніх провайдерів може бути досягнутий за рахунок встановлення й підтримання взаємовигідних контактів з економічними контрагентами та інтеграції з комерційними видами діяльності. Важливу роль для професійного становлення бренду має відіграти пропонування провайдерами асортиментна лінійка освітніх послуг, яка повинна мати таке наповнення, що буде допомагати випускникам проходити додаткові фільтри ринку праці. Особлива увага на соціальному та економічному ефектах маркетингової діяльності освітніх стартапів була акцентована у працях *Дафни Коллер* (Daphne Koller) [4], *Стіва Коловіч* (Steve Kolowich) [5], *Моллі Мак Гью* (Molly Mc Hugh) [6], *Андре Іскандар* (Andrea K. Iskandar) [7] та ін.

Мета.

Метою дослідження є оцінка елементів маркетингового комплексу та його основних складових – продуктової, цінової, комунікаційної та збутової політик як основи сильного професійного бренду.

Методологія дослідження.

Дослідження проводилось на основі системного та процесного підходів до використання сучасних методів управління змінами. Матеріалами для даного дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних вчених, а також власні спостереження і напрацювання. В написаній статті використовувалися такі методи дослідження, як: порівняльно-аналітичний, спостереження, а також графічний метод подання інформації.

Результати.

Публікації останніх років показали, що альтернативна форма освіти не лише змінила структуру попиту та пропозиції, а й вплинула на появу нових факторів у виборі напрямів освіти. Саме тому освітні інституції звернули більшу увагу на персональний брендинг й маркетингові інструменти просування професійного іміджу та максимізації статусу.

Для ознайомлення з ними проаналізуємо елементи маркетингового комплексу, його суб'єктів та об'єктів (рис. 1).

Першими і найбільш активними суб'єктами маркетингової діяльності є контент-провайдери – переважно вищі навчальні заклади та їхні викладачі, а також інші установи, які можуть надавати для навчання власні матеріали, такі як Common wealth Education Trust, Exploratorium, ЮНЕСКО та ін., які, скоріш за все, є першими клієнтами компаній МВОК. Це пов'язано з тим, що більшість університетів для того, щоб самостійно вступати у конкурентну боротьбу, просто не мають бренду, сильного ресурсного пулу, який можна використовувати, та фінансової життєздатності на рівні Гарварду й MIT, які створили спільне підприємство edX.

Як перші клієнти індустрії МВОК, постачальники контенту є власниками знань, яким слід надавати доступ до курсів. Швидше за все, вони володіють як досвідом, так і інтелектуальною власністю, що беруть участь у створенні МВОК. Провайдери змісту співпрацюють з компаніями МВОК, щоб структурувати свої знання, які будуть надані на платформі. У процесі вони також надають свій штат співробітників для навчання курсів, у який входять не лише професори, викладачі, а й асистенти, які допомагають вести веб-сторінку МВОК протягом періоду проходження курсу. Співпраця МВОК компаній з постачальниками контенту проявляється також і у проведенні

щорічних партнерських конференцій, на яких їх представники обговорюють інновації та проблеми в галузі онлайн-освіти.

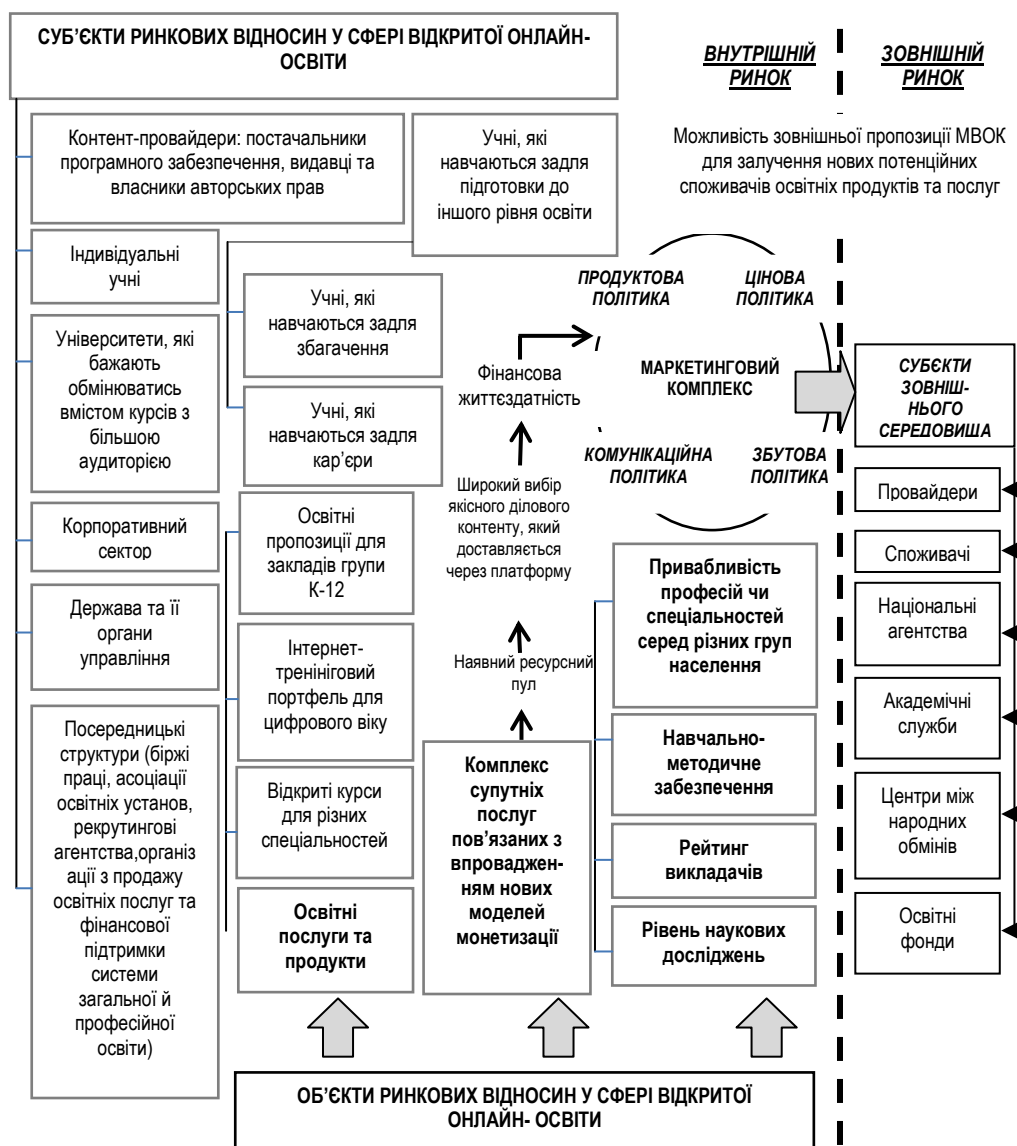

Рис. 1. Механізм формування маркетингового комплексу компаній МВОК*

*Розроблено автором.

Другими клієнтами є учні, які споживають вміст, наданий контент-провайдерами на платформах МВОК. Ці слухачі – переважно індивідуальні учні, не пов'язані з будь-яким навчальним закладом, які приєднуються до своїх МВОК або ж окремі викладачі, які співпрацюють з компанією МВОК, щоб офіційно пропонувати курси як частину навчального досвіду студентам. Індивідуальні учні мають можливість самостійно розпочати навчання в курсі на безоплатній основі чи перейти до оплати з метою отримання сертифікатів, тоді як навчальні заклади, які співпрацюють з компанією МВОК, завжди будуть платити клієнтам компаній МВОК [8].

З нещодавнім бумом популярності онлайн-навчального контенту, МВОК дозріває від академічного явища до типу онлайнного навчання, який приймається корпораціями, що становлять наступну групу клієнтів. Корпоративний сектор, який використовує переваги МВОК для різних онлайнних можливостей навчання своїх співробітників (підвищення кваліфікації, самостійний тренінг), зацікавлений у створенні власних корпоративних МВОК як елементу стратегії зміцнення відкритих навчальних активів. Зараз такі компанії, як AT & T, Google та Yahoo, використовують МВОК як частину сумісної навчальної роботи, спрямованої на підготовку працівників. Чимало корпорацій являються послідовниками таких наукових новаторів, як академія Салман Хана, яка стала першопрохідцем підходу «перевернутого класу». Вони додають он-лайн курси до свого навчального плану для того, щоб реалізувати ці змішані методи навчання для подальшого їх успіху.

Окремі компанії навіть співпрацюють з фірмами в сфері управління навчальними закладами, щоб сформувати у працівників спеціальні навички, які б забезпечили відповідний рівень їх готовності до вирішення проблем, пов'язаних із роботою на своїх ринках. Саме тому, відкрите навчання стало джерелом для швидкого кар'єрного росту, а технологія навчання, зокрема вміст, що поставляється в Інтернеті та через канали МВОК, отримав високий рівень прибутковості для компаній, які інвестують в ці зусилля.

Розглянуті групи клієнтів мають різні потреби, тому компанії МВОК пропонують їм широкий спектр товарів та послуг. Для постачальників контенту основною пропозицією є онлайнна платформа, через яку вони можуть охопити свою аудиторію. Платформи розробляються шляхом інтеграції в них педагогічної експертизи, щоб переконатися, що наданий вміст ефективно доставляється заради учня, а отже підтримує і, можливо, навіть підвищує якість наданого змісту. Своєрідною гарантією якості є перехід відкритих онлайн-платформ на чергові раунди фінансування, які сприяють виробленню нових освітніх пропозицій. Основними мотивами для співпраці цієї групи споживачів з компаніями МВОК є отримання каналів для розповсюдження знань широкій аудиторії, можливість глобальної присутності та кращої інформованості про бренд з мінімальними витратами.

Щодо другої групи клієнтів – викладачів, тут слід відзначити, що кращим із них освітні стартапи приносять високу популярність, рейтинг, стабільний дохід та розширену географію слухачів. За переконанням академічної спільноти Массачусетського інституту технологій вільний обмін знаннями є корисним для власної продуктивності, оскільки стимулює професорсько-викладацький корпус продовжувати вдосконалювати свої курси та навчальні програми, робити школи більш ефективними.

До чергової групи суб'єктів належать посередницькі структури (біржі праці, фонди, що фінансують освітні програми, асоціації освітніх установ, рекрутингові та кадрові агентства, організації з продажу освітніх послуг та фінансової підтримки системи загальної й професійної освіти), співпраця з якими також має позитивний вплив на формування іміджу компанії МВОК.

У залежності від обраних суб'єктів останні мають своїм об'єктом різного роду освітні продукти та послуги, починаючи з відкритих курсів для різних спеціальностей, Інтернет-тренінгового портфелю для цифрового віку, освітніх пропозицій для закладів групи К-12 та закінчуючи цілим комплексом супутніх послуг пов'язаних з впровадженням нових моделей монетизації.

Саме обрані об'єкти і визначають складові елементи продуктової, комунікаційної, цінової та збутової політик, які впливають на ефективне позиціонування бренду.

Продуктова політика проявляється у тому, що:

- для споживачів освітніх послуг онлайн-провайдери скасовують бар'єри входу до найкращих світових стандартів освіти. Мова йде про те, що студентам уже не доведеться подавати довгий список документів і чекати тривалий період, щоб мати шанс на навчання. Через існування мінімальних перешкод до вступу, споживач може дізнатись про все, що йому подобається, не турбуючись про такі зобов'язання як «оцінки» або «часові рамки»;

- споживачам освітніх послуг пропонуються більш комфортні умови отримання знань порівняно з традиційними форматами. Мова йде про їх доступність з будь-якого куточку, а також про можливість здобуття якісної освіти без необхідності покидання стін власної оселі. Для того, щоб повною мірою скористатись відкритими курсами, користувачам зазвичай знадобиться мінімум засобів: AdobeAcrobat (для перегляду файлів PDF) та комп'ютерний відеопрогравач;

- споживачі мають можливості входу за допомогою соціальних мереж – Facebook або Twitter. Пропоновані провайдером курси доступні для зарахування. Усі вони містять короткі відеогляди та не слідує традиційному формату підручника, а використовуються як високо інтерактивні навчальні посібники, які дозволяють навчатися у індивідуальному темпі без граничних термінів. Практично всі курси пропонують сертифікати та пробний іспит (на платній основі);

- платформи пропонують слухачам диференційовані навчальні та професійні освітні продукти. Кількість курсів для потенційних студентів на більшості платформ сягає позначки 2000 і постійно поповнюється новими пропозиціями. Головним чином, програми стосуються комп'ютерних та інформаційних наук, математики й інженерії, мистецтва та гуманітарних наук, бізнес-досліджень та програм вивчення мови. Окремі платформи пропонують курси з освоєння технології віртуальної та доповненої реальності. Саме розширення освітнього вмісту є надійним вкладенням для довгострокового зростання онлайн-платформ та важливим засобом при застосуванні елементів контентного маркетингу, адже задоволення інтересів споживачів дає змогу створювати довірі та емоційні зв'язки з брендом компанії МВОК;

- пропоновані провайдером курси мають практичну прив'язку. Так, для прикладу курси таких компаній МВОК, як Udemu та Udaesity будуються фахівцями з технологічних компаній у Силіконовій долині та інституціями, включаючи Google, Facebook, Cloudera, Salesforce, University of San Jose і ін. Викладачі добре знають про навички, необхідні для технічних компаній, тому що вони працюють там;

- в процесі навчання студенти стають колегами-рецензентами, співпрацюють один з одним, активно займаються переглядом коротких відеороликів, беруть участь у дискусійних групах з потоками, а деякі платформи пропонують місцеві зустрічі для продовження їх навчання;

- слухачі МВОК мають можливість пройти повний цикл навчання, записавшись і прослухавши курси різних університетських професорів, скажімо це може бути вивчення одних курсів за університетською програмою штату Пенсільванія, а інших – за Гарвардською;

- глобальні освітні онлайн-провайдери мають можливість експериментувати з новими формами педагогіки, будуючи нові навички в онлайн-навчанні та отримуючи більше інформації про поєднання цифрових та особистих взаємодій, які є основною характеристикою успішних вищих навчальних закладів;

- Інтернет-курси заохочують професорів змінювати та вдосконалювати свої технології викладання, щоб найкращим чином обслуговувати своїх студентів, які в будь-який момент можуть відійти від веб-сайту в порівнянні з більшою аудиторією в класі;

- освітні онлайн-платформи виходять на ринок з уже акредитованими курсами, що сприяє посиленню бренду та являється найефективнішим способом отримання доходу. Чимало курсів, маючи потенціал академічного кредиту, існують не лише як спосіб для продовження додаткової чи безперервної освіти, а як частина навчальних планів. Так, Американська рада з освіти (ACE) рекомендувала ряд курсів Coursera для «кредитної еквівалентності» – зарахування кредитів, які визнаватимуться стаціонарними ВНЗ-партнерами. Таких же успіхів серед швидкозростаючих контрагентів платформ МВОК досягла компанія Udacity, яка добилася схвалення кредитів у рамках державних університетів штату Каліфорнія. За допомогою кредитів зазначені онлайн-платформи позиціонують себе у якості помічників, які покликані допомогти студентам отримати високоякісну освіту в провідних навчальних закладах країни, зокрема університетах Ліги Плюща;

- імениті МВОК компанії пропонують онлайн-курси виключно елітних університетів;

- значне число освітніх онлайн-компаній є емітентами сертифікатів у LinkedIn, виборюючи частину цього зростаючого ринку для безперервної освіти в Інтернеті;

- онлайн-платформи підбирають професорів з найбільш престижніших університетів, окремі з яких є лауреатами Нобелівської премії. Прикладом може слугувати пропонований платформою edX курс астрофізики, який читає лауреат Нобелівської премії, професор Браян Шмідт;

- викладачі створюють блоги з корисним вмістом, постійно слідкуючи за кількісними та якісними відгуками, завдяки яким вони можуть покращувати свій курс. Після негативного відгуку на уроці професор може негайно змінити стиль навчання для онлайнкової платформи, не чекаючи закінчення семестру, як, наприклад, це є у випадку з традиційними курсами. Адже репутація самого викладача та імідж платформи, яку він представляє, залежить від інформаційного поля, яке формується навколо них в Інтернеті;

- МВОК компанії славляться наявністю дискусійних форумів з відповідною системою сповіщень;

- освітні онлайн-компанії вдаються до урізноманітнення переліку спеціальностей, які користуються найбільшим попитом серед слухачів, виходячи за рамки навчання лише студентів, і звертаються з освітніми пропозиціями до закладів групи K-12, створюють центри курсів підвищення кваліфікації вчителів, які охоплюють різну тематичну спрямованість, включаючи розробку контенту, навчання через майстерність, перевернуті та змішані стратегії навчання. У Coursera усі вони входять у каталог курсів за категорією «Професійний розвиток вчителів»;

- новим орієнтиром для освітніх-провайдерів є ринок корпоративних тренінгів на якому досить успішно лідерські позиції утримують Coursera та Udacity. Свідчення тому, що великі роботодавці зацікавлені у використанні Coursera, слугують тисячі зареєстрованих користувачів з одного корпоративного домену електронної пошти. З метою зміцнення своїх позицій у корпоративному навчанні та розвитку навчальна платформа запустила Coursera for Business, яка дозволяє компаніям відстежувати успіхи працівників, які працюють над новими навичками. До числа компаній, які вже успішно пілотували цей проект належать: BNY Mellon, BCG, L'Oréal та AxisBank;

- окремі платформи починають пропонувати «курси на вимогу» з гнучкими початковими датами та термінами, які дають змогу вибудувати власну освітню траєкторію для слухачів;

- освітні провайдери починають застосовувати автоматичні програми перевірки отриманих знань та запровадили систему рівноправного оцінювання, в рамках якої студенти подають свою роботу на перевірку іншим студентам, які проходять курс навчання. Щоб захистити приватну власність студента, вся градація проводиться анонімно;

- платформи, на зразок Coursera, пропонують безкоштовний аудит всіх курсів (тобто всі курси Coursera виробляються університетами, багато з яких визнані кращими у світі).

Пропонуючи багатьом людям освітні можливості, які вони не мали, за останні роки, основним гравцем ринку МВОК вдалося побудувати нову освітню індустрію та досягти успіху. Нині їх виклик полягає в тому, як зберегти свою конкурентну перевагу та монетизувати пропонований продукт так, щоб вони могли фінансувати свої операції та привернути венчурних капіталістів. Їх **цінова політика** базується на:

- тому, що чимало самих курсів є безкоштовними, плата стягується лише за сертифікат, цим самим сайти МВОК відкрили двері вищої освіти для тих, хто не може дозволити собі класні кімнати елітних університетів;

- застосуванні нових підходів до монетизації віртуальних аудиторій;

- запровадження потокового сервісу «Великі курси», який дає змогу потенційним споживачам за мінімальну плату скористатись десятками навчальних курсів;

- конвертації курсів у аудіо-продукти, на які припадає близько 20% доходів компаній. Використовуючи хмарні електронні підручники та матеріали курсів, викладачі допомагають кампусним книжковим магазинам оцифрувати свої пропозиції та підтримувати низькі ціни;

- популяризації курсів як взаємопов'язаних. Так, Coursera прийняла більш формальний шлях просування пакету курсів за допомогою своєї «спеціалізації». На цьому шляху студенти повинні заробляти платні сертифікати на кожному з курсів, після закінчення яких вони матимуть право переходити на інший проект «capstone». Коли учень успішно пройшов усі курси, він отримує ще один сертифікат «Спеціалізація». Поєднуючи декілька курсів разом у цьому курсі «Спеціалізація», Coursera отримує дохід з більшості курсів від учня;

- отриманні джерела доходу з надання можливості університетам для просування їх глобального брендингу за умов, що пропонувані ними курси користуються популярністю;

- продажу інформації про успішність студентів і пройдені ними курси безпосередньо потенціальним роботодавцям й рекрутинговим агентствами та отриманні плати за допомогу при працевлаштуванні у вигляді розміщення резюме своїх слухачів на сайтах компаній партнерів. Уперше таку ініціативу запровадила освітня платформа “Udacity”, розмістивши на сайтах 20 компаній партнерів резюме своїх слухачів. Нині, понад 350 компаній світу співпрацюють з “Coursera” та “Udacity” для виявлення кращих студентів – потенціальних кандидатів на відповідні робочі місця [9, с. 93];

- залученні бізнес-компаній, фінансовий ріст яких є активом для освітніх стартапів.

Комунікаційна політика пов'язана з:

- формуванням соціального бренду через використання електронного маркетингу. Щоб прибутково розвивати свій бізнес та розширювати Інтернет-аудиторію освітні онлайн-платформи розробляють цілеспрямований контент для діалогу з різними соціальними спільнотами, створюючи, тим самим, свій соціальний бренд, за підтримки таких медіа платформ, як Twitter та Facebook, які є ефективним каналом звернення до споживача. Саме робота з блогосферою та репутаційний менеджмент дозволяють здійснити зворотній зв'язок зі споживачами та управляти думкою цільової аудиторії. Окремі з них розміщують на своїх сайтах «карту соціальних медіа» із силкою на всі акаунти, щоб на них можна було легко підписатись. Ці рекламні можливості дають змогу створити справжню аудиторію споживачів для стартапів та забезпечити продаж їх курсів;

- сегментуванням інформації для різних аудиторій відвідувачів з наступним її розміщенням на контент-хабах, де кожен бажаючий має можливість ознайомитись зі спеціально відібраними новинами зі своєї професійної чи наукової сфери;

- масовим перекладом курсів на різні мови з метою розширення доступу до них міжнародної спільноти за участю провідних агентств з перекладів, філантропічних організацій, операторів мобільного зв'язку, некомерційних структур, корпорацій та університетів. Так, починаючи з 2013 року, найбільший постачальник МВОК, компанія Coursera співпрацює з установами по всьому світу для створення багатомовних субтитрів (Courserapartnering, 2013). На додаток до цього, вона також створила Глобальну програму перекладачів (GTS), використовуючи платформу Transifex для масового перекладу курсів на різні мови;

- створенням спільного брендового контенту з провідними інституційними партнерами з високою репутацією.

Збутова політика проявляється у:

- орієнтації на ринок працевлаштування, як це робить Udacity, концентруючись на високоякісних наукових та технологічних курсах й підтримуючи зв'язки з галуззю.

- постійному пошуку корпоративних партнерів, які зацікавлені у співпраці з університетами з метою пропонування нових кар'єрних рішень;

- використанні штучного інтелекту для покращення навчання та залучення студентів;

- співпраці з технологічними компаніями у питаннях розроблення додатків для Android з метою звернення до глобальних користувачів, які можуть не мати доступу до ноутбуків, а також мати нестабільні Інтернет-з'єднання. На тепер 96% усіх курсів Coursera, яка пілотувала за підтримки компанії Google, що представила найпопулярніші додатки для Android (App Store та Google Play), можна повністю прослухати і виконати завдання за допомогою телефону. Деякі функції мобільного

зв'язку включають: можливість читання стенограми під час перегляду відео та виділення важливих розділів для довідки; доступ в режимі офлайн: учні можуть натиснути символ хмари поруч із відео, щоб завантажити відео та подивитися його пізніше без підключення до Інтернету.

- розширенні меж інституційного партнерства. Для прикладу, компанія Coursera співпрацює з 146 партнерами з навчання, які працюють у 28 країнах світу та мають офіси у окремих із них. Ця відносна локальна присутність є значною перевагою для потенційних місцевих слухачів курсів, які іноді мають детальні запити і, цілком зрозуміло, шукають досить раптові відповіді.

Ще одним прикладом партнерства є співпраця Coursera з Нью-Йоркською публічною бібліотекою, яка пропонує індивідуальні щотижневі дискусії для певної групи курсів Coursera. Ці щотижневі дискусійні групи – це можливість для учасників Coursera зустрітися особисто для подальшого вивчення онлайн-матеріалу з іншими однокурсниками з Нью-Йорка;

- заохоченні державних департаментів, урядів країн, організацій та громад в усьому світі до створення фізичних навчальних спільнот з метою досягнення більшої аудиторії споживачів. Започаткування перших таких хабів славиться Coursera (Coursera Learning Hubs), яка відкрила сотні навчальних центрів у всьому світі, студенти яких можуть брати участь в офлайн-сесіях з обраних предметів разом з товаришами по навчанню і локальними координаторами, які компетентні в даній галузі знань. Найбільші з них розташовані в Празі, Тбілісі, Багдаді, Гельсінкі, Буенос-Айресі, Каїрі, Мумбаї, Шанхаї, Сеулі, Ханой, Лімі, Манілі та інших містах;

- зростаючому визнанні цифрових сертифікатів, що є інновацією на ринку праці завдяки запровадженню нових способів оцінювання знань та формуванню сильного механізму перевірки особистих даних: підтвердження ідентифікатора фотографії веб-камери, а також шаблону набору тексту.

Висновки і перспективи.

Отже, як бачимо вдале позиціонування професійного бренду освітніх стартапів є можливим завдяки правильному плануванню та злагодженій роботі усіх складових маркетингового комплексу: продуктової, цінової, комунікаційної та збутової політик, без проведення яких є неможливим процес освоєння нових ринкових ніш. Подальші наукові дослідження стосуватимуться обґрунтування перспективних напрямів ринкового позиціонування національних освітніх платформ з урахуванням зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. Kurt V.M. Branding it's impact on the consumer purchased decision-making process. L. : Eurpoean business school London, 2005. 70 p.
2. 2016 Trends in higher education marketing, enrollment, and technology. Hanover Research. November, 2015. 36 p.
3. Literature review of massive open online courses and other forms of online distance learning. Bis research paper. London : Department for Business, Innovation and Skills, 2013. 130 p.
4. Koller D. *What we're learning from online education* [Video]. 2012, June. URL: http://www.ted.com/talks/daphne_koller_what_we_re_learning_from_online_education
5. Kolowich S. How edX plans to earn, and share, revenue from its online courses. *The Chronicle of Higher Education*. 2013, February 21. URL: <http://chronicle.com/article/How-EdX-Plans-to-Earn-Revenue/137433/>
6. McHugh, M. Coursera adds Columbia, Brown, and more to its roster of universities helping it digitalize higher education. *Digital Trends*. 2012, September 19. URL: <http://www.digitaltrends.com/social-media/coursera-adds-columbia-brown-and-more/>
7. Andrea K. Iskandar. Coursera's Business Level Strategy. A dissertation submitted for the degree of Master of Business Administration. – China: South China University of technology Guangzhou, 2016. 434 p.
8. Coursera's Competitive Advantage: Defining the MOOC Industry URL: <https://paroikos.org/2016/01/09/defining-the-mooc-industry/>.
9. Осецький В.Л. Татомир І.Л. Роль масових відкритих онлайн-курсів у сучасному «освітньому ландшафті». *Економіка України*. 2017. №12. С. 86 – 98.

Статтю отримано: 20.12.2017 / Рецензування 31.01.2018 / Прийнято до друку: 10.03.2018

Irina Tatomyr

PhD. (in Economics), Associate Professor

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine

E-mail: Tatomur@gmail.com

MARKETING METHODS OF PROMOTING PROFESSIONAL BRANDS OF MOOC COMPANIES

Abstract

Introduction. In the context of the openness of the borders and the richness of the educational space, national higher education institutions can not remain passive players in the educational services market, because in a situation where demand exceeds demand there is a need to develop new segments of the market and more closely to take into account the interests of all stakeholders in the educational process. That is why the companies of the MOOC are increasingly resorting to marketing tools for positioning educational products and services, which allows them to occupy an appropriate niche in the market of educational institutions of foreign countries.

Methods. The research was conducted on the basis of system and process approaches to the use of modern methods of change management. The works of domestic and foreign scientists are the materials for this study, as well as their own observations and developments. Such research methods are used in the written article as: comparative and analytical, observation, as well as graphical method of presenting information.

Results. maximize the status of educational online startups is substantiated in the article. The evaluation of the elements of the marketing complex, its subjects and objects is given. The basic components of the product, price, communication and marketing policies are determined.

Discussion. Prospects are related to the substantiation of the directions of market positioning of national educational platforms, taking into account foreign experience.

Keywords: mass open online courses, educational start-up, professional branding, marketing complex.

References

1. Kurt, V.M. (2005). Branding it's impact on the consumer purchasedecision-making process. L. : Eurpoean business school London.
2. 2016 Trends in higher education marketing, enrollment, and technology (2015). Hanover Research.
3. Literature review of massive open online courses and other forms of online distance learning. Bis research paper (2013). London : Department for Business, Innovation and Skills.
4. Koller, D. (2012, June). What we're learning from online education [Video]. <http://www.ted.com>. Retrieved from http://www.ted.com/talks/daphne_koller_what_we_re_learning_from_online_education
5. Kolowich, S. (2013, February 21). How edX plans to earn, and share, revenue from its online courses. The Chronicle of Higher Education. <http://chronicle.com>. Retrieved from <http://chronicle.com/article/How-EdX-Plans-to-Earn-Revenue/137433/>
6. McHugh, M. (2012, September 19). Coursera adds Columbia, Brown, and more to its roster of universities helping it digitalize higher education. Digital Trends. <http://www.digitaltrends.com>. Retrieved from <http://www.digitaltrends.com/social-media/coursera-adds-columbia-brown-and-more/>
7. Andrea, K. Iskandar (2016). Coursera's Business Level Strategy. A dissertation submitted for the degree of Master of Business Administration. China: South China University of technology Guangzhou.
8. Coursera's Competitive Advantage: Defining the MOOC Industry. <https://paroikos.org>. Retrieved from <https://paroikos.org/2016/01/09/defining-the-mooc-industry/>.
9. Osetskiy, V.L., & Tatomyr, I.L. (2017). Rol masovyykh vidkrytykh onlain-kursiv u suchasnomu «osvitnomu landshafti» [The role of massive open online courses in the modern "educational landscape"]. *Ekonomika Ukrainy* [Ukraine economy], 12, 86 – 98.

Received: 12.20.2017 / Review 01.31.2018 / Accepted 03.10.2018

ЕКОНОМІКА І
УПРАВЛІННЯ НАРОДНИМ
ГОСПОДАРСТВОМ

ECONOMICS
AND MANAGEMENT
OF NATIONAL ECONOMY

УДК 621.31:332
JEL Classification Q48

Самойленко Інна

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова
м. Харків, Україна
E-mail: samoylbox@gmail.com

ЕКОНОМІКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Зараз в Україні склалася парадоксальна ситуація, коли природні монополії, на послуги яких завжди є стабільний попит, виявилися збитковими і не мають необхідних ресурсів, щоб забезпечувати безперебійне, якісне та безпечне електропостачання для споживачів електричної енергії. Причини цього варто шукати в методах державного регулювання енергетичної сфери України (зокрема, в методах тарифного регулювання).

Методи. Під час реалізації завдань дослідження використовувались такі методи: аналіз і синтез, індукція та дедукція (під час проведення теоретичних узагальнень та формулювання висновків); системний підхід (при розкритті принципів та інструментарію впровадження стимулювального регулювання).

Результати. В роботі розглянуто механізми стимулювального регулювання, що спрямоване на ефективне регулювання мережевих компаній і недопущення встановлення останніми надміру високих тарифів, а також на створення у них стимулів до зниження витрат за збереження прийнятної якості мережевих послуг. Здійснено SWOT-аналіз впровадження стимулювального регулювання. Наголошено, що у разі використання методів стимулювального регулювання проводиться ув'язування певних фінансових стимулів із цільовими показниками ефективності компанії, які стосуються зниження витрат і підвищення якості надаваних послуг.

Перспективи. Визначено, що саме система тарифного регулювання в Україні виявилася недостатньо дієвою, тому вважаємо за доцільне основну увагу приділити саме аналізу механізму тарифного регулювання та наданню практичних рекомендацій щодо його удосконалення. Подальшого дослідження потребує питання розробки методологічної бази стосовно оцінювання якості послуг енергопостачальної компанії в межах регуляторного процесу.

Ключові слова: тариф, енергетичний ринок, система тарифного регулювання, стимулювання, мережева компанія.

Вступ.

Зараз в Україні склалася парадоксальна ситуація, коли природні монополії, на послуги яких завжди є стабільний попит, виявилися збитковими і не мають необхідних ресурсів, щоб забезпечувати безперебійне, якісне та безпечне електропостачання для споживачів електричної енергії. Причини цього варто шукати в методах державного регулювання енергетичної сфери України (зокрема, в методах стимулювального тарифоутворення): «... чи не найбільш вагомим, причиною зростання тарифів на продукцію природних монополій є недосконалість чинного механізму ціноутворення та цінового регулювання, основними виявами якого є незбалансованість

системи розрахунків за надані послуги та затратний механізм ціноутворення» [1]. Зазначене слугує на користь дослідження даної проблематики та зумовлюється тим, що стимулювальне тарифоутворення посідає вагоме місце у системі економічних відносин опосередковано позначаючись на якості життя й добробуті населення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В останні роки посилився науковий інтерес в економічній науці до дослідження проблематики реформування національної енергетики, що викликано фундаментальними трансформаційними зрушеннями на енергетичному ринку України. Як свідчать наукові публікації [1-6] основними напрямками реформування енергетичної сфери є: лібералізація енергетичного ринку; імплементація європейського законодавства; реорганізація електроенергетичного ринку; поетапна ліквідація перехресного субсидіювання та вирівнювання цін на природний газ і електричну енергію; **впровадження стимулювального тарифоутворення (RAB-регулювання).**

Лише системна організація діяльності ринку електроенергії з урахуванням потреб суспільства, з визначенням регуляторних функцій держави та за активної участі споживача (як основного гравця на ринку електроенергії) може забезпечити певні результати. Такий погляд доводять у своїх працях практики та науковці [7-10].

Перехід до нової парадигми розвитку національної економіки потребує переосмислення та оновлення дієвих механізмів збалансованого впливу на діяльність енергетичного сектору, серед яких, поза будь-яким сумнівом, особлива роль належить стимулювальному регулюванню, яке забезпечує мотивацію до залучення інвестицій у розвиток та модернізацію електричних мереж, сприяє підвищенню галузевої конкуренції та зумовлює рівність дохідності та витрат енергетичних компаній.

Мета.

Мета статті полягає у поглибленні науково-методологічних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо удосконалення енергетичної сфери України шляхом упровадження стимулювального регулювання, як чинника, який сприятиме залученню інвестицій у сферу електроенергетики та забезпечить енергокомпаніям стимули для ефективної роботи й надання якісних послуг споживачам.

Методологія дослідження.

Під час реалізації завдань дослідження використовувались такі методи: аналіз і синтез, індукція та дедукція (під час проведення теоретичних узагальнень та формулювання висновків); системний підхід (при розкритті принципів та інструментарію впровадження стимулювального регулювання).

Результати.

Останнім часом на багатьох електроенергетичних ринках спостерігається тенденція, яка пов'язана з переходом до стимулювального регулювання. Стимулювальне регулювання спрямоване на ефективне регулювання мережевих компаній і недопущення встановлення останніми надміру високих тарифів, а також на створення у них стимулів до зниження витрат за збереження прийнятної якості мережевих послуг. У 2013 році з метою запровадження з 1 січня 2014 року стимулювального тарифоутворення (RAB-регулювання) було прийнято ряд нормативно-правових актів. Однак, незважаючи на прийняті документи перехід на прогресивнішу економічну модель фактично не відбувся. Причина – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП) встановила нульову ставку прибутковості.

Наведемо деяку статистику щодо діючих тарифів на електроенергію для споживачів України.

Із 2011 року в Україні для населення діють диференційовані тарифи на електроенергію, розмір яких залежить від обсягу її споживання та місця проживання споживачів. Залежно від обсягу споживання тарифи встановлювалися наступним чином: до 150 кВт·год на місяць, понад 150 кВт·год до 800 кВт·год, понад 800 кВт·год (для споживачів, які використовують кухонні електроплити: до 250 кВт·год на місяць, понад 250 кВт·год до 800 кВт·год, понад 800 кВт·год).

Із 1 квітня 2015 року НКРЕКП запровадила нові тарифи для населення, якими було встановлено такі обсяги споживання: до 100 кВт·год на місяць, понад 100 кВт·год до 600 кВт·год, понад 600 кВт·год (для споживачів, які використовують кухонні електроплити: до 150 кВт·год на місяць, понад 150 кВт·год до 600 кВт·год, понад 600 кВт·год) [11].

У порівнянні із 2014 роком, коли єдині тарифи для споживачів першого класу напруги підвищилися на 27,2% і досягли 103,21 коп / кВт·год (грудень до грудня), а для другого класу – на 21,9% і досягли 125,82 коп./ кВт·год, у 2017 році тарифи на кіловат-годину для побутового сектора підвищилися несуттєво. Наприклад, якщо у січні ціна кіловат-години для споживачів першого класу напруги Дніпропетровської області становила 1,39 грн, а другого – 1,63 грн, то до грудня ці цифри зросли до 1,41 і 1,64 грн, відповідно. Схожа динаміка спостерігається і в інших регіонах. У грудні діапазон роздрібних тарифів по областях коливався від 1,35 до 1,72 грн – для першого класу, і від 1,39 до 2,24 грн – для другого [12]. Тарифи для населення з 2014 року підвищилися на 10-30% залежно від категорії споживачів.

Відносна тарифна стабільність протягом 2016-2017 рр була зумовлена високою висхідною динамікою попередніх років. Зокрема, за період з 2010 по 2015 рік середньозважений тариф на електроенергію для промислових споживачів в Україні виріс з 0,598 грн до 1,31 грн за 1 кВт·год. Для порівняння – у 2016 році усереднений роздрібний тариф за кіловат-годину для середніх підприємств країн Європейського Союзу становив 8,14 євроцентів [13]. Тобто, на сьогоднішній день невеликі українські підприємства з аграрних областей (де тариф вищий, ніж в індустріальних) вже майже досягли європейського цінового рівня в оплаті електроенергії. І, що слід зауважити, тенденція щодо збільшення вартості електроенергії продовжується. Так, 27 грудня 2017 року НКРЕКУ підвищила прогнозу оптову ціну електроенергії на перший квартал 2018 року на 9,5% – до 1,49 грн, з подальшим її збільшенням в наступні три квартали ще на 6,1% – до 1,58 грн. Своє рішення НКРЕКП обґрунтовує інфляційною, курсовою і паливною складовими, підвищенням зарплат для енергетиків і, як наслідок, збільшенням ціни електроенергії для всіх генеруючих компаній і НЕК «Укренерго» [12].

Водночас Україна продовжує залишатися на європейському континенті країною з найнижчими енерготарифами для населення при середньостатистичній ціні кіловат-години для середніх домогосподарств в ЄС у 2016 році на рівні 20,5 євроцентів за 1 кВт·год (табл. 1).

Таблиця 1

Середні роздрібні тарифи для побутових споживачів, центів США/кВт год (без податків)*

Країни	Тарифи	Країни	Тарифи
Словаччина	16,9	Молдова	11,7
Чехія	15,3	Угорщина	10,8
Туреччина	15,0	Румунія	10,5
Португалія	14,8	Болгарія	9,8
Словенія	14,4	РФ	7,7
Греція	14,3	Сербія	5,9
Латвія	14,0	Білорусь	5,5
Хорватія	13,4	Україна (на 1.01.2014)	3,5
Польща	12,7	Україна (на 1.03.2015)	1,2*
Естонія	12,2		

*Джерело: [11]

**Примітка: за курсом 25 грн за 1 дол. США.

Пільгові тарифи діють для таких категорій: населення (купує електроенергію за адміністративно встановленим тарифом, який не враховує реальні складові структури ціни); підприємства, що постачають електроенергію для вуличного освітлення населених пунктів; міський електротранспорт; вугледобувні та феросплавні підприємства; суб'єкти, що реалізують інноваційні проекти. Рівень дотацій за цими категоріями споживачів, наприклад, у 2014 році досяг 40,8 млрд грн, що на 3,3 млрд грн більше, ніж у 2013 році.

На сьогодні в тарифах на електроенергію зберігається перехресне субсидування, коли завищені тарифи для промислових споживачів та юридичних осіб використовуються для перехресного субсидування тарифів для домогосподарств. Промислові споживачі, коштом яких проводиться субсидування, установлюване у вигляді доплати в тарифі, перекладають свої витрати на собівартість виробленої продукції, що, відповідно, опосередковано впливає на рівень інфляції. Компанії, що постачають електроенергію, зі свого боку, відчують тиск інфляції й одночасне падіння платоспроможності споживачів. Перехресне субсидування домогосподарств (яке становить 30% електроенергії країни) не тільки негативно позначається на конкурентоспроможності промислових споживачів, а й послаблює стимулювання до енергозбереження.

Тим часом RAB-регулювання підвищило б інвестиційну привабливість галузі, знизило б рівень неплатежів в енергетиці та стимулювало б розвиток енергетичного ринку загалом і кожного учасника ринку електроенергії зокрема, особливо енергопостачальні компанії. У разі використання методів стимулювального регулювання проводиться ув'язування певних фінансових стимулів із цільовими показниками ефективності компанії, що стосуються зниження витрат і підвищення якості надаваних послуг. Як вже зазначалося, на багатьох електроенергетичних ринках спостерігається тенденція, пов'язана з переходом до стимулювального регулювання, а також від регулювання «за фактом» до попереднього регулювання або попереднього регулювання з елементами регулювання «за фактом».

Регулювання «за фактом» означає, що рішення про включення мережевих витрат до тарифної бази приймається після того, як такі витрати були зроблені. У разі попереднього регулювання регулятор заздалегідь вирішує, які витрати допускаються. Сьогодні зазначені підходи в чистому вигляді застосовуються вкрай рідко: здебільшого частина питань регулювання вирішується завчасно, а інша частина – «за фактом».

У межах стимулювального регулювання застосовують три основні підходи до регулювання мережевих тарифів:

- регулювання на підставі встановлення граничної суми виручки або цін мережевої компанії (revenue / price cap regulation);
- регулювання за еталонними показниками (yardstick regulation або yardstick competition);
- регулювання за методом розподілу прибутків і збитків (sliding scale).

Регулювання на підставі граничних значень виручки або цін є основним методом стимулювального регулювання, що широко застосовується в багатьох країнах (Німеччина, Норвегія, Данія, Туреччина, Словаччина, Румунія тощо).

Регулювання з використанням граничної виручки передбачає, що виручка в році t протягом періоду регулювання здебільшого визначається за формулою:

$$R_t = (1 + RPI - X) \times R_{t-1}, \quad (1)$$

де R_t – виручка в році t ; RPI – індекс споживчих цін; X – фактор підвищення продуктивності; R_{t-1} – виручка в попередньому році.

У разі регулювання за граничними цінами ціна в році t протягом періоду регулювання переважно розраховується за формулою:

$$P_t = (1 + RPI - X) \times P_{t-1}, \quad (2)$$

де P_t – ціна в році t ; RPI – індекс споживчих цін; X – фактор підвищення продуктивності; P_{t-1} – ціна в попередньому році.

У деяких країнах (наприклад, у Норвегії й Данії) граничні значення виручки розраховуються регуляторами щорічно.

Мережева компанія вільна у визначенні тарифів на мережеві послуги за умови, що її виручка/ціни не перевищать установлених регулятором граничних значень. Якщо виручка/ціни перевищать установлені регулятором граничні значення, суму перевищення необхідно повернути споживачам у наступному періоді регулювання. Якщо регульована компанія протягом періоду регулювання зможе забезпечити скорочення своїх витрат, то отримана нею фінансова вигода буде її доходом.

Використання граничних значень виручки або цін часто поєднується з бенчмаркінгом – зіставленням показників діяльності компанії з еталонним рівнем або показниками діяльності порівнянних компаній.

Регулювання за методом розподілу прибутку і збитків передбачає визначення регулятором цільового рівня прибутку мережевої компанії. Якщо результати роботи мережевої компанії виявилися кращими за цільові, то суму перевищення необхідно розділити зі споживачами. Якщо результати роботи компанії виявилися гіршими за цільові, то отримані мережевою компанією збитки також необхідно розділити зі споживачами. Головне завдання цієї моделі регулювання – «справедливий» розподіл прибутку і ризиків між мережевою компанією і споживачами. Розподіл прибутку між мережевою компанією і споживачами зазвичай проводиться шляхом коригування необхідної валової виручки в наступному періоді регулювання.

Розрахунок необхідної валової виручки мережевих компаній.

Ключовим моментом стимулювального регулювання є визначення необхідної валової виручки (НВВ) мережевої компанії – суми, необхідної та достатньої для покриття витрат мережевої компанії й забезпечення обґрунтованого прибутку на вкладений капітал.

Здебільшого розрахунок НВВ мережевих компаній ґрунтується на регульованій базі інвестованого капіталу (RAB). Водночас трапляються варіанти регулювання, які не мають безпосереднього зв'язку з RAB (Німеччина, Іспанія).

НВВ на підставі RAB здебільшого розраховується як сума дозволених операційних витрат, доходу на вкладений капітал і амортизації. Дохід на вкладений капітал, зі свого боку, розраховується як похідна RAB і дозвolenої ставки прибутковості на вкладений капітал.

З набуттям членства в Енергетичному Співтоваристві, Україна отримала можливість активно використовувати передовий досвід ЄС [2]. Механізми стимулювального регулювання дуже поширені в Європі. В Україні упровадження RAB-регулювання передбачене Угодою про асоціацію України з ЄС в частині імплементації Директиви 2009/72/ЄС, а також Енергетичною стратегією України до 2035 р.

На даний час чинна система тарифного регулювання «витрати плюс» побудована так, що у виробників і власників енергетичної інфраструктури немає стимулів до скорочення операційних витрат і модернізації генерувального та мережевого устаткування. «Фінансування електроенергетики за допомогою регульованих тарифів перекладає весь інвестиційний ризик на споживачів електроенергії, зменшує їх власні інвестиційні можливості з модернізації виробництва. Як наслідок, немає стимулів до енергозбереження, подолання економічного спаду і відновлення конкурентоспроможності української промисловості в цілому та електроенергетики зокрема», наголошують автори роботи [1, с. 91].

За допомогою методології SWOT-аналізу визначимо сильні та слабкі сторони упровадження стимулювального регулювання, його можливості та загрози.

Сильні сторони. Для споживачів електричної енергії та економіки України загалом впровадження стимулювального регулювання дасть змогу забезпечити створення привабливого інвестиційного клімату для залучення приватних інвестицій, підвищення якості та надійності електропостачання та підвищення ефективності операційної діяльності обленерго шляхом зниження неефективних операційних витрат і повернення споживачам частини досягнутої вигоди

(економії) у вигляді відповідного зниження тарифів.

Переваги для енергопередавальних і енергопостачальних компаній – зменшення втручання регулятора в операційну діяльність, збереження вигід (досягнутої економії) внаслідок підвищення ефективності діяльності в розпорядничих заходах підприємства і, головне, забезпечення необхідного обсягу фінансування інвестиційних програм шляхом залучення акціонерного та позикового капіталу.

Для потенційних інвесторів істотно знизяться ризики, зокрема в разі вкладання коштів в активи підприємств галузі, оскільки гарантований тарифом дохід на вкладений капітал дозволить їм повертати свої кошти й отримувати прибуток. Для концесіонерів, орендарів, керівників підприємств, кредиторів і прямих інвесторів, однак, посиляться контроль за виконанням ними власних зобов'язань. Крім того, у тарифі буде закладатися ставка норми прибутковості на інвестований капітал, визначена Національною комісією. Вона буде невисокою й варіюватиме в діапазоні 12-15%.

Слабкі сторони (недоліки): варто зауважити, що в межах цієї методики неможливий відпуск ресурсів за економічно необґрунтованими тарифами. Стимулювальне регулювання починає оптимально працювати, коли компанія має обґрунтовані тарифи, які дають їй змогу покрити постійні витрати, змінні витрати та інвестувати в розвиток. Сьогодні інвестиційний складник у тарифі взагалі не передбачений. До того ж часто врахованими є тільки змінні складові, наприклад, енергоресурси зовсім не закладені в постійні витрати.

Крім того, максимізація прибутку за рахунок надмірного скорочення витрат може спричинити погіршення стану виробничого обладнання, тому необхідний відповідний контроль з боку регулюючого органу.

Ще однією проблемою залишається фактична відсутність контролю якості. В Україні затверджені стандарти ведення юридичної практики, проте процедура їхнього дотримання вкрай бюрократизована.

У країнах Європейського Союзу контроль за якістю послуг здійснюють галузеві регулятори, служби санітарно-епідеміологічного нагляду. Споживачеві достатньо написати скаргу, щоб була ініційована відповідна перевірка. Штрафи за зриви стандартів якості, зафіксованих у ліцензійних умовах підприємств, вкрай високі. Крім того, підприємства – постачальники і виробники послуг, регулярно проходять фінансовий незалежний аудит і, в разі виявлення завищень у витратах, споживач може розраховувати на компенсацію.

Можливості: упровадження стимулювального тарифоутворення сприятиме залученню інвестицій у сферу електроенергетики та забезпечить енергокомпаніям стимули для ефективної роботи й надання якісних послуг споживачам. Саме такими є результати світового досвіду. Лідери – країни ЄС здійснили перехід до стимулювального регулювання понад 20 років тому. Так, Великобританії за 15 років вдалося вдвічі скоротити витрати електророзподільних компаній і тарифи на передачу електроенергії. У Румунії знос активів зменшився з 75% до 48% протягом 2004–2011 років.

Загрози: зважаючи на величезну кредиторську заборгованість підприємств, знос мереж і основних фондів, доречно припускати, що природні монополісти ще не скоро зможуть відмовитися від фінансової підтримки держави. Крім того, за встановлення довгострокових тарифів можливі суттєві помилки в прогнозах інфляції, інвестиційних витрат. Водночас підприємствам буде складно залучити довгострокові кредити з низькою ставкою прибутковості без застави.

Висновки і перспективи.

1. Аналіз існуючого тарифного стану на електроенергетичному ринку країни дав змогу з'ясувати, що в електроенергетичному секторі, на тлі обмеженої платоспроможності споживача, триває процес перманентного зростання тарифів. Роздрібні тарифи на електричну енергію для побутових споживачів електроенергії є фіксованими на всій території України та встановлюються державним регулятором в особі НКРЕКП. Тарифи для промислових споживачів майже не

відрізняється від розміру роздрібних тарифів для промислових споживачів країн ЄС. Подальше підвищення тарифів на тлі загальноекономічної рецесії у державі може призвести до зростання заборгованості за спожиту електроенергію, що вкрай негативно відобразиться на соціально-економічному розвитку країни.

Дослідження існуючих теоретико-методичних підходів до визначення моделі RAB-регулювання, дозволило визначити цю модель як механізм, який сприяє поліпшенню якості послуг, підвищує надійність енергопостачання, зміцнює безпеку енергетичної інфраструктури та забезпечує необхідний обсяг послуг за утримання тарифу на прийнятному рівні.

Слід зазначити, що у схемі стимулювального тарифоутворення споживач має знати базові показники, із яких складається тариф, а наскільки обґрунтованими є всі показники – завдання регулятора, який має бути арбітром між споживачем і монополістом, що, у свою чергу, потребує публічного обговорення структури тарифів на електроенергію для споживачів, у тому числі, для населення. Водночас регулятору варто приділити значну увагу формуванню довіри до своєї роботи, зокрема через спілкування зі споживачами за допомогою мас-медіа.

Враховуючи той фактор, що система тарифного регулювання в Україні виявилася недостатньо дієвою, основну увагу доцільно приділити аналізу механізму ціноутворення на електроенергію (з урахуванням інтересів усіх учасників ринку) та наданню практичних рекомендацій щодо його удосконалення. Уваги потребує і питання розробки методологічної бази оцінювання якості послуг енергопостачальної компанії в межах регуляторного процесу.

Список використаних джерел

1. Базилевич В.Д., Филук Г.М. Природні монополії. Київ, 2006. 367 с.
2. Реформа енергетики: Оцінка основних ініціатив. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_er.pdf (дата звернення 22.12.2017)
3. Будниченко Ю. Реформування тарифної політики України на шляху вступу до Енергетичного співтовариства Європи. *Економіка України*. 2010. №5. С. 84-95.
4. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf (дата звернення 13.10.2017)
5. Рогов В.Ю. Институциональные аспекты энергосберегающих инвестиций и тарифообразования в жилищно-коммунальном хозяйстве. *Известия ИГЭА*. 2014. № 4 (96). С. 80-90.
6. Комитет по тарифам и ценообразованию ЭРПА: Оценка эффективности Энергораспределительных компаний. Тематический доклад 2004. URL: <http://www.erranet.org/> (дата звернення 29.12.2017)
7. Rekettie G., Tersztyanszky T. In Hungary, Customers Rate Their Electricity Distribution, Transmission & Distribution. July, 2002. Vol. 54. No. 7
8. Tersztyánszky Tibor. Methods and Procedures Requirements for Monitoring and Improvement of Supply Quality in Hungary, Quality and Security of Electric Power Delivery Systems, CIGRÉ/IEEE PES International Symposium. Paper No. 311. October 2003. URL: <http://www.mekh.hu/gcpdocs/200312/pid20658tt.pdf> (дата звернення 29.12.2017).
9. Council of European Energy Regulators Working Group on Quality of Electricity Supply September 2003 Second Benchmarking Report on Quality of Electricity Supply. URL: https://www.autorita.energia.it/allegati/publicazioni/volume_ceer2.pdf (дата звернення 18.09.2017)
10. Cost Benchmarking in Energy Regulation in European Countries. URL: http://www.wik.org/fileadmin/Studien/2011/Cost_benchmarking_in_energy_regulation_in_European_countries.pdf (дата звернення 20.10.2017)
11. ДТЕК 2014. Інтерв'юваний звіт. URL: http://svb.ua/sites/default/files/2014_annual-report2014-ua.pdf (дата звернення 29.01.2018)
12. Підсумки-2017: електроенергія перетворюється на дороге задоволення. URL: <https://mind.ua/publications/20180112-pidsumki-2017-elektroenergiya-peretvoryuetsya-na-doroge-zadovolennya> (дата звернення 29.01.2018)
13. Золотий кіловат: як позначиться енергореформа на ціні електроенергії. URL: <https://mind.ua/publications/20178880-zolotij-kilovat-yak-poznachitsya-energoreforma-na-cini-elektroenergiyi> (дата звернення 29.01.2018)

Статтю отримано: 01.02.2018 / Рецензування 04.03.2018 / Прийнято до друку: 21.03.2018

Inna Samoylenko

PhD. (in Economics), Associate Professor, Associate Professor
Department of Management and Administration

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv
Kharkiv, Ukraine

E-mail: samoylbox@gmail.com

ECONOMIC-ORGANIZATIONAL METHODS OF THE UKRAINIAN ENERGY SPHERE REGULATION

Abstract

Introduction. Nowadays we have a paradoxical situation in Ukraine where natural monopolies, for which there is always a stable demand, have proved to be unprofitable and suffer lack of resources to provide uninterrupted, high-quality and safe electricity for electric energy consumers. The reasons for this should be sought in the methods of state regulation of Ukrainian energy sector (in particular, in the methods of tariff regulation).

Methods. The following methods are used during the research for the fulfillment of such tasks: analysis and synthesis, induction and deduction (for theoretical generalizations and formulation of conclusions); the system approach (when disclosing principles and tools for implementing incentive regulation).

Results. The mechanisms of stimulating regulation aimed at the effective regulation of network companies are considered in the paper and the prevention of the excessively high tariffs establishment, as well as the creation of incentives for such companies to reduce costs of maintaining an acceptable quality of network services. The SWOT analysis of the stimulatory regulation implementation is carried out. It was emphasized that in the case of incentive regulation methods using, it is necessary to link certain financial incentives with the target indicators of the company efficiency, which are related to lowering costs and improving the quality of the services provided.

Discussion. It was determined that it is namely the system of Ukrainian tariff regulation that is not sufficiently effective, therefore we consider it expedient to focus on analyzing the mechanism of tariff regulation and providing practical recommendations for its improvement. Further research requires the development of a methodological framework for assessing the quality of energy supply services within the regulatory process.

Keywords: tariff, energy market, tariff regulation system, stimulation, network company.

References

1. Bazylevych, V.D., & Fyljuk, G.M. (2006). *Pryrodni monopolii* [Natural monopolies]. Kyiv, Ukraine.
2. Reforma energetyky: Ocinka osnovnyh iniciativ. <http://icps.com.ua>. Retrieved from http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_er.pdf.
3. Budnychenko, Ju. (2010). Reformuvannya taryfnoi polityky Ukrainy na shljahu vstupu do Energetychnogo spivtovarystva Jevropy [Reforming of tariff policy of Ukraine on the way of the accession to Power community of Europe]. *Ekonomika Ukrainy* [Ukraine economy], 5, 84-95.
4. Ocinka vplyvu Ugody pro asociaciju ZVT mizh Ukrainoju ta JeS na ekonomiku Ukrainy: naukova dopovid. <http://ief.org.ua>. Retrieved from http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf.
5. Rogov, V.Ju. (2014). Institucionalnye aspekty jenergosberegajushhih investicij i tarifoobrazovanija v zhilishhno-kommunalnom hozjajstve [Institutional aspects of the power preserving investments and tariff setting in housing and communal services]. *Izvestija IGEA* [Izvestiya IGEA], 4 (96). 80-90.
6. Komitet po tarifam i cenoobrazovaniju JeRRA: Ocenka effektivnosti Energoraspredelitel'nyh kompanij. Tematicheskij doklad 2004. <http://www.erranet.org>. Retrieved from <http://www.erranet.org/>.
7. Rekettje G., & Tersztyanszky T. In Hungary, Customers Rate Their Electricity Distribution, Transmission & Distribution. July, 2002. Vol. 54. No. 7.
8. Tersztyánszky Tibor. Methods and Procedures Requirements for Monitoring and Improvement of Supply Quality in Hungary, Quality and Security of Electric Power Delivery Systems, CIGRÉ/IEEE PES International Symposium. Paper No. 311, October 2003. <http://www.mekh.hu>. Retrieved from <http://www.mekh.hu/gcpdocs/200312/pid20658tt.pdf>.
9. Council of European Energy Regulators Working Group on Quality of Electricity Supply September 2003 Second Benchmarking Report on Quality of Electricity Supply. <https://www.autorita.energia.it>. Retrieved from https://www.autorita.energia.it/allegati/pubblicazioni/volume_ceer2.pdf.
10. Cost Benchmarking in Energy Regulation in European Countries. <http://www.wik.org>. Retrieved from

http://www.wik.org/fileadmin/Studien/2011/Cost_benchmarking_in_energy_regulation_in_European_countries.pdf

11. DTEK 2014. Integrovanyj zvit ДТЕК. <http://svb.ua>. Retrieved from http://svb.ua/sites/default/files/2014_annual-report2014-ua.pdf.

12. Pidsumky-2017: elektroenergija peretvorjuetsja na doroge zadovolennja. <https://mind.ua>. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20180112-pidsumki-2017-elektroenergiya-peretvoryuetsya-na-doroge-zadovolennya>.

13. Zolotyj kilovat: jak poznachytsja energoreforma na cini elektroenergii. <https://mind.ua>. Retrieved from <https://mind.ua/publications/20178880-zolotij-kilovat-yak-poznachitsya-energoreforma-na-cini-elektroenergiyi>.

Received: 02.01.2018 / Review 03.04.2018 / Accepted 02.21.2018

УДК 330.322
JEL Classification E22

Верхоглядова Наталя

д.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури»
м. Дніпро, Україна

E-mail: vni@mail.pgasa.dp.ua

Касьяновський Євген

аспірант кафедри економічної теорії, національної та міжнародної економіки
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна

E-mail: evgen_k2018@ukr.net

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР НА ОСНОВІ ІНДИКАТИВНОГО ОЦІНЮВАННЯ

Анотація

Вступ. Важливою складовою національної економіки є реальний сектор, в якому формується валовий внутрішній продукт і національний дохід, виробляються товари та послуги нефінансового характеру. Результати функціонування видів економічної діяльності, що входять до складу реального сектору, значною мірою залежать від обсягів залучених інвестицій та віддачі від їхнього використання. З огляду на це, управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки є одним з першочергових завдань управління національним господарством.

Методи. Вивчення проблеми управління інвестиціями в реальний сектор економіки відбувалось на базі аналізу результатів наукових досліджень в сфері управління інвестиційними процесами із застосуванням методів порівняння та узагальнення, що дозволило сформулювати авторське уявлення про сутність управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки. Крім того, при розробці методичного підходу до управління інвестиціями в реальний сектор використовувався програмно-цільовий підхід, який передбачає проведення індикативного оцінювання в поєднанні з методами трендового аналізу, економіко-математичного прогнозування та матричного методу, що створює основу для обґрунтування рішень в сфері управління інвестиціями.

Результати. Розроблено методичний підхід до управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки, який ґрунтується на встановленні причинно-наслідкових зв'язків індикаторів результатів функціонування реального сектору з індикаторами інвестицій в реальний сектор. Встановлено, що управління інвестиціями в реальний сектор передбачає здійснення ряду етапів, підпорядкованих певній меті, повторюваність яких має циклічний характер. Головним з таких етапів, що створює базу для розробки управлінських ініціатив, є індикативне оцінювання. Обґрунтовано застосування в процесі індикативного оцінювання системи показників інвестицій в реальний сектор та результатів його функціонування.

Перспективи. Запропонований методичний підхід дає змогу розробити на основі індикативного оцінювання управлінські ініціативи проактивного характеру спрямовані на підвищення результативності управління інвестиціями.

Ключові слова: національна економіка, реальний сектор, інвестиції, управління, індикатор, індикативне оцінювання.

Вступ.

Надзвичайно важливим елементом будь-якої економічної системи, в тому числі, і національної економіки, є інвестиції. Водночас, реальний внесок інвестицій в покращення результатів функціонування національної економіки в конкретних умовах простору та часу залежить від того, який сектор виступає головним реципієнтом інвестицій.

Одним з основних секторів національної економіки є реальний сектор, до якого входять суб'єкти господарювання, що безпосередньо створюють валову додану вартість та формують

валовий внутрішній продукт і національний дохід, виробляючи матеріальні та нематеріальні товари і послуги нефінансового характеру.

Значення реального сектору національної економіки важко переоцінити, адже від його розвитку залежить розвиток національної економіки в цілому. Водночас, в сучасних умовах високої турбулентності особливої уваги потребує проблема залучення та ефективного використання інвестицій в реальний сектор національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню проблем інвестування, в тому числі, і проблеми залучення інвестицій в реальний сектор національної економіки присвятили свої дослідження Баліхіна Н. [1], Гітман Л., Джонк М. [2], Грідасов В., Кривченко С., Ісаяв О. [3], Л. Діба [4], Гриньова В., Коюда В., Лепейко Т., Коюда О. [5], Лук'яник М. [6], Петухова О. [7], Череп А., Рурк Г. [8] тощо. В роботах науковців досліджувалась сутність інвестицій, їх роль та значення для соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії, особливості оцінки інвестицій та проектів, пов'язаних з їх залученням. Серед інших проблем, в роботах [1-8] науковці наголошують на необхідності дієвого управління інвестиціями в різних секторах національної економіки, в т. ч. і у реальному секторі.

Мета.

Метою дослідження є розробка методичного підходу до управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки, який би ґрунтувався на встановленні причинно-наслідкових зв'язків індикаторів результатів функціонування реального сектору з індикаторами інвестицій в реальний сектор і давав би змогу розробити на цій основі управлінські ініціативи проактивного характеру, спрямовані на підвищення результативності управління інвестиціями.

Методологія дослідження.

Для досягнення поставленої мети було використано методи порівняння та узагальнення, що дозволило сформулювати авторське уявлення про сутність управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки, а також програмно-цільовий підхід до управління інвестиціями в реальний сектор. Крім того, було обґрунтовано використання індикативного оцінювання, яке передбачає комбінування різних методів дослідження (евристичного методу, методу декомпозиції та експертного аналізу, статистичного та індексного методів, нормування та агрегування), що створює підґрунтя для прийняття обґрунтованих рішень в сфері управління інвестиціями в реальний сектор. Запропоновано використовувати для розробки управлінських ініціатив, які повинні носити проактивний характер, методів трендового аналізу та економіко-математичного моделювання в поєднанні з матричним методом.

Результати.

Управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки є складним процесом, спрямованим на забезпечення функціонування реального сектору шляхом залучення необхідних для цього інвестицій.

Найбільш доцільним для управління інвестиціями в реальний сектор є застосування програмно-цільового підходу, який має свої беззаперечні переваги, адже дозволяє значною мірою впливати на досліджувану ситуацію. За таких умов, застосування програмно-цільового підходу до управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки видається достатньою мірою обґрунтованим.

Базуючись на даному підході нами було розроблено підхід до управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки, що передбачає здійснення ряду етапів, повторюваність яких має циклічний характер (рис. 1).

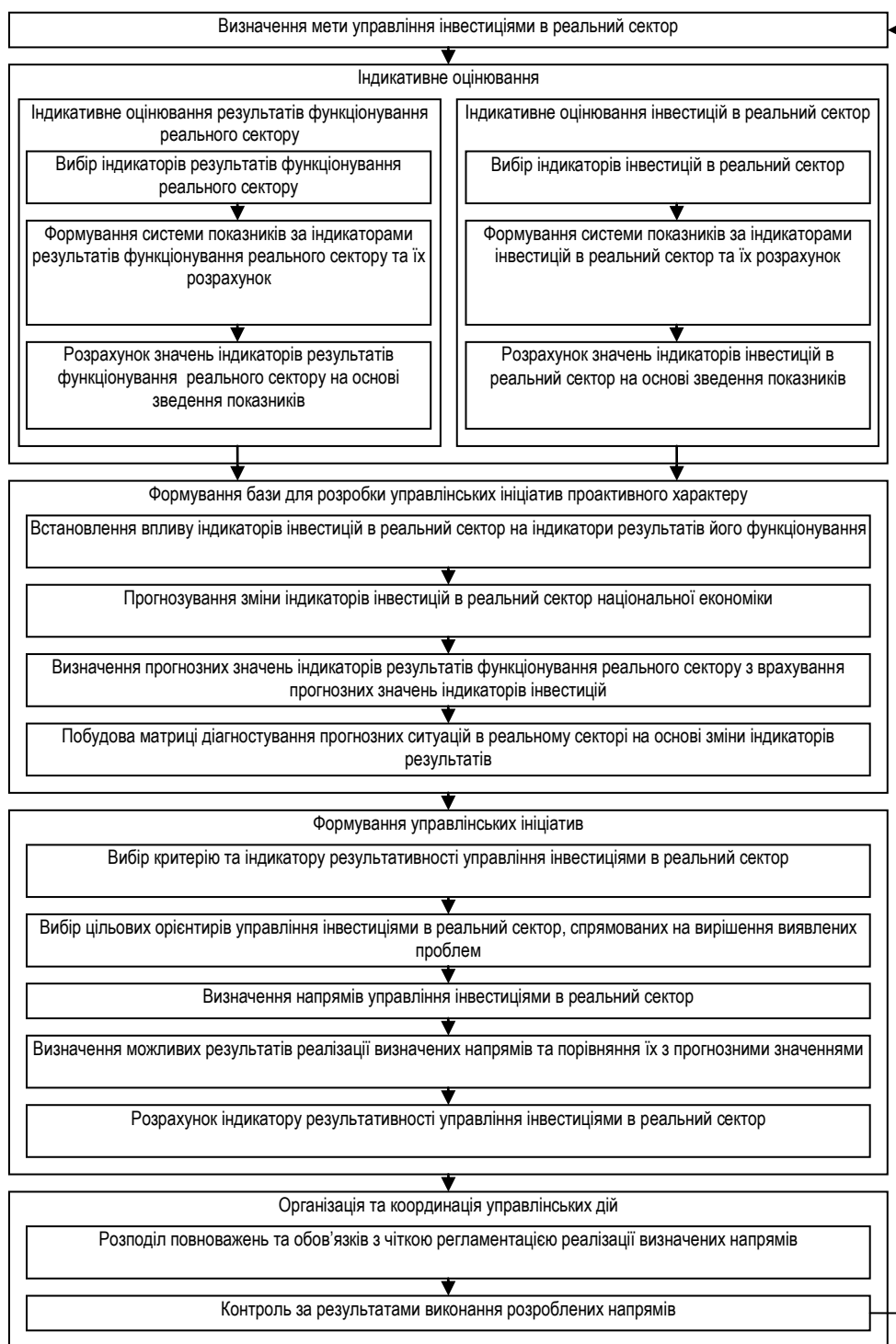

Рис. 1. Підхід до управління інвестиціями в реальний сектор*

*Джерело: складено авторами

Початковим етапом, який передуює здійсненню всіх інших є визначення мети управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки. З огляду на те, що від інвестицій, їх залучення та використання значною мірою залежать результати функціонування реального сектору національної економіки, такою метою може бути покращення результатів функціонування реального сектору. Слід зазначити, що ця мета є загальною та потребує подальшої конкретизації у вигляді встановлення цільових орієнтирів з врахуванням виявлених проблем у сфері реального сектору, пов'язаних з інвестуванням.

Такі цільові орієнтири повинні розроблятися на основі індикативного оцінювання результатів функціонування реального сектору, індикативного оцінювання інвестицій в реальний сектор, а також аналізу причинно-наслідкових зв'язків між цими індикаторами та результатів прогнозування їхньої зміни.

Таким чином, індикативне оцінювання виступає одним з найважливіших етапів управління інвестиціями в реальний сектор. Саме оцінювання є однією з найважливіших проблем дослідження процесу управління, адже воно дозволяє оцінити ситуації стосовно стану реального сектору та інвестування у реальний сектор національної економіки, виявити тенденції, що намітилися в інвестуванні та реальному секторі тощо.

Без оцінювання неможливим є прийняття управлінських рішень, в тому числі тих, що пов'язані з вдосконаленням управління. Беззаперечним є твердження, що чим більш точними є результати оцінювання, чим більш адекватно вони відбивають реальну ситуацію, тим більш імовірним є прийняття успішного раціонального рішення.

Індикативне оцінювання поділено на два блоки:

- індикативне оцінювання результатів функціонування реального сектору національного господарства;
 - індикативне оцінювання інвестицій в реальний сектор національного господарства.
- В рамках кожного з блоків відбувається:
- по-перше, вибір індикаторів (а саме: індикаторів результатів функціонування реального сектору та індикаторів інвестицій в реальний сектор;
 - по-друге, формування систем показників (системи показників за індикаторами результатів функціонування реального сектору та системи показників за індикаторами інвестицій в реальний сектор) та їх розрахунків;
 - по-третє, розрахунок значень індикаторів результатів функціонування реального сектору та значень індикаторів інвестицій в реальний сектор на основі зведення показників.

При цьому, найбільш обґрунтованим є застосування індикативного оцінювання, що ґрунтується на використанні певних індикаторів.

Не дивлячись на те, що початкове тлумачення слова «індикатор» знаходиться в технологічній сфері, зараз його часто застосовують в галузі економіки та управління. З цієї точки зору індикатором є показник (виведений з первинних даних), який дозволяє судити про стан або зміни певної змінної характеристики. Основною метою введення індикаторів є оцінка ситуації або події для прогнозу її розвитку і обґрунтування управлінських дій.

Індикатори, що використовуються як підґрунтя для встановлення завдань управління та визначення шляхів їхнього виконання мають враховувати специфіку об'єкта дослідження. При цьому, можуть застосовуватися індикатори двох видів – статичні (характеризують предмет пізнання в статичній, тобто його стан) та динамічні (характеризують зміни, які відбуваються з предметом пізнання з плином часу).

На наш погляд, можна виокремити два основні підходи до вибору індикаторів оцінки. По-перше, це модельний підхід, згідно якого індикатори обираються таким чином, щоб з їх допомогою могла бути побудована модель об'єкта оцінки, що найточніше відтворює його характеристики та взаємозв'язки між ними. По-друге, це сигнальний підхід, згідно якого індикатори мають подавати сигнали про стан та динаміку об'єкта дослідження. Якщо індикатори, обрані із застосуванням

модельного підходу, можуть надати вичерпну інформацію про будову об'єкта, то індикатори, отримані із застосуванням сигнального підходу є необхідними для генерування своєчасних та адекватних ситуації управлінських ініціатив. З огляду на це, саме сигнальний підхід має використовуватись для вибору індикаторів оцінки.

В процесі оцінювання з метою створення підґрунтя для управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки виникає необхідність визначення показників оцінки.

Важливою ознакою, за якою повинна здійснюватись класифікація показників оцінки є ступінь уніфікації. Залежно від цієї ознаки пропонується виділяти уніфіковані показники (показники, що характеризують певний аспект об'єкта дослідження та його структурних елементів, тобто можуть використовуватись як по відношенню до об'єкта в цілому, так і по відношенню до його складових частин) та диференційовані (показники, що характеризують певну складову частину об'єкта дослідження та не можуть використовуватись для характеристики інших його складових частин).

Використання диференційованих показників, хоча й дає змогу в процесі оцінки врахувати специфічні риси окремих складових об'єкта оцінювання, проте при їх використанні виникає небезпека нівелювання ролі окремих складових через неможливість застосування по відношенню до них окремих показників. Такого недоліку можна уникнути, застосовуючи уніфіковані показники. До того ж, вагомою перевагою їх застосування є можливість порівняння окремих складових між собою за обраними характеристиками.

Таким чином, перед управлінцем в ході здійснення індикативного оцінювання постає важливе завдання щодо вибору показників за індикаторами, а також проведення відповідних розрахунків.

В процесі вибору показників постають наступні питання. Перше полягає в тому, чи може бути окремих об'єкт пізнання досліджений та оцінений з допомогою одного показника, чи для його оцінки необхідно застосовувати декілька показників, що характеризують різні аспекти (прояви) та відбивають багатогранність даного об'єкта. Друге – чи необхідним є при використанні системи показників їхнє зведення в єдиний показник.

На наш погляд, застосування окремого оціночного показника є невиправданим, адже не дозволяє врахувати різні аспекти прояву результатів функціонування реального сектору національної економіки, а також інвестицій, спрямованих на його потреби. Тобто, виникає необхідність у побудові системи показників.

Основними вимогами до системи показників оцінки є:

- обмежена кількість показників, що використовуються для оцінки певного об'єкта пізнання (результатів функціонування реального сектору, інвестицій в реальний сектор національного господарства);
- всебічна характеристика предметів пізнання, що дає вичерпну інформацію для управління інвестиціями в реальний сектор;
- можливість здійснення комплексної оцінки на основі побудованої системи показників, які пов'язані один з одним та мають високий ступінь узгодженості;
- відображення показниками лише суттєвих характеристик об'єктів пізнання;
- вимірність показників, тобто можливість дати кожному з них числову оцінку, представивши його в цифровому виразі;
- достатня точність показників оцінки та наявність певного алгоритму для їхнього розрахунку;
- достовірність оцінки, тобто отримання вірного уявлення про об'єкт пізнання, розглянутий в статичному та динамічному аспектах, на основі визначення відібраних показників;
- доступність даних для обчислення показників за індикаторами (вихідні дані повинні міститися в статистичних матеріалах або розраховуватись на їх основі);
- прикладний характер, тобто пристосованість системи показників для використання у практиці управління національною економікою;

- підконтрольність показників, тобто можливість впливати на них з метою управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки;

- врахування як статичного, так і динамічного аспектів об'єктів пізнання (результатів функціонування та інвестицій в реальний сектор національної економіки).

Слід зазначити, що застосування системи показників без їх зведення в єдиний показник не дає загального уявлення про об'єкт пізнання, а характеризує лише окремі його аспекти. З огляду на це, слід розглянути можливість зведення показників за окремим блоком індикаторів в єдиний інтегральний індикатор.

На наш погляд, детально розроблена і науково обґрунтована система показників оцінки результатів функціонування реального сектору, а також система показників оцінки інвестицій в реальний сектор національної економіки повинна з максимальною точністю їх описувати, даючи змогу всебічного їх вивчення та оцінки.

Після формування системи показників має здійснюватися їхній розрахунок та зведення з метою визначення значень індикаторів результатів функціонування реального сектору та індикаторів інвестицій в реальний сектор.

Результати індикативного оцінювання створюють підґрунтя для формування бази з метою розробки управлінських ініціатив проактивного характеру. Задля цього має бути проведений аналіз причинно-наслідкових зв'язків, що характеризують перебіг процесу інвестування в реальному секторі національної економіки, а також їхнього прогнозування.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків – це структурований метод, застосовуваний для визначення можливих причин небажаної події чи проблемної ситуації, за допомогою якого систематизуються фактори в узагальнені категорії таким чином, що дозволяє розглядати всі можливі гіпотези. Однак, метод не вказує на фактичні причини, оскільки вони можуть бути визначені тільки через фактичне засвідчення та емпіричну перевірку гіпотез. Аналіз причинно-наслідкових зв'язків дозволяє отримати структурований перелік причин конкретного впливу на об'єкт дослідження, яким, в нашому випадку, виступає процес інвестування в реальному секторі. Вплив може бути позитивним або негативним залежно від контексту.

Даний метод застосовується для розгляду всіх можливих причин, які викликають певні зміни, що створює підґрунтя для більш широко їх розгляду та подальшого встановлення можливих гіпотез для подальшого формального аналізу.

Аналіз причинно-наслідкових зв'язків дозволяє виявити причини конкретного впливу, проблеми або стану, дає змогу виділити і співвіднести взаємозв'язки між факторами, що впливають на протікання інвестиційного процесу, проаналізувати існуючі причини виникнення проблемної ситуації так, щоб можна було зробити коригувальну дію.

Перш за все, в рамках аналізу причинно-наслідкових зв'язків, на основі результатів індикативного оцінювання встановлюється вплив індикаторів інвестицій в реальний сектор на індикатори результатів його функціонування.

Особливо важливим на цьому етапі управління є формалізація виявлених залежностей з використанням методів економіко-математичного моделювання.

Крім того, важливим є здійснення прогнозування зміни індикаторів інвестицій в реальний сектор національної економіки. З врахуванням виявленого взаємозв'язку між індикаторами результатів функціонування реального сектору та індикаторами інвестицій, спрямованих на його потреби, а також прогнозних значень останніх, пропонується визначати прогнозні значення індикаторів результатів функціонування реального сектору. Результати прогнозування дозволяють з використанням матричного методу визначити основні проблеми в реальному секторі.

Слід зазначити, що, залежно від ситуації, в реальному секторі може виникати, як одна, так і декілька проблем. Найбільш складним є випадок, що характеризується комплексним характером проблемної ситуації в реальному секторі національної економіки, тобто наявністю цілого комплексу пов'язаних між собою проблем, що має наскрізний характер, охоплюючи різні сфери реального

сектору.

Наступним кроком є формування управлінських ініціатив на основі визначення пріоритетних цілей. Перш за все, має обиратися критерій результативності управління інвестиціями в реальний сектор.

Слід зазначити, що науковою спільнотою досі не вироблено єдиного бачення щодо розуміння сутності поняття «результативність управління». Деякі науковці ототожнюють результативність управління з ефективністю, яку пропонується визначати шляхом співвідношення досягнутого результату (ефекту) з витратами на його отримання. Інші вчені також пов'язують результативність з ефективністю[9, с. 46].

На наш погляд, більш доречним є цільовий підхід до розуміння сутності поняття «результативність управління» в широкому сенсі, згідно якого це є комплексною характеристикою управління певним процесом, що відбиває його здатність забезпечити досягнення цілей щодо його протікання.

В контексті нашого дослідження можна дати наступне визначення результативності управління інвестиціями в реальний сектор – комплексна характеристика управління, що відбиває здатність за допомогою управління залученням та використанням інвестицій досягати поставленої мети, спрямованої на попередження виникнення проблем в реальному секторі національної економіки.

Таким чином, критерієм результативності управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки можна вважати досягнення мети, що знаходить відображення у покращенні результатів функціонування реального сектору національної економіки.

З огляду на те, що критерієм результативності управління інвестиціями в реальний сектор є досягнення поставленої мети, вкрай важливим є здійснення її деталізації з врахуванням отриманих на попередніх етапах результатів (вибір цільових орієнтирів управління інвестиціями в реальному секторі, спрямованих на вирішення виявлених проблем).

При цьому, вкрай важливим є здійснити правильний вибір цільових орієнтирів та завдань управління інвестиціями в реальному секторі. Щодо цільових орієнтирів, то вони визначають конкретизовану мету управління інвестиціями, встановлену з врахуванням виявлених на попередньому етапі проблем. Крім того, в ході індикативного планування мають визначитися конкретні завдання управління інвестиціями в реальний сектор, які належним чином деталізують конкретизовану мету управління, що відповідає обраним цільовим орієнтирам.

Крім того, мають розроблятися напрями виконання завдань управління інвестиціями в реальному секторі. Слід зазначити, що програмно-цільовий підхід до управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки передбачає розробку в рамках визначених напрямів відповідних інвестиційних програм.

Також на даному етапі визначаються можливі результати реалізації визначених напрямів та здійснюється порівняння їх з прогнозними значеннями. Саме це створює підґрунтя для подальшої оцінки результативності управління інвестиціями в реальний сектор.

Етап організації та координації управлінських дій передбачає розподіл повноважень та обов'язків з чіткою регламентацією реалізації визначених напрямів.

Розподіл повноважень між державним, регіональним та місцевим рівнями влади є важливим фактором здатності держави впливати на формування інвестиційного потенціалу, підвищувати інвестиційну активність та створювати умови, що роблять привабливими інвестиції у найбільш пріоритетні для країни галузі та проекти.

Останніми етапами в рамках методичного підходу є реалізація розроблених напрямів, а також контроль за результатами їх виконання.

Висновки і перспективи.

Отже запропонований підхід до управління інвестиціями в реальний сектор національної економіки ґрунтується на встановленні причинно-наслідкових зв'язків індикаторів результатів функціонування реального сектору з індикаторами інвестицій в реальний сектор, що дає змогу розробити на цій основі управлінські ініціативи проактивного характеру, спрямовані на підвищення результативності управління інвестиціями.

Водночас, управління інвестиціями в реальний сектор вимагає особливого підходу до проведення оцінки його результативності, розробці якого будуть присвячені подальші дослідження.

Список використаних джерел

1. Балихина Н.В. Государственное регулирование инвестиций. Москва: Изд-во РГТЭУ, 2003. 90 с.
2. Гитман Л.Дж., Джонк М.Д. Основы инвестирования; пер. с англ. Москва: Дело, 1997. 991 с.
3. Грідасов В.М., Кривченко С.В., Ісаєва О.Є. Інвестування. Київ: Центр навч. літ-ри, 2004. 164 с.
4. Діба Л. Інвестиції як важлива складова економічного добробуту держави
URL: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2010_14/Diba.pdf
5. Гриньова В.М. Коюда В.О., Лепейко Т.І., Коюда О.П. Інвестування. Харків: ХДЕУ, 2008. 464 с.
6. Лук'яник М. М. Сутність інвестицій як економічної категорії. *Вісник Сумського нац. аграрн. ун.-ту. Серія: Фінанси і кредит*. 2003. №2. С. 107-110.
7. Петухова О.М. Інвестування. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 336 с.
8. Череп А.В., Рурк Г.І. Інвестиційна діяльність України: стан та шляхи активізації. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2011. № 3. С. 48-52.
9. Касьян Л.Е. Взаємозв'язок ефективності та результативності в управлінні підприємствами. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015, № 3, Т. 1. – С. 42-45.

Статтю отримано: 22.01.2018 / Рецензування 26.02.2018 / Прийнято до друку: 21.03.2018

Natalia Verkhoglyadova

Doctor of Science, Professor,

Vice-Rector for Scientific and Pedagogical and Educational Work

Prydniprovs'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine

E-mail: vni@mail.pgasa.dp.ua

Yevgen Kasianovskyi

Postgraduate Student

Department of Economic Theory, National and International Economy

Classical private university, Zaporizhzhia, Ukraine

E-mail: evgen_k2018@ukr.net

METHODICAL APPROACH TO INVESTMENT MANAGEMENT IN THE REAL SECTOR ON THE BASIS OF INDICATIVE EVALUATION

Abstract

Introduction. The real sector, in which the gross domestic product and national income are formed, goods and services of a non-financial nature are produced, is the important component of the national economy. The results of the functioning of the types of economic activity that are part of the real sector, largely depend on the volume of investment attracted and the return on their use. In view of this, investment management in the real sector of the national economy is one of the priorities of the management of the national economy.

Methods. The study of the problem of investment management in the real sector of the economy was based on the analysis of the results of scientific research in the field of investment process management using the methods of comparison and generalization, which allowed to form the author's idea of the essence of investment management in the real sector of the national economy. In addition, a program-oriented approach is used the development of a methodical approach to investment management in the real sector, which involves conducting indicative evaluation in combination with methods of trend analysis, economic and mathematical prediction and matrix method, which provides the basis for substantiation the

decisions in the field of investment management.

Results. The methodical approach to investment management in the real sector of the national economy is developed, which is based on the establishment of causal relationships between indicators of the results of functioning of the real sector and indicators of investment in the real sector. It is established that the management of investments in the real sector involves the implementation of a number of stages, subordinated to a certain purpose, the repetition of which is cyclic. The main of these stages, which creates the basis for the development of management initiatives, is indicative evaluation. The application in the process of indicative estimation of the system of indicators of investments into the real sector and the results of its functioning is substantiated.

Discussion. The proposed methodological approach makes it possible, to develop proactive managerial initiatives on the basis of indicative evaluation aimed at increasing the efficiency of investment management.

Keywords: national economy, real sector, investments, management, indicator, indicative evaluation.

References

1. Balikhina, N.V. (2003). *Gosudarstvennoye regulirovaniye investitsiy* [State regulation of investments]. Moscow, Russia: Izd-vo RGTEU.
2. Gitman, L.Dzh., & Dzhonk, M.D. (1997). *Osnovy investirovaniya* [Fundamentals of Investing]. (Trans). Moscow, Russia: Delo.
3. Hridasov, V.M., Kryvchenko, S.V., & Isaieva, O.Ie. (2004). *Investuvannia* [Investment]. Kyiv, Ukraine: Tsentr navch. lit-ry.
4. Dyba, L. Investytsii yak vazhlyva skladova ekonomichnoho dobrobutu derzhavy. www.nbuv.gov.ua. Retrieved from www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2010_14/Diba.pdf.
5. Hrynova, V.M. Koiuda, V.O., Lepeiko, T.I., & Koiuda, O.P. (2008). *Investuvannia* [Investment]. Kharkiv, Ukraine: KhDEU.
6. Lukianyk, M.M. (2003). Sutnist investytsii yak ekonomichnoi katehorii [The essence of investment as an economic category]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahromoho universytetu. Seriya: Finansy i kredyt* [Bulletin of the Sumy National Agrarian University. Series: Finance and Credit], 2, 107-110.
7. Pietukhova O.M. (2014). *Investuvannia* [Investment]. Kyiv, Ukraine: Tsentr navch. lit-ry.
8. Cherep, A.V., & Rurk, H.I. (2011). Investytsiina diialnist Ukrainy: stan ta shliakhy aktyvizatsii [Investment activity of Ukraine: state and ways of activation]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo* [State and regions. Series: Economics and Business], 3, 48-52.
9. Kasian, L.E. (2015). Vzaimozviazok efektyvnosti ta rezultatyvnosti v upravlinni pidpriemstvamy [Interconnection of efficiency and effectiveness in the management of enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytsky National University], 3, 1, 42-45.

Received: 01.22.2018 / Review 02.26.2018 / Accepted 03.21.2018

УДК 351.9
JEL Classification L 430

Гонак Ігор
аспірант кафедри міжнародної економіки
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна
E-mail: gogrya@gmail.com

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СУПЕРНИЦТВА

Анотація

Вступ. Актуальність теми наукового дослідження пов'язана з недостатнім вивченням проблем державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва.

Методи. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. У процесі дослідження використовуються загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких найбільш важливими є: абстрактний та логічний метод – для формулювання висновків дослідження; методи аналізу, синтезу та узагальнення – для вивчення основних засобів державного контролю; системний підхід – у визначенні причин і чинників зростання інтенсивності економічного суперництва.

Основною метою і завданням статті є дослідження сучасного стану та проблем функціонування державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва.

Результати. Досліджено причини та чинники здійснення державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в Україні, його позитивні наслідки для розвитку національних економік. Встановлено особливості державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки.

Проаналізована сучасна парадигма державного контролю в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва.

Перспективи. У статті розглядаються технології і види державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва. Дослідження методологічних принципів та принципів підвищення ефективності впливу технологій та інструментів державного контролю на національний, регіональні та глобальні економічні процеси в напрямку мінімізації негативних наслідків торговельно-економічної конкуренції є перспективними напрямками для подальших досліджень.

Ключові слова: економічне суперництво, контроль, державний контроль, види контролю.

Вступ.

На початку XXI століття контроль у різних його проявах покликаний забезпечити поступальний розвиток національної і глобальної економіки. Контроль допомагає уникнути дисбалансів у міжнародній та національній економіці, забезпечити добробут та безпеку як окремих країн, так і міжнародного співтовариства. Економічні перетворення в економіці нашої країни спонукають до опрацювання досвіду інших країн в організації і методології контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва, проте ідентичне копіювання іноземних практик не завжди може забезпечити позитивний результат для національної економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню особливостей розвитку державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва присвятили свої дослідження значна кількість вчених-економістів. Окремі аспекти функціонування державного

контролю досліджували такі вчені як: Б.Ф. Усач, О.А. Костюченко, Є.М. Романів, Р.Л. Хом'як, А.С. Мороз, М.В. Корягін, В.В. Гресик, В.І. Лемішовський, В.І. Воськало, В.С. Мохняк, І.С. Колодка, О.М. Синичич, О.С. Лемішовська, Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Н.М. Малюга, Н.І. Петренко, А.Ф. Потіш, В.Г. Медвідь, О.Г. Гвоздецький, З.Я. Козак, В.С. Джигирей, В.М. Сторожук, Р.А. Яцюк та інші.

Аналізуючи наукові праці науковців, доцільно звернути увагу на те, що практичні аспекти функціонування державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва потребують додаткового поглибленого дослідження, з огляду на змінність ситуації на ринку.

Мета.

Основною метою і завданням статті є дослідження сучасного стану та проблем функціонування державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки в умовах зростання інтенсивності економічного суперництва.

Методологія дослідження.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких найсуттєвішими є: абстрактно-логічний метод – для формулювання висновків дослідження; методи аналізу, синтезу й узагальнення – для вивчення основних тенденцій державного контролю в умовах економічного суперництва; системного підходу – при виявленні причин та чинників державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки.

Результати.

Державний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки є однією із найважливіших функцій будь-якої країни у ХХІ ст.

Національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, охорони дитинства, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [1].

Державний контроль – це діяльність державних органів щодо запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать встановленим державною нормам і правилам [2, с. 138].

Державний контроль як функція управління покликаний вирішувати завдання системи управління [3, с. 5]. Тому призначення державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки відповідає цілям управління, що зумовлені геоекономічними та геополітичними закономірностями розвитку країни, економічного блоку чи міжнародної економіки. Суть державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки полягає у тому, щоб за допомогою перевірок та спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному,

виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку будь-кого [4, с. 9] чи інших інструментів забезпечити конкурентні переваги та ефективний захист для національної економіки і суспільства.

Згідно статті 19 Господарського кодексу України держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання у таких сферах:

- збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності;
- фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин – за додержанням суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни, додержанням вимог валютного законодавства, податкової дисципліни;
- цін і ціноутворення – з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги;
- монополізму та конкуренції – з питань додержання антимонопольно-конкурентного законодавства;
- земельних відносин – за використанням і охороною земель;
- водних відносин і лісового господарства – за використанням та охороною вод і лісів, відтворенням водних ресурсів і лісів;
- виробництва і праці – за безпекою виробництва і праці, додержанням законодавства про працю; за пожежною, екологічною, санітарно-гігієнічною безпекою; за дотриманням стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності;
- споживання – за якістю і безпечністю продукції та послуг;
- зовнішньоекономічної діяльності – з питань технологічної, економічної, екологічної та соціальної безпеки [5].

Функції державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки залежать від цілей національної економіки чи економічного блоку, інтереси якого він забезпечує, та дії економічних законів. Державний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки проявляється через функцію системи управління геоекономічними та геополітичними процесами як на регіональному, так і на глобальному рівні [2, с. 138].

Державний контроль як функція зовнішньо- та внутрішньоекономічного і безпекового управління – це система засобів впливу на глобальну та національну економіку через інструменти спостереження чи перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта у зовнішньо- та внутрішньо-економічній та безпековій сферах з метою забезпечення конкурентних переваг для національної економіки через механізм перешкоджання діяльності іноземних економічних суб'єктів та уникнення порушень національного законодавства суб'єктами національної економіки. Державний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки спрямовує процес зовнішньо- та внутрішньоекономічного і безпекового управління за запланованими напрямками, коригуючи економічну стратегію і тактику економічного об'єкта, який має вплив на національну економіку. У державному контролі як функції зовнішньо- та внутрішньоекономічного і безпекового управління ефективно проявляється його корекційна суть. Для того, щоб успішно управляти цією діяльністю, країна чи її органи, повинні чітко уявляти результати свого управлінського впливу на об'єкти управління.

Отже, державний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки – це система спостережень і перевірок відповідності національному і міжнародному законодавству функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням, визначення результатів впливу на керований об'єкт з виявленням відхилень, допущених у ході виконання цих рішень [3, с. 8].

Залежно від суб'єктів та сфери діяльності виділяють наступні види державного контролю як інструменту забезпечення національної безпеки: парламентський контроль, президентський

контроль, контроль, здійснюваний органами державної влади (фінансовий, фінансовий, банківський, валютний, ціновий, антимонопольний, санітарно-епідеміологічний, екологічний, охорони праці тощо); судовий контроль.

Парламентський контроль як інструмент забезпечення національної безпеки полягає у здійсненні нагляду за: виконанням Державного бюджету України (п. 4 ст. 85 Конституції України); діяльністю Кабінету Міністрів України (п. 13 ст. 85, ст.87, ст.113 Конституції України); затвердження рішень про надання Україною позик і економічної допомоги іноземним державам та міжнародним організаціям, а також про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України (п. 14 ст. 85 Конституції України); додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (п.17 ст. 85, ст. 101 Конституції України); здійснення інших видів парламентського контролю [6].

Президентський контроль (контроль з боку Президента України та його апарату) згідно ст. 102 конституції України здійснюється з метою додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Для здійснення своїх контрольних повноважень згідно п. 28 ст. 105 Конституції України Президент України створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби [6]. До таких органів, зокрема, належить Адміністрація Президента України, у структурі якої функціонує контрольне управління.

Судовий контроль (контроль з боку органів судової влади) – це заснована на Конституції і Законах України діяльність судів щодо перевірки правомірності актів і дій органів управління, їх посадових осіб із застосуванням, при потребі, правових санкцій. Зміст судового контролю як способу забезпечення законності полягає у правовій оцінці, яку надає суд діям і рішенням органів державного управління та їх посадових осіб. Якщо при цьому встановлюється порушення законності, то судовий орган вживає відповідних заходів і притягує винних до відповідальності [7, с. 530].

Видами контролю як інструменту забезпечення національної безпеки, здійснюваного органами державної влади, є:

– *фінансовий контроль* як функція управління фінансами – це специфічна діяльність, що реалізується через систему спостереження і перевірки законності і ефективності процесів створення і використання грошових фондів з метою оцінки обґрунтованості прийнятих управлінських рішень і результатів їх виконання для досягнення пропорційності і збалансованості розвитку економіки [8, с. 536]. Фінансовий контроль є сукупністю дій і засобів перевірки фінансових і пов'язаних з ними питань діяльності суб'єктів господарювання і управління (країни, підприємств, організацій і закладів) з використанням специфічних форм і методів його організації. Державний фінансовий контроль необхідний для реалізації фінансової політики держави, створення умов для фінансової стабілізації [9, с. 89]. Державний фінансовий контроль покликаний уникати порушень у сфері приватизації, функціонування державних підприємств, державних закупівель і капітальних вкладень, інших бюджетних видатків та фінансового контролю;

– *фінансовий контроль*, який включає у себе податковий і митний: податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [10]. Податковий контроль як інструмент економічного суперництва покликаний: уникати втрат доходів бюджету через виявлення необлікованих тютюнових, алкогольних та інших товарів; виявляти відхилення, допущені у ході виконання податкових правил та визначення впливу наслідків порушень на податкові зобов'язання; припиняти

діяльність «конвертаційних центрів», які виводять гроші із національної економіки. Податковий контроль у частині здійснення заходів, що вживаються митними органами з метою перевірки правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, є складовою частиною митного контролю;

– митний контроль – сукупність заходів, що здійснюються з метою забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших нормативно-правових актів з питань державної митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку [11]. Митний контроль як інструмент економічного суперництва покликаний забезпечити дотримання держорганами, підприємствами та їх службовими особами, а також громадянами порядку переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів. За допомогою митного контролю потрібно: ефективно зупиняти контрабанду зброї, наркотиків, фінансових ресурсів, отриманих злочинним шляхом, ресурсних надходжень, від яких можуть фінансуватися злочинні угруповання, корупція та іноземні розвідки; перешкоджати торгівлі людьми, яка призводить як до втрати національного продукту, так і до знищення генетичного фонду нації; зупиняти контрабанду товарів, яка наносить збиток бюджету країни через несплату податків та податкових платежів та національним виробникам через отримання незаконних цінових переваг іноземними товаровиробниками на аналогічні продукти. Для перешкодження імпорту товарів в обхід договорів про вільну торгівлю між країнами при переміщенні товарів через кордон можна ефективно застосувати механізм «італійського страйку» – прискіпливих перевірок митниками фіскального законодавства, відповідності товарів фітосанітарним та іншим нормам, ретельних, прискіпливих та повільних перевірок транспортних засобів на предмет їх відповідності екологічним нормам, вантажопідйомності та можливого перевезення контрабанди і зброї.

Наслідком «італійського страйку» є різке зменшення кількості перетину кордону громадян, транспортних засобів та вантажів (наприклад, під час «італійського страйку» польських митників у середині червня 2016 року кількість транспортних засобів, які перетинали українсько-польський кордон, зменшилась із тисячі до чотирьохсот, за годину митники пропустили не більше десяти автомобілів – майже втричі менше, ніж зазвичай, а бажаючи перетнути кордон очікували понад п'ятнадцять годин, що забезпечило виникнення транспортного колапсу і станом на 17 червня на четвертий день страйку на українсько-польському кордоні перебувало близько півтори тисячі автомобілів), у перевізників псується вантаж і виходять терміни виконання контрактів, адже згідно з умовами міжнародних автомобільних перевезень кожен товар має свій термін доставки, а невчасна доставка товару породжує негативне ставлення до іноземних контрагентів. Отже, використання митного контролю як інструменту економічного суперництва стимулює вибір національних економічних суб'єктів щодо співпраці із контрагентами з інших країн чи національними товаровиробниками. Проте, в Україні неефективний контроль та корупція на митниці призводить до щорічних втрат бюджету в розмірі 100 мільярдів гривень (або 3,5-4 млрд. дол. США) [12];

– банківський контроль – це функція, здійснювана з метою перевірки дотримання чинного законодавства і підзаконних актів, обов'язкових нормативів, стандартів, програм, планів, проектів, угод, правил й керівних принципів суб'єктами банківського регулювання та банківського нагляду, що здійснюють оцінку та аналіз функціонування цих об'єктів з точки зору результативності, ефективності та доцільності, а також проводять процедури ліквідації банківської установи у разі її неплатоспроможності [13] (наприклад, банкрутство Приватбанку могло призвести до колапсу фінансової системи України);

– валютний контроль — це система контролю уряду за обміном іноземної валюти в країні, тобто регулювання обсягу готівки в іноземній валюті та її обмінного курсу на інші валюти. Валютному контролю в Україні підлягають валютні операції за участю резидентів і нерезидентів, а також зобов'язання про декларування валютних цінностей та іншого майна резидентів, яке перебуває за межами України [14, с. 158]. Валютний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки покликаний: унеможливити незаконний тіньовий обіг валюти у країні;

зупиняти незаконні маніпуляції на ринку іноземних валют, які спроможні дестабілізувати курс національної валюти, порушити платіжний баланс чи привести до інших негативних наслідків на валютному ринку; контролювати переміщення золотовалютних цінностей через кордон та зупиняти незаконне виведення золотовалютних цінностей за кордон (зокрема, у офшорні юрисдикції); зупиняти переміщення через кордон золотовалютних цінностей, отриманих злочинним шляхом чи для злочинних цілей (для фінансування міжнародного тероризму, торгівлі людьми, наркотиками, зброєю);

– *екологічний контроль*. Україна через високий рівень концентрації промислового виробництва та сільського господарства, внаслідок інтенсивного використання природних ресурсів протягом двадцятого століття, перетворилася на одну з найнебезпечніших в екологічному відношенні країн. Україні притаманні такі екологічні проблеми, як кислотні дощі, транскордонне забруднення, руйнування озонового шару, глобальні зміни клімату, накопичення відходів, особливо токсичних та радіаційних, зниження біологічного різноманіття [15, с. 123];

Контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища (екологічний контроль) полягає у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами [16]. Державному екологічному контролю підлягають використання і охорона земель, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів та іншої рослинності, тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони країни, природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні, стану навколишнього природного середовища [17, с. 204].

Отже, контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища має великий вплив на національну безпеку і включає у себе: охорону земель (наприклад, в Україні угіддя, придатні для ведення сільського господарства, складають – 42,4 млн. га або приблизно 2,6% світового об'єму (у світі – 1,6 млрд. га) і 70% загальної земельної площі країни [18, с. 307] і, у перспективі, їхня площа буде зменшуватиметься через глобальні зміни клімату, забруднення навколишнього середовища (як приклад, внаслідок аварії на ЧАЕС тільки в Україні радіоактивного забруднення зазнали 4,5 млн. га сільськогосподарських угідь або 12 % від загальної їх площі [19]) чи збільшення площ населених пунктів і сміттєзвалищ) та інші фактори. Проблематика виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини є однією із центральних у забезпеченні продовольчої та фінансової безпеки України. Визначальним в даному напрямку є: контроль за видобутком корисних копалин – вугілля, руд, дорогоцінного та напівдорогоцінного каміння (зокрема, важливою проблемою є видобуток і тінювий оборот нелегального ринку бурштину в Україні, який оцінюється у 300 млн. дол. або у майже десять мільярдів гривень [20]); забезпечення ефективного контролю на електростанціях, шахтах, водосховищах на Дніпрі (наприклад, Київське водосховище визнане найнебезпечнішим об'єктом на планеті [21]) та інших важливих для соціально-економічного розвитку країни об'єктах); недопущення функціонування економічних об'єктів, які безпосередньо негативно впливають на здоров'я громадян (наприклад, хімічних виробництв у містах); контроль за лісовими ресурсами (безконтрольне вирубування і нелегальний експорт лісів Українських Карпат спричиняють паводки і наносять великі економічні збитки жителям Закарпаття, Галичини та Буковини, зменшують рівень річок);

– *ціновий контроль*. Здійснюється з метою забезпечення національної безпеки: встановлення граничних цін – максимально або мінімально допустимого рівня ціни, який може застосовуватися суб'єктом господарювання [22] (наприклад, встановлення мінімально допустимих цін на реалізацію тютюнових виробів та алкогольної продукції – для перешкодження її контрабанді, випуску неякісної продукції та забезпечення достатніх надходжень до бюджетів від акцизних податків, чи максимально допустимих цін для соціально-значущих сортів хліба); встановлення граничної торговельної надбавки (націнки), що є її максимально допустимим рівнем, який повинен

враховуватися суб'єктом господарювання під час реалізації товару в роздрібній торгівлі (наприклад, обмеження торгівельної надбавки для ліків з метою соціальної підтримки хворих людей); для контролю за ціноутворенням монополістів (зокрема, природних монополій) з метою недопущення зловживання їх монопольним становищем;

– *антимонопольний контроль* здійснюється з метою стимулювання підвищення якості товарів та послуг і задоволення попиту на них, недопущення необґрунтованого підвищення цін і тарифів та забезпечення захисту прав споживачів [23];

– *санітарно-епідеміологічний контроль*. Покликаний убезпечити національний ринок від реалізації неякісної та шкідливої продукції (продуктів харчування, тютюнових виробів, алкогольної продукції, одяжі, меблів, будівельних матеріалів тощо) з метою зберегти життя і здоров'я громадян та зменшити витрати національного продукту на охорону здоров'я та непрацездатність працюючих громадян.

Поширеною є практика використання торговельних обмежень для призупинення імпорту певних видів продукції, незважаючи на підписані договори про вільну торгівлю між країнами. Цей інструмент часто використовує Російська Федерація у торговельних відносинах зі своїми торговельними партнерами. Наприклад, Російська Федерація не могла заборонити ввезення твердих сирів із України у зв'язку з тим, що між країнами діяв договір про вільну торгівлю, але Федеральна служба по ветеринарному і фітосанітарному нагляду РФ оголошувала, що українські сири є «небезпечними для здоров'я», забороняла їх ввезення на територію Росії [24] і, при цьому, формально не порушувались договірні зобов'язання. Наслідком цих дій було зупинення експорту сирів з України до Російської Федерації, фінансові втрати для українських виробників та українського бюджету, репутаційна дискредитація України як надійного торговельного партнера, втрата ринкової ніші українських сироварів на російському ринку та переорієнтація російських споживачів на сири російських виробників та виробників з інших країн;

– *контроль у галузі охорони праці* покликаний забезпечити підвищення рівня промислової безпеки шляхом створення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці [25]. Контроль стимулює підвищення привабливості робочих місць для національних та іноземних працівників, зменшує кількість травм на робочих місцях та фінансування охорони здоров'я.

Незважаючи на постійні спроби міжнародного співтовариства та громадянського суспільства вплинути на підвищення ефективності контролю в Україні, він є неефективним. Через корупційні схеми держава щороку втрачає 5 млрд. дол. [26]. Втрати національної економіки від неефективного контролю тільки на митниці та за видобутком і реалізацією бурштину співмірні з обсягом платежів із обслуговування державного боргу у 2017 році у сумі 111338 млн. гривень [27]. У 2018 році Україна витратить 130,2 млрд грн. на обслуговування державного боргу [28], що у півтора рази перевищує дефіцит Державного бюджету України, який у 2017 році склав 77,6 млрд.грн. [29], а у 2018 році складе 80,7 млрд.грн. [30].

Висновки і перспективи.

Контроль – це систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкту з метою виявлення його відхилень від заданих параметрів та необхідна умова існування будь-якої країни, яка надає імпульс соціально-економічному розвитку.

Державний контроль як інструмент забезпечення національної безпеки здійснює суттєвий вплив на міжнародний імідж, геополітичне становище та національну економіку будь-якої країни. Ефективний контроль спроможний забезпечити економічне зростання національної економіки та добробут громадян країни, підняти рівень національної безпеки та інвестиційної привабливості, сприяти зростанню транзитного потенціалу та створити для країни інші економічні, політичні, інформаційні та соціальні переваги.

Проте неефективний державний контроль завдає шкоду міжнародній репутації та економіці

країни і її громадянам.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про основи національної безпеки України». Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15_ (дата звернення : 14.12.2017).
2. Юридична енциклопедія : В 6 томах. Том 2; заг. ред. Ю. С. Шемчушенка. Київ : «Українська енциклопедія», 1999. 744 с.
3. Романів Є. М., Хом'як Р. Л., Мороз А. С. та ін. Контроль і ревізія. Навчальний посібник. Нормативно-практичні матеріали. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2001. 200 с.
4. Бутинець Ф.Ф., Виговська Н.Г., Малюга Н. М., Петренко Н.І. Контроль і ревізія. Житомир : ПП «Рута», 2009. 544 с.
5. Закон України «Господарський кодекс України». Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15_ (дата звернення : 14.12.2017).
6. Закон України «Конституція України». URL : <http://zakon5.rada.gov.ua> (дата звернення : 14.12.2017).
7. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України : Підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
8. Василик О. Д., Павлюк К. В. Державні фінанси України : Підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2003. 608 с.
9. Пилипенко І. І., Жук О. П. Фінанси. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 266 с.
10. Закон України «Податковий кодекс України». URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17_ (дата звернення : 14.12.2017).
11. Закон України «Митний кодекс України». URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17_ (дата звернення : 14.12.2017).
12. Давиденкова І. Корупція на митниці: як подолати? Пороги. URL : <http://porogy.zp.ua/2017/06/korupsiya-na-mytnytsi-yak-podolaty/> (дата звернення : 14.12.2017).
13. Коваленко М. М. Банківський контроль – необхідна умова успішного розвитку банківського сектора України. Актуальні проблеми державного управління. 2012. № 1. С. 156-167. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_1_22 (дата звернення : 14.12.2017).
14. Костюченко О. А. Банківське право: Банківська система. Національний банк. Комерційні банки. Кредитування. Ринок цінних паперів. Національне валютне законодавство. Банківські системи зарубіжних країн. Інститут банківської таємниці : Навчальний посібник. Київ : А.С.К., 2009. 576 с.
15. Джигирей В. С., Сторожук В. М., Яцюк Р. А. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища (Екологія та охорона природи). Львів : Афіша, 2001. 272 с.
16. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page?text=%EA%EE%ED%F2%F0%EE%EB%FC_ (дата звернення : 14.12.2017).
17. Потіш А. Ф., Медвідь В. Г., Гвоздецький О. Г., Козак З. Я. Екологія: основи теорії і практикум. Львів : «Новий Світ-2000», «Магнолія плюс», 2003. 296 с.
18. Масляк П. О. Шищенко П. Г. Географія України : Пробний підручник для 8-9 класів середньої школи. Київ : Зодіак-ЕКО, 1996. 432 с.
19. Нелеп В. М. Планування на аграрному підприємстві : Підручник. Київ : КНЕУ, 2004. 495 с.
20. Слонець Б., Киричевський І. «Бурштинова Народна Республіка». Нелегальний бізнес чинить спротив владі. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1979487-burstinova-narodna-respublika-nelegalnij-biznes-cinit-sprotiv-vladi.html> (дата звернення : 15.12.2017).
21. Київське море визнали найбільш небезпечним об'єктом на Землі URL: <https://tsn.ua/ukrayina/kiyivske-more-viznali-naybilsh-nebezpechnim-ob-yektom-na-zemli.html> (дата звернення : 15.12.2017).
22. Закон України «Про ціни і ціноутворення». URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17_ (дата звернення : 14.12.2017).
23. Закон України «Про природні монополії». URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14_ (дата звернення : 14.12.2017).
24. Росія вкотре спробує пожити без українських сирів. URL : http://tyzhden.ua/News/121210_ (дата звернення : 15.12.2017).
25. Закон України «Про охорону праці». URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12_ (дата

звернення : 14.12.2017).

26. Тарасенко Н. Антикорупційні форуми: нова громадянська платформа чи підготовка до створення партії? Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. URL : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1913:antikoruptsijni-forumi-nova-gromadyanska-platforma-chi-pidgotovka-do-stvorenniya-partiji-2&catid=63&Itemid=393. (дата звернення : 15.12.2017).

27. Мінфін оцінює боргові виплати України в 2017 р. в 240,9 млрд. грн. Interfax-Україна. URL : [http://ua.interfax.com.ua/news/general/400879.html_\(дата_звернення:_15.12.2017\)](http://ua.interfax.com.ua/news/general/400879.html_(дата_звернення:_15.12.2017)).

28. На погашення держборгу в 2018 році виділять 175,7 мільярда зі спецфонду// Укрінформ. URL : [https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2307431-na-pogasenna-derzborgu-v-2018-roci-vidilat-1757-milarda-zi-specfondu.html_\(дата_звернення:_15.12.2017\)](https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2307431-na-pogasenna-derzborgu-v-2018-roci-vidilat-1757-milarda-zi-specfondu.html_(дата_звернення:_15.12.2017)).

29. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік». URL : [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19_\(дата_звернення:_14.12.2017\)](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19_(дата_звернення:_14.12.2017)).

30. Закон України «Про Державний бюджет України на 2018 рік». URL : [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19_\(дата_звернення:_14.12.2017\)](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19_(дата_звернення:_14.12.2017)).

Статтю отримано: 20.12.2017 / Рецензування 06.02.2018 / Прийнято до друку: 12.03.2018

Ihor Honak

Postgraduate Student

Department of International Economy

Ternopil National Economic University

Ternopil, Ukraine

E-mail: gogrya@gmail.com

STATE CONTROL AS AN INSTRUMENT OF ENSURING NATIONAL SECURITY IN CONDITIONS OF INCREASING INTENSITY OF ECONOMIC COMPETITION

Abstract

Introduction. The urgency of the topic of scientific research is connected with insufficient study of the problems of state control as an instrument for providing national security in the conditions of increasing intensity of economic competition.

Methods. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge. General scientific and special methods are used in the process of research, among which the most important are: abstract and logical method – to formulate conclusions of the study; methods of analysis, synthesis and generalization – to study the main basic means of state control; a systematic approach – in determining the causes and factors of the growth of the intensity of economic competition.

The main purpose and objectives of the article is to study the current state and problems of the functioning of state control as an instrument for ensuring national security in conditions of increasing intensity of economic competition.

Results. The reasons and factors for the implementation of state control as a tool for ensuring national security in Ukraine, its positive effects on the development of national economies have been investigated. The peculiarities of state control as a tool for ensuring national security are established.

The modern paradigm of state control as an instrument for providing national security in the conditions of increasing intensity of economic competition is analyzed by the author.

Discussion. The technologies and types of state control as an instrument for ensuring national security in conditions of increasing intensity of economic competition are considered in the article. The study of methodological principles and principles for increasing the effectiveness of the influence of technology and instruments of state control on national, regional and global economic processes, minimizing the negative effects.

Keywords: economic competition, control, state control, types of control.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy». (n.d.). <http://zakon3.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
2. Shemchushenko, Yu.S. (Ed.). (1999). *Yurydychna entsyklopediia* [Legal Encyclopedia]. Kyiv, Ukraine :

«Ukrainska entsyklopediia».

3. Romaniv, Ye.M., Khomiak, R.L., & Moroz, A.S. (2001). *Kontrol i reviziia* [Control and revision]. Lviv, Ukraine : Natsionalnyi universytet "Lvivska politekhnika", "Intelekt-Zakhid".

4. Butynets, F.F., Vyhovska, N.H., Maliuha, N.M., & Petrenko, N. I. (2009). *Kontrol i reviziia* [Control and revision]. Zhytomyr, Ukraine: PP "Ruta".

5. Zakon Ukrainy «Hospodarskyi kodeks Ukrainy». (n.d.). <http://zakon2.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

6. Zakon Ukrainy «Konstytsiia Ukrainy». (n.d.). <http://zakon5.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua>

7. Kolpakov, V.K., & Kuzmenko, O.V. (2003). *Administrativne pravo Ukrainy* [Administrative Law of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Yurinkom Inter.

8. Vasylyk, O.D., & Pavliuk, K.V. (2003). *Derzhavni finansy Ukrainy* [State Finances of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Tsentr navchalnoi literatury.

9. Pylypenko, I.I., & Zhuk, O.P. (2004). *Finansy* [Finances]. Kyiv, Ukraine: IVTs Derzhkomstatu Ukrainy.

10. Zakon Ukrainy «Podatkovyi kodeks Ukrainy». (n.d.). <http://zakon3.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

11. Zakon Ukrainy «Mytnyi kodeks Ukrainy». (n.d.). <http://zakon2.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

12. Davydenkova I. Koruptsiia na mytnytsi: yak podolaty? Porohy. <http://porogy.zp.ua>. Retrieved from <http://porogy.zp.ua/2017/06/koruptsiya-na-mytnytsi-yak-podolaty/>

13. Kovalenko, M.M. (2012). Bankivskyi kontrol – neobkhdna umova uspishnoho rozvytku bankivskoho sektora Ukrainy [Banking control is a prerequisite for the successful development of the banking sector in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia* [Actual problems of public administration], 1, 156-167. <http://nbuv.gov.ua>. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2012_1_22

14. Kostyuchenko, O.A. (2009). *Bankivske pravo: Bankivska systema. Natsionalnyi bank. Komertsii banky. Kredyuvannia. Rynok tsinnykh paperiv. Natsionalne valiutne zakonodavstvo. Bankivski systemy zarubizhnykh krain. Instytut bankivskoi taiemnytsi* [National Bank: Commercial banks. Lending Securities Market. National currency legislation. Banking systems of foreign countries. Institute of Banking Secrets]. Kyiv, Ukraine: A.S.K.

15. Dzhyhyrei, V.S., Storozhuk, V.M., & Yatsiuk, R.A. (2001). *Osnovy ekolohii ta okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha* [Fundamentals of ecology and environmental protection]. Lviv, Ukraine: Afisha.

16. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha». (n.d.). <http://zakon2.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12?page?text=%EA%EE%ED%F2%F0%EE%EB%FC>

17. Potish, A.F., Medvid, V.H., Hvozdetzkyi, O.H., & Kozak, Z.Ya. (2003). *Ekolohiia: osnovy teorii i praktyum* [Ecology: The Fundamentals of Theory and Practice]. Lviv, Ukraine: «Novyi Svit-2000», «Mahnoliia plus».

18. Masliak, P.O., & Shyshchenko, P.H. (1996). *Heohrafiia Ukrainy* [Geography of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Zodiak-EKO.

19. Nelep, V.M. (2004). *Planuvannia na ahrarnomu pidpriemstvi* [Planning at an agrarian enterprise]. Kyiv, Ukraine: KNEU.

20. Slonets, B. & Kyrychevskyi, I. «Burshtynova Narodna Respublika». Nelehalnyi biznes chynyt sprotyv vladi. <https://www.ukrinform.ua>. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/1979487-burstynova-narodna-respublika-nelegalnij-biznes-cinit-sprotiv-vladi.html>

21. Kyivske more vyznaly naibilsh nebezpechnym obiektoom na Zemli. <https://tsn.ua/ukrayina>. Retrieved from <https://tsn.ua/ukrayina/kiyivske-more-viznali-naybilsh-nebezpechnim-ob-yektom-na-zemli.html>

22. Zakon Ukrainy «Pro tsiny i tsinoutvorennia». (n.d.). <http://zakon3.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17>

23. Zakon Ukrainy «Pro pryrodni monopolii». (n.d.). <http://zakon3.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>

24. Rosiia vkotre sprobue pozhyty bez ukrainskykh syriv. <http://tyzhden.ua>. Retrieved from <http://tyzhden.ua/News/121210>

25. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu pratsi». (n.d.). <http://zakon3.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

26. Tarasenko, N. Antykoriupciini forumy: nova hromadianska platforma chy pidhotovka do stvorennia partii? Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV. <http://nbuviap.gov.ua>. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1913:antikorupciini-forumi-nova-

gromadyanska-platforma-chi-pidgotovka-do-stvorenniya-partiji-2&catid=63&Itemid=393

27. Minfin otsiniuiie borhovi vyplaty Ukrainy v 2017 r. v 240,9 mlrd. hm. Interfax-Ukraina. <http://ua.interfax.com.ua>. Retrieved from <http://ua.interfax.com.ua/news/general/400879.html>

28. Na pohashennia derzhborhu v 2018 rotsi vydiliat 175,7 miliarda zi spetsfondu. <https://www.ukrinform.ua>. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2307431-na-pogasenna-derzborgu-v-2018-roci-vidilat-1757-milarda-zi-specfondu.html>

29. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2017 rik». (n.d.). <http://zakon3.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>

30. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik». (n.d.). <http://zakon2.rada.gov.ua>. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2246-19_

Received: 12.20.2017 / Review 02.06.2018 / Accepted 03.12.2018

УДК 338.27
JEL Classification G32

Фень Катерина
аспірант

Подільський державний аграрно-технічний університет,
м. Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: fenkat4@gmail.com

НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація

Вступ. В сучасних умовах економіки необхідно захищатися від загроз. Економічна безпека – це сукупність процесів, за допомогою яких підтримується конкуренція економіки підприємства, ефективно захищається економічна думка.

Методи. Теоретичні і методологічні засади дослідження засновані на діалектичному методі, системний аналіз використовується для деталізації і розчленування об'єкта дослідження на окремі важливі складові елементи, синтез – для узагальнення різних аспектів економічної безпеки підприємства.

Результати. Проаналізовано методичні підходи щодо визначення рівня економічної безпеки підприємства, що включають ретроспективну, діагностичну та оперативну оцінку економічної безпеки підприємств. Результатами дослідження є рекомендації з напрямків підвищення рівня ефективності виробництва підприємств та їх фінансово-економічного стану в сучасних умовах, що можуть бути використані для впровадження управлінських рішень з метою підвищення та стимулювання подальшого розвитку підприємства.

Перспективи. Постійне посилення дії факторів, що загрожують економічній безпеці підприємства, потребує створення системи моніторингу стану і динаміки розвитку підприємства з метою завчасного попередження небезпек та загроз і вживання необхідних заходів щодо захисту та протидії. Дослідження питання полягає у обґрунтуванні можливих шляхів забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості як одного з елементів розвитку таких підприємств.

В дослідженнях з цієї проблематики розвиваються теоретичні засади формування економічної безпеки, досліджуються передумови її ефективного функціонування, але забезпечення напрямків економічної безпеки майже не розкрито.

Ключові слова: харчова промисловість, економічна безпека, моніторинг, фінансова безпека.

Вступ.

Постійне посилення дії факторів, що загрожують економічній безпеці підприємства, потребує створення системи моніторингу стану і динаміки розвитку підприємства з метою завчасного попередження небезпек та загроз і вживання необхідних заходів щодо захисту та протидії. Моніторинг повинен охоплювати як оперативні аспекти управління підприємством, так і бути інструментом стратегічного управління. Моніторинг економічної безпеки підприємства пов'язаний з фактом визначення прибутковості його виробничо-господарської діяльності, тому що основним джерелом забезпечення сталого економічного розвитку є прибуток.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Наукові основи дослідження напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості були закладені в працях Арженовського С.В., Баженова О.В., Волощук К.Б., Клебанової Т.С., Судоплатова А.П., Лекарева С.В., Пирумова В., Черняк О.І.

Мета.

Мета статті полягає у дослідженні напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості.

Методологія дослідження.

В ході проведення дослідження використано наступні методи: системний аналіз – для деталізації і розчленування об'єкта дослідження на окремі важливі складові елементи; синтез – для узагальнення різних аспектів економічної безпеки підприємства.

Результати.

Для виявлення напрямів забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості, перш за все, необхідно визначити наявність у підприємства прибутку за даними фінансової звітності за останній період його діяльності [6]. Організація системи моніторингу стану та тенденцій взаєморозрахунків на підприємстві має важливе значення для підвищення його економічної безпеки з таких причин:

а) так як стан взаєморозрахунків має суттєвий вплив на економічну безпеку, то результати моніторингу дозволяють визначати певні порогові рівні характеристик зобов'язальних статусів та деяких показників фінансово-економічного стану, коли необхідно приймати певні управлінські рішення, щоб не допустити некерованого зниження рівня економічної безпеки;

б) моніторинг стану взаєморозрахунків забезпечує зворотній зв'язок в системі управління взаєморозрахунками компаній. Адже успішність реалізації будь-яких управлінських дій, стратегій та планів визначається не лише якістю їх підготовки, але й моніторингом стану їх виконання, через зміни в характеристиках зобов'язальних статусів підприємства та тих показниках фінансово-економічного стану, які пов'язані з економічною безпекою підприємства та взаєморозрахунками, в яких воно бере участь.

При здійсненні моніторингу повинен діяти принцип безперервності спостереження за станом об'єкта моніторингу з урахуванням фактичного стану і тенденцій розвитку його потенціалу, а також загального розвитку економіки, політичної обстановки та дії інших загальносистемних факторів.

Структурна система моніторингу економічної безпеки підприємства складається з інформаційного банку даних, аналітичних засобів та банку цільових програм безпечного розвитку. І якщо перший і третій елементи системи моніторингу вже добре опрацьовані у наукових дослідженнях, то при виборі аналітичних засобів аналізу інформації донині виникають суперечки.

Зміст і послідовність здійснення моніторингу на підприємствах харчової промисловості повинен складатися з наступних етапів:

1. Ідентифікація підприємства (господарського суб'єкту) і об'єкту моніторингу;
2. Формування системи техніко-економічних показників оцінки економічної безпеки підприємства з урахуванням специфіки його функціонування;
3. Збір і підготовка інформації, що характеризує стан об'єкту моніторингу; виявлення чинників, що характеризують перспективні напрями розвитку підприємства;
4. Моделювання і формування сценаріїв або стратегій розвитку підприємства;
5. Розрахунок техніко-економічних показників підприємства на всю глибину прогнозного періоду;
6. Проведення аналізу показників економічної безпеки;
7. Розробка пропозицій по попередженню і нейтралізації загроз економічної безпеки підприємства.

Запропонований методичний підхід й інструментарій аналізу та діагностики стану підприємства дозволяють з достатньою повнотою досліджувати комплекс чинників, що загрожують економічній безпеці підприємства, осмислено і цілеспрямовано організувати і виконати необхідний моніторинг, системно аналізувати динамічно змінну соціально-економічну ситуацію, проводити техніко-економічне обґрунтування схвалюваних управлінських рішень.

Виходячи з отриманих даних щодо діагностики економічної безпеки підприємства та наданих пропозицій стосовно вдосконалення системи управління економічною безпекою, основними напрямками забезпечення економічної безпеки підприємств харчової промисловості на

наступний період є:

1) досягнення фінансової стійкості та незалежності, розробка заходів антикризового фінансового управління;

2) запровадження ефективного менеджменту та маркетингу, функціями яких повинні стати організація й здійснення захисту конфіденційної інформації; організація збору, накопичення, автоматизованого обліку й аналізу інформації з питань економічної безпеки; проведення перевірок у структурних підрозділах підприємства і надання їм практичної допомоги з питань безпеки їхньої діяльності; перевірка персоналу на предмет дотримання правил забезпечення економічної, інформаційної та фізичної безпеки; вдосконалення роботи з персоналом у питаннях підбору, призначень, службового переміщення й підвищення кваліфікації персоналу; збір, обробка, збереження, аналіз інформації про контрагентів з метою недопущення угод з недобросовісними партнерами;

3) дотримання балансу між фінансовою безпекою та іншими складовими економічної безпеки підприємства

Основним напрямом зміцнення економічної безпеки підприємств харчової промисловості в сучасних умовах є моніторинг системних ризиків, які чинять загрозу існування підприємству на всіх рівнях управління, а також адекватних засобів протидії цим загрозам [12].

Враховуючи безперечну наявність взаємозв'язку між внутрішніми і зовнішніми загрозами та функціональними складовими економічної безпеки підприємства, стає можливим визначення напрямів зміцнення останньої для підприємств харчової промисловості Чернівецької області, що передбачатиме основні шляхи запобігання внутрішнім загрозам, які спрямовані на досягнення основної мети – зміцнення рівня економічної безпеки підприємства.

Зокрема, до основних шляхів запобігання внутрішнім загрозам економічній безпеці підприємств харчової промисловості Чернівецької області належать:

- зростання інтенсивності використання активів, скорочення рівня морального та фізичного зносу основних засобів, збільшення ресурсовіддачі та прискорення оборотності коштів, інвестованих в активи;

- для скорочення небезпеки фінансової складової передбачається вжиття заходів, спрямованих на забезпечення достатнього рівня ліквідності, підвищення ефективності використання власного капіталу через збільшення до достатнього рівня величини отриманого чистого прибутку;

- зростання економічної безпеки кадрової складової забезпечуватиметься шляхом зменшення частки працівників пенсійного віку, стимулювання трудової активності персоналу, скорочення плінності кадрів, залучення кваліфікованої робочої сили [4].

Реалізація означених шляхів запобігання внутрішнім загрозам економічній безпеці підприємства передбачає відповідні заходи, які також розрізнятимуться в межах кожної окремої складової економічної безпеки підприємства [9].

Запобігання внутрішнім загрозам техніко-технологічної складової в розрізі основних засобів підприємств харчової промисловості Чернівецької області стає можливим за таких умов: звільнення підприємства від зайвого обладнання, машин та інших основних засобів або здачі їх в оренду; своєчасного і якісного проведення планово-запобіжних і капітальних ремонтів; придбання високоякісних основних засобів; підвищення рівня кваліфікації обслуговуючого персоналу; своєчасного оновлення, особливо активної частини, основних засобів з метою недопущення надмірного морального і фізичного зносу; удосконалення організації праці з метою скорочення втрат робочого часу [7].

Запобігання внутрішнім загрозам техніко-технологічної складової у розрізі оборотних засобів підприємств харчової промисловості Чернівецької області стає можливим за таких умов: забезпечення оптимального співвідношення між необхідним обсягом оборотних коштів і їх виробничою потребою; економічне і раціональне розпорядження товарно-матеріальними цінностями;

оптимізація витрат на створення запасів; забезпечення мінімального надходження оборотних коштів у запасах при виконанні безперервності операційного процесу; максимально можливе самофінансування потреб в оборотних коштах [8].

Основні завдання управління фінансовою безпекою підприємств харчової промисловості Чернівецької області такі: визначення пріоритетних фінансових інтересів підприємства і забезпечення їх коригування в разі необхідності; створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства, умов оперативного реагування на загрози, їх своєчасного виявлення; прогнозування тенденцій, які ведуть до порушення нормального функціонування фінансової системи підприємства та її розвитку; встановлення причин і умов, які спричиняють фінансовий збиток і загрожують реалізації фінансових інтересів підприємства, порушенню нормального функціонування його фінансової системи; своєчасне виявлення й усунення загроз фінансовій безпеці підприємства, зниження ризиків у його фінансовій діяльності; забезпечення зацікавленості керівництва і персоналу в ефективній фінансовій діяльності підприємства; забезпечення відповідності визначених місії і фінансової стратегії підприємства сукупності його пріоритетних інтересів; забезпечення збалансованості фінансових інтересів окремих підрозділів і персоналу з пріоритетними фінансовими інтересами підприємства в цілому; проведення комплексу заходів із перевірки ділових партнерів даного підприємства; ефективне припинення зазіхань на фінансові ресурси з боку персоналу підприємства та його ділових партнерів [7].

Серед основних заходів для реалізації шляхів запобігання внутрішнім загрозам фінансової складової економічної безпеки підприємств харчової промисловості Чернівецької області основними будуть заходи, спрямовані на підвищення ефективності управління капіталом, вдосконалення систем розрахунків; збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості. Фінансова складова економічної безпеки підприємств харчової промисловості Чернівецької області повинна оптимізуватись за рахунок активізації маркетингової діяльності, що передбачає диверсифікацію ринків збуту, зміцнення кадрової складової економічної безпеки.

У рамках соціальної та кадрової безпеки для підприємств харчової промисловості можна запропонувати наступні заходи - наближення рівня оплати праці до показників розвинутих країн; залучення робітників до управлінських функцій; підвищення кваліфікації працівників; розвиток соціальної інфраструктури підприємства; підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці.

Управління персоналом і мотивацією праці має ґрунтуватися на принципах системного підходу й аналізу, що означає охоплення всього кадрового складу підприємства, зв'язок конкретних рішень з урахуванням впливу їх на всю підсистему, аналіз і прийняття рішень відносно персоналу з урахуванням факторів зовнішнього і внутрішнього середовища [14].

Оптимальне поєднання зусиль підприємства в напрямку зменшення негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів як очікуваного ефекту призведе до зміцнення рівня економічної безпеки як у цілому, так і в розрізі окремих її складових.

Концепція створення механізму економічної безпеки підприємства передбачає, що основою даного механізму є формування системи пріоритетних інтересів підприємства з наступною їх гармонізацією з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють із підприємством [4].

Побудова системи економічної безпеки підприємства повинна здійснюватися на основі дотримання таких принципів: законності; прав і свобод громадян; централізованого керівництва; компетентності; конфіденційності; комплексного застосування ресурсів і коштів; самостійності й відповідальності за забезпечення економічної безпеки підприємства; передової матеріально-технічної оснащеності; корпоративної етики; координації та взаємодії з органами влади й керівництва [5].

Система економічної безпеки підприємства може бути побудована на основі одного з таких

принципів:

1. Пріоритет заходів попередження. Зміст цього принципу полягає у своєчасному виявленні тенденцій і передумов, що сприяють розвитку загроз економічного стану підприємства.

2. Законність. Заходи економічної безпеки підприємства розробляються на основі та в межах діючих правових актів.

3. Комплексне застосування сил і коштів. Для забезпечення економічної безпеки використовуються всі наявні в розпорядженні підприємства ресурси та кошти.

4. Координація та взаємодія ззовні й усередині підприємства. Тобто протидія загрозам здійснюється завдяки об'єднанню зусиль усіх підрозділів і служб підприємств.

5. Компетентність. Працівники мають вирішувати питання безпеки на професіональному рівні.

6. Економічна доцільність. Вартість фінансових витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства не повинна перевищувати оптимального рівня, при якому губиться економічний зміст їх застосування.

7. Планова основа діяльності. Діяльність із забезпечення безпеки повинна будуватися на основі комплексної програми забезпечення безпеки підприємства, програм забезпечення безпеки за основними її видами та розробленими для їх виконання планами роботи підрозділів підприємства.

8. Системність. Цей принцип припускає врахування всіх факторів, які здійснюють вплив на безпеку підприємства [1].

Розробка системи забезпечення безпеки повинна здійснюватися на основі дотримання таких принципів, тобто основних засад і положень: законності; прав і свобод громадян; централізованого керівництва; компетентності; конфіденційності; комплексного застосування ресурсів та коштів; самостійності і відповідальності за забезпечення економічної безпеки підприємства; передової матеріально-технічної оснащеності; своєчасності; корпоративної етики; безперервності; координації та взаємодії з органами влади та керівництва; удосконалювання.

Зупинимося на окремих з цих принципів.

Принцип законності вимагає здійснення діяльності по забезпеченню безпеки підприємства виключно в правовому полі на основі приписів українського законодавства із застосуванням тільки дозволених законом методів і засобів.

В умовах демократизації суспільства особливого значення набуває принцип дотримання прав і свобод громадян, а саме: ніякі мотиви доцільності не можуть виправдати випадки порушення або обмеження прав і свобод як персоналу підприємства, так і сторонніх громадян, адже це прямо забороняє Конституція України, а крім того – викликати негативну реакцію працівників, що в кінцевому рахунку викличе певну загрозу економічній безпеці підприємства.

Принцип централізованого керівництва передбачає зосередження системи економічної безпеки підприємства безпосередньо у керівника організації, який ставить завдання керівникові штатного підрозділу безпеки, ухвалює його рішення, оперативно одержує від нього інформацію відносно стану безпеки на підприємстві.

Принцип комплексного застосування ресурсів та коштів регламентує здійснення діяльності по протидії загрозам і ризикам на основі розроблених в організації оперативних планів із залученням всіх наявних в організації фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, кадрових, інформаційних й інших ресурсів [5; 13; 15].

Принцип своєчасності вимагає негайної реакції системи безпеки підприємства на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. При цьому особливо важливі попереджувальні, профілактичні заходи з метою недопущення небажаних для підприємства дій, явищ і подій.

Принцип координації та взаємодії з органами влади та керівництва зобов'язує здійснювати роботу по забезпеченню безпеки організації підприємства на основі тісної взаємодії й координації штатного підрозділу безпеки з іншими структурними підрозділами свого підприємства, а також з

органами державного управління, міністерства внутрішніх справ України, служби безпеки України й іншими.

Принцип удосконалювання передбачає вдосконалювання мір і засобів захисту на основі появи нових технічних засобів з урахуванням новітніх методик, накопиченого вітчизняного й закордонного досвіду [2; 11].

Принцип економічної доцільності і обґрунтованості передбачає, що вартість фінансових витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства не повинна перевищувати рівня реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівня фінансових можливостей підприємства, інакше губиться економічний зміст таких витрат.

Принцип безперервності вимагає від системи безпеки підприємства постійної і безперервної роботи. Це обумовлено тим, що в умовах ринкової економіки небезпеки й загрози носять перманентний характер.

Комплексне дотримання цих принципів допоможе створити ефективну систему екологічної безпеки підприємства, здатну протидіяти реальним і потенційним несприятливим факторам і забезпечити його стабільну роботу і сталий розвиток [3; 10].

Висновки і перспективи.

Цільовою спрямованістю системи управління економічною безпекою підприємства є формування адаптивних реакцій на дію загроз у будь-якій сфері його життєдіяльності і, як наслідок, – забезпечення стабільного і максимально ефективного функціонування підприємства на цей момент часу та високого потенціалу розвитку в майбутньому.

Оптимальне поєднання зусиль підприємства в напрямку зменшення негативного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів як очікуваного ефекту призведе до зміцнення рівня економічної безпеки як у цілому, так і в розрізі окремих її складових.

Концепція створення механізму економічної безпеки підприємства передбачає, що основою даного механізму є формування системи пріоритетних інтересів підприємства з наступною їх гармонізацією з інтересами суб'єктів зовнішнього середовища, що взаємодіють із підприємством

Розробка системи забезпечення безпеки повинна здійснюватися на основі дотримання таких принципів, тобто основних засад і положень: законності; прав і свобод громадян; централізованого керівництва; компетентності; конфіденційності; комплексного застосування ресурсів та коштів; самостійності і відповідальності за забезпечення економічної безпеки підприємства; передової матеріально-технічної оснащеності; своєчасності; корпоративної етики; безперервності; координації та взаємодії з органами влади та керівництва; удосконалювання.

Список використаних джерел

1. Беликов О. Основы комплексной системы обеспечения экономической безопасности бизнеса. *Менеджмент и менеджер*. 2007. №11. С. 43-52.
2. Гнилицька Л.В. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. №9. С. 37-45.
3. Закрепа А.В. Становлення та розвиток теоретико-методологічного забезпечення економічної безпеки. *Наукові праці НДФІ*. 2013. №4. С. 123-131.
4. Каламбет С.В., Воропай В.А. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств залізничної галузі. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2013. №2. С. 106-113.
5. Караїм М.М. Управління економічною безпекою підприємства: методичні засади. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. №11. С. 110-113.
6. Козловський С.В., Журавівський Є.С. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України. *Економіка та держава*. 2015. №6. С. 37-42.
7. Мартюшева Л.С., Кузенко Т.Б., Литовченко О.Ю. Фінансова безпека підприємств: конспект лекцій. Харків: Вид-во ХНЕУ. 2008. 140 с.
8. Мойсеєнко І.П., Марченко О.М. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства. Навчальний посібник. Львів. 2011. 380 с.

9. Папехин Р.С. Индикаторы финансовой безопасности предприятий. Взгляд молодых ученых на экономические и финансовые реформы в России: Сб. ст. Волгоград: Волгоградское научное изд-во. 2007. 16 с.
10. Похилиук В. Економічна безпека країни в епоху глобалізації. *Вісник КНТЕУ*. 2009. №5. С. 18-25.
11. Пригунов П.Я. Сучасні підходи до визначення суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємств. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2013. №11. С. 120-125.
12. Рекун І.І. Теоретичне обґрунтування поведінки суб'єктів економічної безпеки. *Економіка та держава*. 2015. №6. 91-94.
13. Тульчинський Р.В. Вплив якості прийняття управлінських рішень на економічну безпеку промислового підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2015. №1. С. 106-109.
14. Франчук В.И. Корпоративные отношения в системе безопасности акционерных обществ. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. №11. С. 145-150.
15. Юхновська Ю.О. Теоретичні аспекти економічної безпеки підприємств України. *Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво*. 2014. №1. С.123-129.

Статтю отримано: 25.12.2017 / Рецензування 08.02.2018 / Прийнято до друку: 15.03.2018

Kateryna Fen
Postgraduate Student
State Agrarian and Engineering University in Podilya
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: fenkat4@gmail.com

DIRECTIONS FOR THE PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Abstract

Introduction. It is necessary to protect against threats in the current conditions of the economy. Economic security is a set of processes, which support the competition of the enterprise's economy, effectively protecting economic.

Methods. The theoretical and methodological foundations of the research are based on the dialectical method, the system analysis is used to detail and divide the object of research into separate important components of the synthesis - for generalization of various aspects of economic security of the enterprise.

Results The methodical approaches to determining the level of economic security of the enterprise, including retrospective, diagnostic and operative estimation of economic security of enterprises, are analyzed. The results of the study are recommendations on the directions for improving the level of production efficiency of enterprises and their financial and economic state in modern conditions that can be used for the implementation of management decisions in order to increase and stimulate the further development of the enterprise.

Discussion. The continuous strengthening of the factors that threaten the economic security of the enterprise requires the establishment of a system for monitoring the state and dynamics of enterprise development with a view to preventing hazards and threats in advance and taking necessary measures for protection and counteraction. The study of the issue is to substantiate possible ways to ensure the economic safety of the food industry enterprises as one of the elements for the development of such enterprises.

The theoretical principles of formation of economic security develop in the researches on this problem, the preconditions for its effective functioning are being studied, but the provision of the directions of economic security is almost uncovered.

Key words: food industry, economic safety, monitoring, financial security.

References

1. Belikov, O. (2007). Osnovy kompleksnoy sistemy obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti biznesa [Fundamentals of a comprehensive system for ensuring business security]. *Menedzhment i menedzher* [Management and manager], 11, 43-52.
2. Hnilytska, L.V. (2013). Teoretyko-metodolohichniy instrumentarii formuvannia systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Theoretical and methodological tools for forming a system for ensuring the economic security of the enterprise]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt* [Accounting and auditing], 9, 37-45.

3. Zakrepa, A.V. (2013). Stanovlennia ta rozvytok teoretyko-metodolohichnoho zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Formation and development of theoretical and methodological support of economic security]. *Naukovi pratsi NDFI* [Scientific works of NDFI], 4, 123-131.
4. Kalambet, S.V., & Voropay, V.A. (2013). Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv zaliznychnoi haluzi [Mechanism of providing economic safety of the railway industry enterprises]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii* [Scientific Journal: Finances, banks, investments], 2, 106-113.
5. Karaim, M.M. (2015). Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: metodychni zasady [Management of economic safety of the enterprise: methodical principles]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Formation of market relations in Ukraine], 11, 110-113.
6. Kozlovsky, S.V., & Zhurakivsky, Y.S. (2015). Theoretic and methodological approaches to the definition of the category "economic security" and components of economic security of Ukraine [Theoretic and methodological approaches to the definition of the category "economic security" and components of economic security of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava* [Economics and state], 6, 37-42.
7. Martyusheva, L.S., Kuzenko, T.B., & Litovchenko, O.Yu. (2008). *Finansova bezpeka pidpriemstv: konspekt lektsii* [Financial security of enterprises: summary of lectures]. Kharkiv, Ukraine: Vyd-vo KhNEU.
8. Moiseenko, I.P., & Marchenko, O.M. (2011). *Upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Management of financial and economic security of the enterprise]. Lviv, Ukraine.
9. Papehin, R.S. (2007). Indikatory finansovoy bezopasnosti predpriyatiy. Vzglyad molodykh uchenykh na ekonomicheskoye i finansovyye reformy v Rossii [Indicators of financial security of enterprises. The View of Young Scientists on Economic and Financial Reforms in Russia]. Volgograd: Volgogradskoye nauchnoye izd-vo, 16.
10. Pokhylyuk, V. (2009). Ekonomichna bezpeka krainy v epokhu hlobalizatsii [Economic security of the country in the era of globalization]. *Visnyk KNTEU* [KNETE Bulletin], 5, 18-25.
11. Prygunov, P.Ya. (2013). Suchasni pidkhody do vyznachennia subiektiv zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Modern approaches to the definition of subjects of providing economic security of enterprises]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Forming market relations in Ukraine], 11, 120-125.
12. Rekun, I.I. (2015). Teoretychne obgruntuvannia povedinky subiektiv ekonomichnoi bezpeky [Theoretical substantiation of the behavior of subjects of economic security]. *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state], 6, 91-94.
13. Tulchinsky, R.V. (2015). Vplyv yakosti pryiniattia upravlinskykh rishen na ekonomichnu bezpeku promyslovoho pidpriemstva [Impact of the quality of making managerial decisions on the economic security of an industrial enterprise]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini* [Formation of market relations in Ukraine], 1, 106-109.
14. Franchuk, V.I. (2009). Korporativnyye otnosheniya v sisteme bezopasnosti aktsionernykh obshchestv [Corporate relations in the security system of joint stock companies]. *Aktualni problemy ekonomiky* [Actual problems of the economy], 11, 145-150.
15. Yukhnovska, Yu.O. (2014). Teoretychni aspekty ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv Ukrainy [Theoretical Aspects of Economic Security of Ukrainian Enterprises]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika i pidpriemnytstvo* [State and Regions. Series: Economy and Entrepreneurship], 1, 123-129

Received: 12.25.2017 / Review 02.08.2018 / Accepted 03.15.2018

УДК 339.13:631.52(477)
JEL Classification Q2

Чехов Сергій

к.е.н., старший науковий співробітник, директор
Дослідна станція ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур
Національної академії аграрних наук України,
м. Запоріжжя, Україна.
E-mail: serchekh@ukr.net

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ НАСІННИЦТВА ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

Анотація

Вступ. Насіннєва галузь є складним господарським комплексом з надзвичайно високим потенціалом, який можна реалізувати лише завдяки науковому підходу, раціональному використанню природних і матеріальних ресурсів, спеціалізації у виробництві насіння.

Методи. У процесі дослідження використано наступні методи: теоретичного узагальнення і порівняння, монографічний, економіко-статистичний, порівняльний, графічний.

Результати. Проаналізований сучасний стан вітчизняної системи насінництва олійних культур у вигляді логічного ланцюга від селекціонера до виробника. Встановлено, що функціонування ринку насіння на сьогодні у великій мірі визначається попитом з боку кінцевого споживача – виробника або переробника продукції олійних культур. Наголошено, що внаслідок реформування останніх років державна система насінництва знаходиться у розбалансованому стані. Для зміцнення галузі насінництва олійних культур необхідно сформувати систему насінництва із такими складовими елементами: селекційно-насінницький центр, насіннєвий завод і обласне об'єднання виробників посівного матеріалу.

Перспективи полягають у необхідності проведення корінних змін, спрямованих на посилення організаційного й наукового забезпечення галузі, визначення нових пріоритетів розвитку.

Ключові слова: ринок, насіння, олійні культури, оригінатори, заявники, виробництво.

Вступ.

Насіннєва галузь є складним господарським комплексом з надзвичайно високим потенціалом, який можна реалізувати лише завдяки науковому підходу, раціональному використанню природних і матеріальних ресурсів, спеціалізації у виробництві насіння. Сучасні кліматичні умови та нестабільність ринку сільськогосподарської продукції вимагають від науковців нових підходів до добору культур, сортів і організації насінництва.

Аналіз сучасного стану вітчизняного насінництва, вивчення та узагальнення досвіду його організації в розвинутих країнах вказує на необхідність проведення корінних змін, спрямованих на посилення організаційного й наукового забезпечення галузі, визначення нових пріоритетів розвитку, перегляду структури суб'єктів насінництва, зміцнення інфраструктури, розроблення й впровадження ресурсозберігаючих технологій прискореного розмноження, зберігання й допосівної обробки насіння, удосконалення нормативних вимог до насіннєвої продукції.

У зв'язку із загостренням конкурентної боротьби за покупців на ринку насіння України серед основних напрямків розвитку виробників і продавців насіння є впровадження інноваційних розробок у виробництво. Комерціалізація новітніх розробок (сортів, гібридів), кінцевим результатом якої є впровадження інновацій у процес виробництва повинна враховувати основні складові ринкової економіки: конкуренцію, попит і пропозицію, цінову політику. Зазначимо, що функціонування ринку насіння олійних культур на сьогодні у великій мірі визначається попитом з боку кінцевого споживача – виробника або переробника продукції олійних культур.

Актуальність дослідження щодо визначення попиту на насіння обумовлена збільшенням кількості учасників – продавців на ринку селекційного насіння, а також загостренням конкурентної боротьби серед вітчизняних селекційних установ, компаній.

Використання новітніх досягнень селекції насіння олійних культур у сільськогосподарському виробництві є основним завданням ефективного розвитку рослинництва, переробної промисловості, харчової та фармацевтичної галузі.

Основою цих досягнень є інноваційні розробки провідних наукових установ, зокрема селекціонерів, як первинної ланки створення конкурентоспроможних сортів та гібридів сільськогосподарських рослин, які адаптовані до природно-кліматичних умов, характеризуються високим рівнем урожайності, технологічністю, відрізняються енергетичністю та економічною ефективністю виробництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теорія розвитку ринку насінництва пов'язана із роботами В. Амбросова [1], В. Липчука [2], В. Волкодава [3], Данильця О. [4], О. Захарчука [5], А. Керімової [6], О. Пшеничного [7], О. Рудик-Іващенко [8].

Огляд періодичних видань останніх років свідчить про недостатній рівень уваги вчених-економістів до аналізу ринку насіння, в тому числі і олійних культур. В періодичній літературі основна увага прикута до характеристики нових сортів і гібридів соняшнику, ріпаку, сої, льону в цілях популяризації конкретних брендів і компаній.

Мета.

Мета статті – узагальнити організаційно-методичні засади сучасного вітчизняного насінництва олійних культур.

Методологія дослідження.

Методи, які використані у науковому дослідженні, ґрунтуються на системних загальнотеоретичних підходах до функціонування аграрного ринку в сучасних умовах. Теоретичною основою роботи є фундаментальні положення економічної теорії, досягнення вітчизняної та зарубіжної теорії щодо формування засад функціонування аграрного ринку за сучасних умов. У дослідженні використані наступні методи: метод теоретичного узагальнення і порівняння – для визначення сутності поняття ринку насіння олійних культур; монографічний метод – при висвітленні поглядів учених на досліджувані в роботі проблеми; економіко-статистичний – для дослідження особливостей розвитку ринку насіння олійних культур в системі аграрних ринків; порівняльний – при порівнянні показників потреби і фактичного забезпечення насінням олійних культур; системного аналізу – для оцінювання характеру впливу сукупності факторів на ефективність впровадження нових сортів і гібридів олійних культур; аналізу і синтезу – для формування концепції розвитку насінництва олійних культур і визначення стратегічних напрямів вдосконалення ринку насіння олійних культур; структурно-логічного аналізу – для визначення складових системи насінництва країни; метод аналітичного прогнозування – для визначення заходів організаційно-економічного механізму розвитку ринку насіння олійних культур.

Інформаційною базою дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних вчених, законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань розвитку ринку насінництва, програмні документи, Постанови Кабінету Міністрів України, статистичні дані Державної служби статистики України, Держкомзему України, довідково-інформаційні видання, матеріали науково-практичних конференцій та інформаційно-аналітичні матеріали дослідних установ, інформація із всесвітньої комп'ютерної мережі «Інтернет», а також матеріали особистих спостережень автора.

Результати.

Насінництво залишається одним з ключових напрямів аграрної економіки, базою для забезпечення держави продукцією рослинництва. Якщо систему насінництва представити у вигляді логічного ланцюга, то він матиме такий вигляд: атестація господарства та внесення його до Реєстру

виробників => посів => польове інспектування + ділянковий (ґрунтовий) та лабораторний сортовий контроль => визначення посівних якостей => пакування та маркування насіння. Таким чином, введення насіння і садивного матеріалу в комерційний обіг в Україні дозволяється, якщо вони вироблені суб'єктами господарювання, котрі мають право на вирощування насіння і садивного матеріалу та занесені до Реєстру виробників насіння і садивного матеріалу. На всіх насінницьких посівах або розсадниках інспекторами здійснюється польове інспектування, ділянковий (ґрунтовий) та лабораторний сортовий контроль, визначаються посівні якості насіння і садивного матеріалу, які відповідно запаковані та промарковані.

Обсяги апробації сортових посівів і насаджень сортів рослин визначаються виробниками насіння та садивного матеріалу, виходячи з: необхідності задоволення власних насіннєвих потреб; створення страхових фондів, виконання згідно з угодами поставок до державного резервного насіннєвого фонду; урахування реалізації на ринку насіння.

Державний контроль у насінництві та розсадництві здійснює Державна споживча служба України. У 2017 році в Реєстрі виробників насіння і садивного матеріалу по Запорізькій області зареєстровано 40 суб'єктів господарювання, які мають право на вирощування насіння і садивного матеріалу. Особливістю виробництва насіння і садивного матеріалу в Україні є те, що кожна область України має можливість задовольнити власну потребу в насінні основних сільськогосподарських культур за рахунок насінницьких установ, що знаходяться на її території.

Окрім того, кожна область має достатню кількість насінницьких установ, які вирощують посівний матеріал добазових і базових категорій, а також сертифіковане насіння. Так, у зоні Степу Дніпропетровська, Запорізька та Одеська області мають потужний потенціал для виробництва насіння олійних культур, особливо категорії сертифіковане.

У зв'язку з приєднанням України до Схем сортової сертифікації ОЕСР, починаючи з 2011 року, в Україні сертифікація та відбір проб партій насіння здійснюється за міжнародними правилами. Відповідні вимоги діють і для акредитації лабораторій, які проводять лабораторні аналізи партій насіння.

Подальше становлення і розвиток української селекції та насінництва, вихід вітчизняних сортів на міжнародний ринок, залучення іноземних інвестицій для створення інфраструктури насінництва, яка би відповідала світовим вимогам і нормам, не можливі без запровадження сортової сертифікації насіння, членства нашої країни в Міжнародній організації економічного співробітництва й розвитку (ОЕСО) та приєднання до схем сортової сертифікації.

Вивчення зарубіжного досвіду дає змогу провести паралель між становленням іноземних мультинаціональних насіннєвих фірм і реформами на ринку насіння нашої держави. За роки незалежності Україна спромоглася докорінно покращити кількісний і якісний склад сортів рослин, які за результатами державних випробувань визнані придатними до вирощування.

Потенційна пропозиція в наших умовах завжди відрізняється від обсягів фактичних продаж тим сильніше, чим більш несприятливою є ситуація для реалізації певного сорту рослин. Якщо в Державному реєстрі сортів рослин у 2017 році знаходилося понад 7 тис. сортів, гібридів і ліній рослин, то для розмноження насіння і садивного матеріалу засівалося добазовим, базовим та сертифікованим насінням лише половина згаданих сортів. Загалом же, структура затребуваного насіння сформувалася у співвідношенні: 52% сорти вітчизняної селекції, 48% сорти іноземної селекції.

За нашими розрахунками, тільки для забезпечення посіву прогнозованих площ в Запорізькій області необхідно мати щороку до 200 тис. тонн високоякісного насіння різних сортів, у тому числі 154 тис. тонн озимих і 46 тис. тонн ярих культур зернової групи. Аналіз використання під посів 2018 року насіннєвих ділянок основних сільськогосподарських культур свідчить про те, що у виробництві переважають сортові посіви вітчизняної селекції (80%).

По іншій складається ситуації в сегменті технічних культур. Фіксується значне і стрімке скорочення частки української селекції у виробничих посівах соняшнику, де частка вітчизняних

сортів і гібридів становить лише 38%, по кукурудзі – 34%. Це при тому, що насінництво – досить приваблива справа, яка є цікавою для інвесторів. На нашу думку, підвищення платоспроможності на початковій (селекціонер) і кінцевій ланках (виробника товарного насіння) просування насіння виступає пріоритетним завданням, яке потребує вирішення в найближчій перспективі. В іншому випадку, подальше зростання пропозиції посівного матеріалу може призвести лише до збільшення перехідних запасів і зниження цін на внутрішньому ринку.

Після поступового розв'язання проблеми нарощування попиту, слід зорієнтувати механізм управління ринком у напрямку збільшення обсягів пропозиції насіння, подальшого його здешевлення, покращення якості, розширення асортименту та стримування цін від надмірного падіння. Для цього необхідна повноцінна інфраструктура ринку насіння, усі складові якої би працювали в злагодженому економічному режимі й передбачали максимально ефективну реалізацію насіння та розподіл ризиків під час його виробництва та реалізації.

Для зміцнення галузі насінництва олійних культур бажано, щоб в кожному районі всіх областей було сформовано свою систему насінництва. Вона повинна бути зорієнтована на існуючі потреби господарств і враховувати очікувані їх зміни в перспективі. Доцільно створити також три організаційні елементи в системі насінництва олійних: селекційно-насінницький центр, насінневий завод і обласне об'єднання виробників посівного матеріалу.

З 2 жовтня 2012 року були внесені зміни до Закону України «Про насіння і садивний матеріал» за № 5397-VI згідно яких визначались основні засади виробництва та обігу насіння й садивного матеріалу, а також порядок державного контролю за ними. У ньому, зокрема, передбачено, що:

- насіння і садивний матеріал вводять в обіг після їх сертифікації;
- насіння, що реалізується за межі України, супроводжується міжнародними сертифікатами;
- насіння і садивний матеріал вважаються сертифікованими, якщо вони відповідають вимогам нормативно-правових актів за сортовою чистотою і посівними якостями та належать до сорту, занесеного до Реєстру сортів рослин України або Реєстру сортів рослин Організації економічного співробітництва та розвитку.

Права селекціонера в ринкових умовах мають захищатися через законодавчу систему збору роялті. Це означає, що відносини між селекційними установами-оригінаторами, власниками сорту та виробниками насіння і садивного матеріалу мають формуватися на основі договорів про розмноження і продаж насіння певних сортів третім особам. У межах обумовленого часу жодна юридична чи фізична особа не має права без ліцензійної угоди з власником сорту виробляти з метою отримання прибутку посівний матеріал даного сорту, а селекціонер платить державі в установленому порядку податок від одержаної суми роялті.

Економічні механізми набуття прав і використання інтелектуальної власності на сорти рослин можуть забезпечуватися на основі діючого законодавства України. Чинна правова база передбачає систему зборів і способів захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також визначений порядок його здійснення. Насамперед, набуття та захист прав інтелектуальної власності авторів і власників сортів рослин є передбаченою законодавством діяльністю відповідних державних органів, пов'язаною з визнанням реальних прав щодо сорту, поновленням цих прав у разі їх порушення, а також із усуненням перешкод, що заважають реалізації права інтелектуальної власності щодо сорту рослин.

Висновки і перспективи.

Враховуючи підвищену увагу до проблем формування та розвитку ринку насіння олійних культур, значні досягнення селекції в насінництві олійних культур, залишається не вивченим до кінця ефективність впровадження сортів олійних культур у сільськогосподарське виробництво. Невизначеною є державна стратегія розвитку насінництва та контролю якості насіння, збереження та захист вітчизняних сортів і гібридів олійних культур, концепція розвитку вітчизняного ринку

насіння олійних культур.

У попередніх дослідженнях з'ясовано, що на вітчизняному ринку насіння олійних культур відбувається планомірний процес експансії насіння сортів і гібридів олійних культур зарубіжної селекції і фактичне витіснення з цього ринку сортів і гібридів олійних культур вітчизняної селекції. Внаслідок реформ останніх років державна система насінництва знаходиться у розбалансованому стані. Так, функції державного контролю та нагляду сфери насінництва за останні два роки декілька разів передавалися у відання непрофільних відомств, ліквідація насінневих інспекцій та переформатування їх повноважень призвела до відтоку кваліфікованих спеціалістів насінневої справи і втрати матеріально-технічної бази державної системи контролю і якості насіння, що функціонувала понад 110 років.

Систематичне скорочення державного фінансування провідних наукових селекційних установ і відсутність дієвої державної програми розвитку вітчизняного насінництва щороку знижує конкурентоспроможність вітчизняних сортів і гібридів насіння олійних культур на вітчизняному насінневому ринку і одночасно демотивує науковий потенціал до майбутнього розвитку. Зазначені зміни в державному секторі протирічать як лідерським позиціям України на світовому олійному ринку, так і динамічному нарощуванню виробництва і переробки олійних культур всередині країни. Враховуючи значні щорічні обсяги потреби в насінні олійних культур відповідно до сформованої структури виробництва, галузь насінництва олійних культур має набувати пріоритетні позиції в державній стратегії розвитку вітчизняного аграрного ринку.

Формування державної концепції насінництва олійних культур, побудованої на збереженні наявних селекційних досягнень, є одним із важливих завдань державного значення, вирішення якого сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної насінницької галузі. З метою формування зазначеної концепції в Україні необхідно розробити методики та інструментарій впровадження нових сортів і гібридів олійних культур, нормативні показники потреби в насінні. Враховуючи передовий досвід європейських країн щодо підтримки розвитку насінництва олійних культур, доцільно:

- підвищити платоспроможність на початковій і кінцевій ланці просування насіння (селекціонера й кінцевого споживача посівного матеріалу – сільгоспвиробника);
- розробити механізм управління ринком насінництва стосовно збільшення пропозицій сертифікованого насіння, подальшого його здешевлення, покращення якості та асортименту;
- створити систему насінництва олійних культур у кожному районі;
- запровадити практику прийняття періодичних, розрахованих на 4-5 років, базових законів щодо державного регулювання ринку насіння, що сприятиме стабільності й комплексності державного регулювання, його відповідності тенденціям розвитку національної економіки, зниженню залежності державних програм підтримки від бюджету;
- перейти від застарілого компенсаційного характеру надання державної допомоги селекційним установам через можливість отримання роялтих платежів на основі чіткого відображення справедливої вартості насіння і садивного матеріалу, використовуючи механізм укладання ліцензійних і субліцензійних угод та їх реєстрації незалежним органом обліку, нагляду й контролю.

Список використаних джерел

1. Амбросов В.Я. Ринки насінництва зернових культур. *Економіка АПК*. 2010. № 10. С. 27-31.
2. Липчук В.В. Удосконалення системи насінництва зернових культур. URL: <http://lnau.lviv.ua/lnau/files/2013/78.pdf>. (дата звернення: 15.01.2018).
3. Волкодав В.В., Захарчук О.В. Формування ринку сортів рослин добігає кінця? *Зерно і хліб*. 2005. № 4. С. 42.
4. Данилець О. "Олександр Кочубей: «Втрата вітчизняного насінництва та селекції — це втрата продовольчої незалежності України. URL: <http://unt.org.ua/oleksandr-kochubei-vtrata-v-tchiznyanogo-nas-nnitstva-ta-selekts-tse-vtrata-prodovolcho-nezalezhnost>. (дата звернення: 15.01.2018).
5. Захарчук О.В. Теоретико-методологічні та практичні основи функціонування ринку сортів рослин.

Київ: «Алефа», 2009. 390 с.

6. Керимова А.Д. Проблемы селекции семян масличных в России. *Интернет-журнал «Науковедение»*. 2013. Випуск 6.

7. Пшеничный О. Проект национального масштаба. *Агроперспектива*. 2015. № 6. С. 48-54.

8. Рудик-Іващенко О.І., Караждей Г.М. Стан та перспективи сортових ресурсів соняшнику в Україні. *Агроінком*. 2013. № 1. С. 186-188.

Статтю отримано: 09.02.2018 / Рецензування 12.03.2018 / Прийнято до друку: 21.03.2018

Sergey Chekhov

Ph.D. (in Economics), Head
Experimental Station of Rare and Aromatic Crops
of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine
Zaporizhzhya, Ukraine
E-mail: sercheh@ukr.net

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF SEEDLING OF OILSEEDS

Abstract

Introduction. The seed industry is a complicated economic complex with an extremely high potential, which can only be realized through a scientific approach, rational use of natural and material resources, specialization in the production of seeds.

Methods: The following methods have been used in the process of research: the method of theoretical generalization and comparison; monographic; economic and statistical; comparative; graphic.

Results. The organizational status of the modern domestic seed system of oilseeds in the form of a logical chain from the breeder to the producer is analyzed. It has been established that the functioning of the seed market today is largely determined by demand from the end user, the producer or processor of the oilseeds production. It is stressed that due to the reform of the last years, the state system of seed production is in an unbalanced state. It is necessary to form a seed system with the constituent elements in order to strengthen the field of seed production of oilseeds: the breeding and seeding center, the seed plant and the regional association of producers of sowing material.

Discussion are the need for radical changes aimed at strengthening the organizational and scientific provision of the industry, identifying new development priorities.

Keywords: market, seeds, oilseeds, originators, applicants, production.

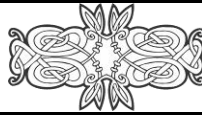
References

1. Ambrosov, V.Ia., & Yehorova, N.Iu. (2010). Rynok nasinnnytstva oliynyh kultur [Seeds market for cereals]. *Ekonomika APK* [Economy of the agroindustrial complex], 10, 27-31.
2. Lypchuk, V.V. (2013). Udokonalennya systemy nasinnnytstva zernovyh kultur [Improvement of the system of seed grain crops]. *Inau.lviv.ua*. Retrieved from <http://lnau.lviv.ua/lnau/files/2013/78.pdf>.
3. Volkodav, V.V., & Zakharchuk, O.V. (2005). Formuvannya rynku sortiv roslyn dobigaje kincy. [Formation of the plant varieties market is coming to an end?]. *Zerno i khlib* [Cereals and bread], 4, 42.
4. Danylets, O. Oleksandr Kochyubey: Vtrata vitchiznyanogo nasinnnytstva ta selekcii – vtrata prodovolchoi bezpeki Ukrainy. *unt.org.ua*. Retrieved from <http://unt.org.ua/oleksandr-kochubei-vtrata-v-tchiznyanogo-nasinnnytstva-ta-selekts-tse-vtrata-prodovolcho-nezalezhnost>.
5. Zakharchuk, O.V. (2009). *Teoretiko-metodologichni i praktichni zasady funkcionuvannya rynku sortiv roslyn* [Theoretical-methodological and practical bases of functioning of the market of plant varieties]. Kyiv, Ukraine: Vydavnytstvo «Alefa».
6. Kerimova, A.D. (2013). Problemy selekcii maslychnykh kultur v Rosii. [Problems of selection of oil seeds in Russia]. *Internet-zhurnal «Naukovedeniye»* [Internet magazine "Science"], 6.
7. Pshenichnyy, O. (2015). Proekt natsionalnogo mashtaba. [National scale project]. *Ahroperspektyva* [Agro Perspective], 6, 48-54.
8. Rudyk-Ivashchenko, O.I., & Karazhdei, H.M. (2013). Stan ta perspektivy sortovykh resursov v Ukraine [Status and prospects of sunflower varieties in Ukraine]. *Ahroinkom* [Agroinkom], 1, 186-188.

Received: 02.09.2018 / Review 03.12.2018 / Accepted 03.21.2018

ЕКОНОМІКА СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE ECONOMY
OF BUSINESS ENTITIES

УДК 339.96
JEL Classification F 490

Мазур Ірина
д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту
Університет Короля Данила
м. Івано-Франківськ, Україна
E-mail: iryna.mazur@iful.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ В ОСВІТНІХ УСТАНОВАХ

Анотація

Вступ. В умовах впровадження реформи децентралізації діяльності освітніх установ, зростання чисельності приватних освітніх закладів, перетворення університетів в сучасні диверсифіковані підприємницькі структури з надання освітніх послуг постає проблема удосконалення регуляторної політики держави та механізмів її реалізації. Зважаючи на значну частку витрат освітніх установ на оплату комунальних послуг та споживання енергетичних ресурсів, статтю присвячено формуванню механізму управління енергозбереженням в освітніх установах для удосконалення і систематизації реалізації політики енергозбереження в умовах існування загроз різного характеру та походження.

Методи. В процесі дослідження застосовано методи теоретичного узагальнення та емпіричний – для визначення теоретичних основ побудови механізму енергозбереження та його змісту; системно-структурний метод застосовано для виділення блоків механізму управління енергозбереженням та етапів його формування.

Результати. Визначено теоретичні основи та обґрунтовано етапи формування механізму управління енергозбереженням в освітніх установах. Здійснено візуалізацію механізму управління енергозбереженням в освітніх установах, що дозволило визначити зміст етапів його формування.

Перспективи. Зважаючи на відмінності і різні умови формування систем енергоменеджменту для різних рівнів і типів освітніх закладів, існує потреба в розвитку й удосконаленні методологічних основ моніторингу ефективності управління енергозбереженням.

Ключові слова: енергозбереження, механізм управління енергозбереженням в освітніх установах, енергоменеджмент.

Вступ.

В процесі запровадження дерегуляції та децентралізації закладів освіти прослідковуються два основних аспекти: 1) стимулювання автономності закладів вищої освіти при забезпеченні виконання нормативних вимог до організації навчального процесу, формування контингенту та цільового використання бюджетного фінансування; 2) перехід загальноосвітніх навчальних закладів у сферу управління та фінансування місцевих органів самоврядування. У першому випадку зовнішні чинники через скорочення чисельності абітурієнтів та недофінансування поточних витрат, а у другому – через фінансову неспроможність органів місцевого самоврядування (навчання безкоштовне згідно законодавства) та недофінансування з бюджету, – становлять загрозу реалізації політики енергозбереження.

Єдиним дієвим способом є запровадження програмно-цільового й проектного підходів, що дозволить подолати ресурсні обмеження та розширити можливості освітніх установ в підвищенні рівня енергозбереження та енергоефективності. Недослідженість нормативних й теоретичних основ даного процесу вимагає обґрунтування наукових засад формування механізму управління енергозбереженням у закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Відомі різні трактування змісту «механізму управління» залежно від об'єкта, мети, рівня дослідження, що розглядалися у працях Афанасьєва В.Г. [1], Гурвіца Л. [2], Коваленко Е.В. [3], Кульмана А. [4], Ладонько Л. С. [5], Майерсона Р., Малиновського В. [6], Мішеніної Н.В., Мойсєєва Н. [7], Нижника Н.Р.[8] та інших. Водночас, особливості формування і реалізації механізму управління енергозбереженням в освітніх установах вивчено недостатньо.

Мета.

Обґрунтування базових положень формування механізму управління енергозбереженням у закладах освіти.

Методологія дослідження.

Для досягнення мети застосовано емпіричний, системний, метод теоретичного узагальнення та системно-структурний – при дослідженні й обґрунтуванні сутності, теоретичних засад структуризації і формування механізму управління енергозбереженням в системі закладів освіти.

Результати.

Забезпечення системності та цілісності дослідження сутності механізму управління енергозбереженням вимагає визначення понять «механізм управління» та «енергозбереження». Зміст першої категорії відображатиме структуризацію, елементний склад та механіку взаємодії окремих елементів, а другої – принципи, цільові і функціональні орієнтири. Слід відзначити, що механізм управління енергозбереженням в системі закладів освіти є складовою системи державного управління, призначеної для реалізації політики енергозбереження та практичного здійснення управління в сфері енергетичної безпеки.

Відповідно до базових положень теорії управління процес управління ґрунтується на об'єктивності законів й закономірностей еволюції складних соціально-економічних систем, їх підсистем, складових елементів, що досліджуються у функціональному, структурному, соціально-економічному, технологічному та інших напрямках. Відповідно під механізмом управління розглядають сукупність форм, структур, методів, засобів й інструментів управління, об'єднаних загальною метою, які забезпечують узгодження суспільних, групових й особистих інтересів та функціонування і розвиток організації як соціально-економічної системи [9; 10].

Механізм управління енергозбереженням в освітніх установах є складним поняттям, яке включає декілька самостійних підмеханізмів різної природи, бо охоплює різні аспекти формування і реалізації політики і діяльності з енергозбереження: інституційний, нормативно-правовий, функціональний, контрольний, мотиваційний, організаційний, фінансовий тощо.

Вважаємо, що механізм управління, згідно класичної теорії управління, теорії інституціоналізму, теорії економічних механізмів Л. Гурвіца, Р. Майерсона й Е. Маскіна, базується на класичних принципах А. Файоля, Ф. Тейлора, Г. Емерсона: дуалізмі спеціалізації й диференціації, централізації й децентралізації, єдиноначальності й колегіальності, жорсткого планування й гнучкості, контролю й делегування повноважень, багаторівневості, складності і багатоаспектності діяльності з енергозбереження [2].

Відповідно до цього пропонуємо розглядати в якості механізму управління енергозбереженням в установах освіти сукупність інституційних, організаційних структур, принципів,

методів, стимулів, обмежень, можливостей, мотивів, критеріїв, ресурсів, функцій, важелів, форм, технологій та інструментів, використовуваних для забезпечення оптимальності, дієвості та ефективності прийняття й реалізації управлінських рішень щодо енергозбереження в освітніх закладах, яка вирізняється ознаками: системністю, цільовим спрямуванням, стимулюючим впливом, динамічністю, надійністю, узгодженістю дії, гнучкістю, інноваційністю, технологічною доцільністю, економічністю, збалансованістю інтересів і призначена для забезпечення взаємодії суб'єкта й об'єкта в процесі формування й реалізації політики енергозбереження. Саме проектний підхід дозволяє реалізувати зазначені ознаки у повному обсязі за умови використання сучасного інструментарію та технологій управління.

Для реалізації політики енергозбереження в освітніх установах в межах окреслених напрямів слід побудувати ефективний механізм управління енергозбереженням в освітніх установах (рис. 1).

Побудова механізму управління енергозбереженням ґрунтується на принципах забезпечення сталого розвитку щодо раціонального споживання енергоресурсів та палива: 1) «нульовий рівень» споживання природних ресурсів; 2) збереження цілісності природних систем при їх господарському використанні; 3) забезпечення природного кругообігу речовин у процесі антропогенної діяльності; 4) узгодження діяльності з природним ритмом; 5) надання пріоритетності оптимальності у довгостроковому горизонті екологічності при оцінюванні економічної ефективності природокористування; 6) відповідність використання енергоресурсів природно-ресурсному потенціалу території тощо.

Мотиваційна складова						
Суб'єкт управління	Інтереси		Потреби	Об'єкт управління		
	Обмеження	Можливості	Мотиви			
	Мета		Цілі			
	Завдання		Стимули			
Організаційна складова						
Інституції	Принципи	Критерії	Ресурси	Заклади освіти		
	Нормативно-правове забезпечення	Науково-методологічне забезпечення	Інформаційне забезпечення			
Функціональна складова						
Функції	Методи	Важелі	Інструменти	Технології	Форми	
Контрольна складова						
Планування і прогнозування	Нагляд і контроль	Моніторинг	Структурна оптимізація	Корегування		

Рис. 1. Структурно-логічна схема механізму управління енергозбереженням в освітніх закладах*

Джерело: систематизовано й візуалізовано автором

Суть управління енергозбереженням виявляється у виконанні наступних функцій: а) прогнозування і планування; б) нагляд і контроль; в) моніторинг; г) структурної оптимізації; д) корегування; е) інтеграційної; є) інституційно-організаційної; ж) нормативно-правової; з) координаційної; и) методологічної; і) мобілізаційної тощо.

Призначення механізму управління енергозбереженням в освітніх закладах полягає у забезпеченні формування і реалізації політики енергозбереження в установах освіти згідно концептуальних основ сталого розвитку і досягнення довгострокових цілей кожним із суб'єктів енергозбереження різних рівнів (міжнародного, національного, регіонального чи галузевого, локального).

На основі теорії та практики енергозбереження визначається інструментарій та проблеми його реалізації, більшість з яких можна вирішити шляхом запровадження проектного підходу. З цієї метою обґрунтуємо етапи формування і реалізації механізму управління енергозбереженням в закладах освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Формування та реалізація механізму управління енергозбереженням в освітніх установах*

Етапи	Зміст
Етап 1 «Визначення загальної мети і цілей»	Узгодження мети програмного документа енергозбереження із загальною метою вищих рівнів та визначення цілей: удосконалення та систематизація управління енергозбереженням в освітній установі
Етап 2 «Аналіз чинників енергозбереження»	Аналіз загроз (існуючих обмежень, стимулів та мотивів) і можливостей енергозбереження
Етап 3 «Формування нормативно-правового забезпечення»	Дослідження нормативно-правових актів у сфері енергозбереження та освітньої діяльності, визначення основ формування механізму управління енергозбереженням в освітніх установах (застосування програмно-цільового підходу)
Етап 4 «Формування інформаційного забезпечення»	Встановлення джерел інформації і методів, що застосовуються для збору інформації й звітності
Етап 5 «Формування методологічного забезпечення»	Визначення критеріїв та індикаторів досягнення цілей енергозбереження, обґрунтування методів аналізу рівня енергозбереження, побудова системи показників оцінювання управління енергозбереженням в освітніх закладах, побудова логіко-структурної схеми
Етап 6 «Оцінювання ефективності управління енергозбереженням»	Аналіз рівня управління енергозбереженням в освітніх закладах та інтерпретація результатів
Етап 7 «Прогнозування та планування»	Прогнозування досягнення цільового рівня управління енергозбереженням у системі ВНЗ для переходу і закріплення у цільовій зоні, визначення стратегії енергозбереження, заходів енергозбереження, визначення потреби в ресурсах для реалізації заходів з енергозбереження
Етап 8 «Формування інструментарію управління енергозбереженням»	Визначення методів, підходів, технологій, інструментів управління енергозбереженням та його форм
Етап 9 «Реалізація заходів з енергозбереження»	Формалізація та регламентація взаємодії суб'єктів енергозбереження з метою реалізації поставлених цілей та інтересів за допомогою сформованого механізму (інструментарію)
Етап 10 «Моніторинг результатів»	Проведення аудиту, аналіз відхилень та індикаторів ефективності управління енергозбереженням, оцінка досягнення цільового рівня енергозбереження
Етап 11 «Структурна оптимізація»	Корегування механізму управління енергозбереженням у закладах освіти в залежності від досягнутого позитивного чи негативного результату

*Джерело: систематизовано автором.

В умовах реалізації проектного підходу щодо управління енергозбереженням на першому етапі проводиться встановлення загальної мети відповідно до загальнодержавного або галузевого рівня та визначення цілей проекту – результатів впливу внаслідок реалізації заходів з енергозбереження згідно проекту.

На другому – відбувається визначення цільових груп та вигодонабувачів, їх інтересів, що дозволяє визначити можливості та існуючі обмеження щодо реалізації діяльності з енергозбереження.

Застосування програмно-цільового підходу передбачає на третьому етапі дослідження мораторіїв, міжнародних угод про співпрацю та договорів, міжнародних і національних стандартів у сфері енергозбереження та інших нормативно-правових актів у сфері енергозбереження та освітньої діяльності, які регламентують формування механізму управління енергозбереженням в освітніх установах.

За проектним підходом на четвертому етапі визначаються форми звітності (періодична та підсумкова), зміст та форма представлення інформації виконавцем проекту бенефіціару, донору чи вигодонабувачу, періодичність звітування, методи збору та аналізу інформації.

На п'ятому етапі згідно ISO 50001:2011 визначають ключові показники ефективності управління енергозбереженням (англ. Key Performance Indicators, KPI), які характеризують рівень досягнення стратегічних і тактичних (операційних) цілей енергетичної політики [11]. Застосування логіко-структурної схеми дозволяє узгодити і систематизувати в розрізі цілей проекту індикатори, джерела перевірки і критичні ризики їх досягнення, що є об'єктами моніторингу кризового поля в

процесі реалізації проекту.

На шостому етапі відбувається дослідження потенціалу та діяльності з енергозбереження до реалізації проекту і встановлення цільового рівня індикаторів.

Згідно проектного підходу на сьомому етапі прогнозується досягнення цільового рівня енергозбереження в освітній установі, потреба в ресурсах та напрями реалізації заходів. Визначається стратегія енергозбереження для освітньої установи: а) лідерство за витратами, що передбачає використання внутрішніх ресурсів освітньої установи; б) диференціація – використання внутрішніх та залучення зовні джерел ресурсів для реалізації проектів з енергозбереження.

Відповідно, на наступному етапі проводиться формування інструментарію управління енергозбереженням, що полягає у застосуванні різних технологій та інструментів: самофінансування за рахунок впровадження малобюджетних заходів, державно-приватного партнерства, співфінансування, енергосервісу, бюджетування тощо.

Дев'ятий етап розпочинається укладанням угод за проектом між учасниками та виділенням авансового внеску для реалізації заходів за проектом. Він може передбачати проведення тендеру на виконання проекту тощо.

Моніторинг результатів передбачає періодичне звітування про досягнення проміжних результатів за проектом перед бенефіціаром (вигодонабувачем) чи донорською організацією, результати якого є підставою для прийняття рішення про продовження або припинення проекту та позаплановий аудит його виконання. Підсумковий моніторинг передбачає аудит результатів проекту після завершення його реалізації та впродовж наступних кількох років (5-10 років залежно від програми співпраці та виду проекту).

При виявленні відхилень в реалізації проекту з енергозбереження виконавцю дається час для виправлення і корегування його впровадження, внесення змін до документації чи звітності. Як правило, це передбачає структурну оптимізацію самого проекту без зміни обсягів донорського фінансування, але з можливістю залучення інших джерел ресурсів чи учасників тощо.

Систематичний моніторинг ключових показників ефективності управління енергозбереженням відображає ефективність системи енергоменеджменту. Суть моніторингу полягає у систематичному дослідженні й спостереженні за зміною стану об'єктів, явищ, процесів для його оцінки, контролю, з метою здобуття достовірної інформації для ідентифікації ризику недосягнення бажаного стану енергосистеми чи результату корегуючих дій.

Висновки і перспективи.

На основі узагальнення відомих наукових підходів до трактування змісту категорії «механізм управління» запропоновано його визначення. З позицій раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів та оптимізації діяльності освітніх закладів сформульовано принципи його побудови та реалізації, визначено функції.

Побудовано структурно-логічну схему механізму управління енергозбереженням в освітніх закладах, що дозволило аргументувати зміст та етапи формування й реалізації механізму управління енергозбереженням в освітніх установах. Визначено особливості його імплементації при інтегруванні проектного підходу. Аналогічно він формується і для інших рівнів енергозбереження та умов.

Перспективи подальших досліджень полягають у потребі розвитку й удосконалення методологічних засад моніторингу ефективності управління енергозбереженням у освітніх закладах.

Список використаних джерел

1. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. М. 1977. С. 234 – 238.
2. Leonid Hurwicz, Eric S. Maskin, Roger B. Myerson. Mechanism design Theory. Наукове підґрунтя щодо присудження нобелівської премії: Щорічник лауреатів нобелівської премії з економіки. 2007. URL : http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2007//eoadv07.pdf. (дата звернення 20.01.2018).
3. Мишенина Н. В., Коваленко Е. В. Внутренний экономический механизм предприятия. 2007. URL :

<http://sumdu.telesweet.net/doc/lections/Vnutrenniy-ekonomicheskii-mehanizm-predpriyatiya/index.html>. (дата звернення 20.01.2018).

4. Кульман А. Экономические механизмы. М. 1993. С. 13–14.
5. Ладонько Л. С. Методологічні засади побудови механізму управління розвитком інноваційного потенціалу промисловості України системно-універсального типу. URL : <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/5877/2.pdf?sequence=1>. (дата звернення 20.01.2018).
6. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. К., 2005. 254 с.
7. Моисеев Н.Н. Человек, среда, общество. М. 1992. С. 204–208.
8. Нижник Н., Леліков Г., Мосов С. Про співвідношення категорій "процес" і "механізм" та їх використання в управлінській діяльності органів виконавчої влади. Вісник державної служби управління. URL : <http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid>. (дата звернення 20.01.2018).
9. Федорчак О. Зміст, структура та класифікація механізмів державного управління. Ефективність державного управління. 2008. № 14/15. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Edu/2008_14_15/fail/Fedorchak.pdf. (дата звернення 20.01.2018).
10. Федорчак О. В. Класифікація механізмів державного управління. Демократичне врядування. Вип. 1. Львів. 2008. URL: http://www.lvivacademy.com/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf. (дата звернення 20.01.2018).
11. ISO 50001:2011. Energy management systems – Requirements with guidance for use/ - CEN/CENELEC. European Committee for Standardization. 2011. 22 p.

Статтю отримано: 17.01.2018 / Рецензування 21.02.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Iryna Mazur

Doctor of Economics, Professor
Department of Finance and Credit
University of King Danylo
Ivano-Frankivsk, Ukraine
E-mail: iryna.mazur@iful.edu.ua

FEATURES OF FORMATION OF ENERGY SAVING MANAGEMENT MECHANISM IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract

Introduction. The number of private educational institutions growth in the conditions of reform of decentralization for implementation of educational institution, the transformation of the universities into modern diversified entrepreneurial structures for the educational service provision, there is a problem of improving the regulatory policy of the state and the mechanisms for its implementation. Considering the essential share of educational institutions expenditures for the utilities and consumption of energy resources payment, the article is devoted to the formation of a mechanism for managing energy saving in educational institutions to improve and systematize the implementation of energy conservation policy in the face of threats of different nature and origin.

Methods. The theoretical generalization and empirical methods are used in the course of the research to determine the theoretical foundations for constructing the energy saving mechanism and its contents; the system and structural method is used to allocate the blocks of the mechanism of energy saving management and the stages of its formation.

Results. The theoretical bases are defined and the stages of formation of the mechanism of management of energy saving in educational institutions are substantiated. The visualization of the mechanism of energy saving management in educational institutions is performed, which allowed to determine the content of the stages of its formation.

Discussion. Given the differences and distinctive conditions for the development of energy management systems for different levels and types of educational institutions, there is a need for development and improvement of methodological bases for monitoring the efficiency of energy saving management.

Keywords: energy saving, management mechanism for saving energy in educational institutions, energy management.

References

1. Afanasev, V.H. (1977). *Chelovek v upravlenyy obshchestvom* [Man in the management of society] Moscow, Russia: Politizdat.

2. Leonid, Hurwicz, Eric, S. Maskin, & Roger, B. Myerson (2007). Mechanizm design Theory. *Naukove pidgruntia shchodo prysudzhennia nobelivskoi premii: Shchorichnyk laureativ nobelivskoi premii z ekonomiky* [Scientific basis for awarding the Nobel Prize: Anniversary of the winners of the Nobel Prize in Economics]. Retrieved from http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/2007//ecoadv07.pdf.
3. Mishenina, N.V., & Kovalenko, E.V. (2007). *Vnutrenniy ekonomicheskii mekhanizm predpriyatiya* [The internal economic mechanism of the enterprise]. Retrieved from <http://sumdu.telesweet.net/doc/lections/Vnutrenniy-ekonomicheskii-mekhanizm-predpriyatiya/index.html>.
4. Kulman, A. (1993). *Ekonomicheskie mekhanizmy* [Economic Mechanisms]. Moscow, Russia: Progress.
5. Ladonko, L.S. *Metodologichni zasady pobudovy mekhanizmu upravlinnia rozvytkom innovatsiinoho potentsialu promyslovosti Ukrainy systemno-universalnogo typu* [Methodological principles of construction of the mechanism for managing the development of the innovation potential of the industrial sector of Ukraine of the system-universal type]. Retrieved from <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/5877/2.pdf?sequence=1>.
6. Malynovskyi, V.Ya. (2005). *Slovnyk terminiv i poniat z derzhavnoho upravlinnia* [Glossary of Terms and Concepts on Public Administration]. K., Ukraine: Tsentr spriannia instytutsiinomu rozvytku derzhavnoi sluzhby.
7. Moyseev, N.N. (1992). *Chelovek, sreda, obshchestvo* [Man, environment, society]. Moscow, Russia: Nauka.
8. Nyzhnyk, N., Lelikov, H., & Mosov, S. *Pro spivvidnoshennia katehorii "protse" i "mekhanizm" ta yikh vykorystannia v upravlinskii dialnosti orhaniv vykonavchoi vlady* [About the relationship between the categories "process" and "mechanism" and their use in the management of executive authorities]. Bulletin of the State Service of Management. Retrieved from <http://nads.gov.ua/control/uk/publish/article.jsessionid>.
9. Fedorchak, O. (2008). *Zmist, struktura ta klasyfikatsiia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia. Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia* [Content, structure and classification of public administration mechanisms]. Effectiveness of public administration, 14/15. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Edu/2008_14_15/fail/Fedorchak.pdf.
10. Fedorchak O. (2008). *Klasyfikatsiya mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnya* [Classification of mechanisms of public administration]. Democratic Governance. V.1. Lviv, Ukraine. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/visnik/fail/O_Fedorchak.pdf.
11. ISO 50001:2011. Energy management systems – Requirements with guidance for use/ - CEN/CENELEC. (2011). European Committee for Standardization, 22.

Received: 01.17.2018 / Review 02.21.2018 / Accepted 03.20.2018

УДК 334.012.2
JEL Classification O5

Шеленко Діана

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника"

м. Івано-Франківськ, Україна

E-mail: diantsya@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОСНОВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація

Вступ. Розробляючи програму стратегічних пріоритетів розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, потрібно чітко усвідомити повноваження органів держаної влади, органів місцевого самоврядування та самого сільськогосподарського підприємства.

Мета статті полягає у теоретичному дослідженні та розробці практичних рекомендацій щодо формування стратегічних пріоритетів розвитку сільськогосподарських підприємств.

Методи. Теоретико-методологічною основою дослідження стали діалектичний метод пізнання та системний підхід, відповідно до якого розкрито стратегічні пріоритети організаційно-правових форм та роль у цьому процесі сільськогосподарських підприємств.

У роботі використано історичний та логічний метод дослідження – для характеристики розвитку сільськогосподарських підприємств та планування їх стратегії на перспективу.

Результати. Досліджено, що, розробляючи стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств, потрібно звернути увагу на управлінську синергію, під якою розуміють досягнення ефекту від застосування цільових орієнтирів та механізмів їх реалізації. Розкрито особливості формування концепції соціально-етичного ставлення до працівників сільськогосподарського підприємства та територіальної громади на селі.

Окреслено ряд заходів, реалізація яких забезпечить розвиток основних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, дієвої пріоритетності сфери сільського господарства як чинника соціально-економічного розвитку держави.

Доведено, що для вирішення стратегічних пріоритетів розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств доцільно враховувати, що стратегія охоплює чотири періоди, потребує впливання фінансових інвестицій та наукового підходу для подальшого ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Перспективи. Отримані результати дослідження є основою для створення програми розвитку сільськогосподарських підприємств на перспективу.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, розвиток, стратегічні пріоритети, організаційно-правові форми, система.

Вступ.

Сільське господарство виступає однією із найбільш пріоритетних галузей розвитку економіки держави. Історичний досвід показав, що розвиток сільськогосподарських підприємств без чітких стратегічних пріоритетів є неефективним, бо без певної автономії у вирішенні питань власного розвитку та ініціативи керівників сільськогосподарських підприємств неможливо забезпечити їх ефективне управління. Світова тенденція засвідчує, що в міру запровадження стратегічних пріоритетів підвищується і ступінь розвитку управління у сільськогосподарському підприємстві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Стратегічним пріоритетам і проблемам розвитку основних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств присвячені праці низки вітчизняних учених, зокрема: В. Г. Андрійчука, Р. Ф. Бруханського, А. А. Воронкової, В. М. Гейця, А. С. Гальчинського,

О. Ю. Єрмакова, Я. М. Кашуби, В. М. Кошельник, Г. М. Підлісецького, П. Т. Саблука та ін. Дослідження спрямовані переважно на економічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті їх виробничої діяльності.

Процес стратегічного планування пріоритетів розвитку сільськогосподарських підприємств являє собою досить складну систему, аналіз якої можна проводити з різних кутів зору і потребує різноманітних підходів до їх реалізації. Для захисту інтересів сталого розвитку основних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств потрібно спрямувати увагу науковців на дослідженні їх стратегічних пріоритетів.

Тому виникає об'єктивна необхідність системного вивчення низки складових, покликаних забезпечити стратегічний розвиток основних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств.

Мета.

Метою статті є теоретичне дослідження формування стратегічних пріоритетів розвитку сільськогосподарських підприємств. Це завдання передбачає чітке усвідомлення повноважень органів державної влади, органів місцевого самоврядування та самого сільськогосподарського підприємства.

Методологія дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали діалектичний метод пізнання та системний підхід, відповідно до якого розкрито стратегічні пріоритети організаційно-правових форм та роль у цьому процесі сільськогосподарських підприємств.

У роботі використано історичний та логічний метод дослідження – для характеристики розвитку сільськогосподарських підприємств та планування їх стратегії на майбутню перспективу.

Результати.

Законодавство України регламентує пріоритети розвитку економіки, зокрема розроблено стратегію розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, згідно з якою накреслено план дій українського аграрного сектору щодо зростання доходів сільського населення та підтримки економічних інтересів організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств [1].

Розробляючи стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств, потрібно звернути увагу на управлінську синергію, під якою розуміють досягнення нового кращого ефекту від застосування цільових орієнтирів та механізмів їх реалізації.

Стратегічним пріоритетом розвитку сільськогосподарських підприємств за твердженням Р. Ф. Бруханського є стабільне їх функціонування, яке має на меті довгострокову діяльність на ринку, створення сприятливої економічної ситуації по дотриманню певних правил успіху, а також гарантування перспектив їх розвитку [2].

Розробляючи програму стратегічних пріоритетів розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств, потрібно чітко усвідомити повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування та самого сільськогосподарського підприємства.

До пріоритетів на рівні державної влади слід віднести:

- забезпечення умов стабільного розвитку сільськогосподарських підприємств;
- підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку та збільшення обсягу експорту аграрної продукції, яка виробляється у сільськогосподарських підприємствах;
- підвищення рівня життя та захист інтересів селянина;
- забезпечення ефективного використання земель сільськогосподарського призначення;
- розвиток ресурсного забезпечення;
- субсидування та регулювання процентних ставок по кредитах;
- розширення об'ємів державної підтримки сільськогосподарських підприємств;

– встановлення сприятливого інвестиційного клімату в державі.

До пріоритетів, які потрібно забезпечити органам місцевого самоврядування слід віднести:

– оптимізація підприємств та їх кадрового потенціалу;

– залучення фінансових, інвестиційних та матеріальних ресурсів для ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств;

– надання допомоги в підготовці й оформленні документів (для оформлення тендеру, заявок на участь у різних програмах, конкурсах, для надання фінансової підтримки шляхом здешевлення кредитів і т.д).

– розвивати структуру збуту вироблюваної сільськогосподарськими підприємствами продукції;

– надавати юридичні консультації.

Основою стратегічного курсу, на думку В. С. Савчука, П. П. Гаврилка та А. В. Колодійчук, має бути запровадження інноваційної моделі зростання економіки, а також утвердження України як конкурентоспроможної високотехнологічної держави [3, с. 16].

До пріоритетів, які потрібно виконувати на рівні сільськогосподарських підприємств, належать:

– розробка механізму управління сільськогосподарським підприємством;

– участь в інвестиційних програмах з метою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, розширення виробничих потужностей та впровадження прогресивних технологій;

– підвищення уваги керівника сільськогосподарського підприємства до інноваційної функції, яка полягає у виробництві нової продукції з кращими якісними показниками, оскільки це дасть можливість для кращого розвитку сільськогосподарського підприємства. Від виведення цього пріоритету на значно вищий рівень розвитку багато в чому залежатиме і збереження навколишнього середовища;

– диверсифікація виробництва;

– обґрунтування і пошук нових джерел фінансування сільськогосподарських підприємств;

– здійснення технологічного оновлення, розробка та реалізація проектів по ефективному енерго- та ресурсозбереженні;

– випуск екологічно чистої продукції з дотриманням міжнародних стандартів;

– організація ефективної системи надання послуг жителям села та сільськогосподарському підприємству;

– забезпечення захисту інтересів працівників сільськогосподарського підприємства;

– грамотне усунення конфліктних виробничих ситуацій;

– допомога сім'ям пенсіонерів, які присвятили своє життя роботі в даному підприємстві;

– врахування соціально-культурних факторів та духовних цінностей;

– запровадження мотиваційних стимулів та оцінка підсумків роботи працівників підприємства.

– формування концепції соціально-етичного ставлення до працівників сільськогосподарського підприємства та територіальної громади і села. Інтереси підприємства повинні бути напряму поєднані із одночасним забезпеченням або зміцненням благополуччя працівників сільськогосподарського підприємства. Дана концепція давно потребує переосмислення і набуває дедалі більшого значення в умовах нестабільної ситуації в державі.

Для вирішення цих завдань доцільно виділити ряд етапів.

На першому етапі визначається повний перелік сільськогосподарських підприємств, що функціонують на певній сільській території.

На другому етапі збирається інформація, щодо поточного стану, виду діяльності, особливостей виробництва та труднощів, з якими стикається сільськогосподарське підприємство.

На третьому етапі:

- здійснюється пошук шляхів щодо поліпшення діяльності сільськогосподарського підприємства;
- аналізуються потреба в запровадженні диверсифікаційних процесів;
- здійснюється SWOT-аналіз і за його допомогою оцінюються сильні й слабкі сторони діяльності сільськогосподарського підприємства та визначаються їх можливості й загрози;
- уточнюються пропозиції щодо запровадження нових технологій, модернізації виробництва та стимулювання розвитку відновлюваної енергетики;
- розробляються різні варіанти стратегічних планів для кожного окремо взятого сільськогосподарського підприємства.

На четвертому етапі здійснюється узгодження обраних варіантів стратегічних планів розвитку сільськогосподарського підприємства з усіма зацікавленими сторонами (сільськогосподарське підприємство, представники органів місцевого самоврядування та територіальна громада села), а також моніторинг та інформаційний супровід.

Ю. С. Гудзінська доводить, що стратегія організації вказує на напрямки спеціалізації, пріоритети, а також загрози, які виникатимуть в процесі виробництва, з огляду на економічну ефективність сільськогосподарського підприємства [4]. Тобто визначення пріоритетних напрямків діяльності виступає однією із складових раціональної спеціалізації виробництва.

При обґрунтуванні стратегії розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств на думку В. М. Кошельник, доцільно визначити їх стратегічні напрямки, які відображатимуть стратегічні позиції (агресивну, конкурентну, консервативну чи оборонну), а потім, вивчивши виробничо-технологічний стан сільськогосподарського підприємства, зробити вибір оптимальної стратегії розвитку підприємства [5, с. 197].

Стратегічний розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств був би ефективнішим, якщо б на нього не мала вплив низка гальмівних чинників, які становлять реальні загрози для економіки в майбутньому.

По-перше, деякі сільськогосподарські підприємства не зацікавлені, або не розуміють значення поняття “стратегічні пріоритети”. Багато з них не мають обґрунтованої стратегії розвитку виробництва, в них досить слабо застосовується система планування.

По-друге, сільськогосподарські підприємства потерпають як від нестачі інвестицій, так і від їхнього безсистемного застосування.

По-третє, існуюча матеріально-технічна база в сільськогосподарських підприємствах в основному застаріла і не відповідає міжнародним стандартам якості. Як зазначає Д. А. Качан, технічний стан сільськогосподарських підприємств не відповідає потребам виробництва, а від кількісних та якісних параметрів технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва залежить своєчасність та якість виконання технологічних операцій [6, с. 69].

По четверте, практично відсутні великі сільськогосподарські кооперативи, які можуть сприяти реалізації вироблюваної сільськогосподарськими підприємствами продукції.

По п'яте, недостатнє залучення інвестицій для забезпечення розширеного відтворення суспільного продукту.

Погоджуємось з думкою П. Т. Саблука, який наголошує на тому, що сучасна політика має також враховувати проблеми міжгалузевих відносин, бо від цього залежатиме стабільність і подальший розвиток як сільського господарства, так і держави в цілому [7, с. 12].

Тобто досягнення позитивного впливу розвитку сільськогосподарських підприємств ставить перед собою ряд завдань: залучення інвестицій, досягнення єдиних стандартів, рівня та якості товарів, стимулювання заходів щодо подолання ресурсовитратного виробництва, удосконалення технологій, врахування конкурентних переваг, а також орієнтація на задоволення потреб суспільства [8, с. 142].

Стратегічні пріоритети здатні вирішувати проблеми щодо підвищення ефективності, продуктивності, конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських

підприємств в умовах ринку. Стратегічні пріоритети розвитку сільськогосподарських підприємств – це свідомий процес для досягнення бажаних результатів.

Під стратегічним пріоритетом організації розвитку сільськогосподарських підприємств розуміються процеси пошуку нових можливостей виробництва та переробки продукції, просування її на нові ринки збуту, соціальне забезпечення працівників, цілеспрямований вплив на управління за рахунок поставлених цілей і пріоритетів з метою задоволення потреб підприємства та отримання ним прибутку.

Висновки і перспективи.

Для вибору шляхів, форм і методів виходу аграрного сектора з економічної кризи і подальшого його ефективного розвитку важливу роль відіграватиме науково обґрунтована система стратегічних пріоритетів організації розвитку сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> (дата звернення: 05.02.2018).
2. Бруханський Р. Ф. Адаптація облікової системи сільськогосподарського підприємства до вимог стратегічного менеджменту URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1744/1/Адаптація%20облікової%20системи%20сільськогосподарського%20підприємства%20до%20вимог%20стратегічного%20менеджменту.pdf> (дата звернення: 06.02.2018).
3. Савчук В. С., Гаврилко П.П., Колодійчук А.В. Пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 09.02.2018).
4. Гудзинська Ю. С. Економічні пріоритети стратегічного розвитку сільськогосподарських підприємств. URL: http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/16.pdf (дата звернення: 09.02.2018).
5. Кошельник В. М. Стратегія економічного розвитку сільськогосподарських підприємств у контексті активізації виробничої діяльності. *БІЗНЕСІНФОРМ*. – *Економіка сільського господарства і АПК*. № 1. 2015. С. 194-199.
6. Качан Д. А. Пріоритетні напрями розвитку ресурсного забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3-4 [62]. С. 66-70.
7. Саблук П. Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 10-17.
8. Шеленко Д. І., Жук О. І., Баланюк С. І. Роль підприємства у торгівельній діяльності. *Інноваційна економіка*. 2016. № 3-4 [62]. С. 140-145.

Статтю отримано: 12.01.2018 / Рецензування 16.02.2018 / Прийнято до друку: 15.03.2018

Diana Shelenko

PhD. (in Economics), Associate Professor
Department of Accounting and Auditing
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ivano-Frankovsk, Ukraine
E-mail: diantysya@ukr.net

STRATEGIC PRIORITIES FOR DEVELOPMENT OF BASIC ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORMS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Introduction. It is necessary to clearly understand the powers of state authorities, local self-government bodies and the agricultural enterprise itself when developing a program of strategic priorities for the development of organizational and legal forms of agricultural enterprises.

Purpose. The purpose of the paper is to theoretical research and development of practical recommendations for the formation of strategic priorities for the development of agricultural enterprises.

Methods. The dialectic method of cognition and the systematic approach are the theoretical and methodological basis of the research, according to which the strategic priorities of organizational and legal forms and the role in this process of agricultural enterprises are disclosed.

A historical and logical method of research has been used in the paper to characterize the development of agricultural enterprises and to plan a strategy for the future.

Results. It has been investigated that when developing strategic priorities for the development of agricultural enterprises it is necessary to pay attention to managerial synergy, which means the achievement of a new better effect from the application of target landmark and mechanisms for their implementation.

The peculiarities for formation of the concept of social and ethnical attitude to the workers of the agricultural enterprise and the territorial community in the villages have been revealed.

A number of measures have been outlined, implementation of which will ensure the development of the basic organizational and legal forms of agricultural enterprises of the effective priority of the agricultural sector as a factor in the social and economic development of the state.

It has been suggested that, it is appropriate to take into account that the strategy covers four periods, requires the injection of financial investments and a reasonable scientific approach for the further effective development of agricultural enterprises in order to solve the strategic priorities of the development of organizational and legal forms of agricultural enterprises.

Discussion. The obtained research results are the basis for creating a program for the development of agricultural enterprises in the future.

Keywords: agricultural enterprises, development, strategic priorities, organizational and legal forms, system.

References

1. Strategija rozvytku agrarnogo sektoru ekonomiky na period do 2020 roku : pryiniaty 17 Oct. 2013 roku № 806-r. (2013, October 17). <http://zakon2.rada.gov.ua>. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>.
2. Bruhans'kyj, R. F. *Adaptacija oblikovoi systemy silskogospodarskogo pidpryjemstva do vymog strategichnogo menedzhmentu* [Adaptation of accounting system of agricultural enterprise to requirements of strategic management]. <http://dSPACE.tneU.edu.ua>. Retrieved from <http://dSPACE.tneU.edu.ua/bitstream/316497/1744/1/Adaptation%20country%20systems%20agricultural%20businesses%20enterprises%20do%20vivog%20strategic%20menedzhmenta.pdf>.
3. Savchuk, V. S., Havrylko, P. P., & Kolodiichuk, A. V. *Priorytetni napriamky innovatsiinoi diialnosti v Ukraini* [Priority directions of innovation activity in Ukraine]. www.irbis-nbuv.gov.ua. Retrieved from www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.
4. Gudzynska, Ju. S. *Ekonomichni priorytety strategichnogo rozvytku silskogospodarskykh pidpryjemstv* [Economic priorities of strategic development of agricultural enterprises]. <http://www.khntusg.com.ua>. Retrieved from http://www.khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_125/16.pdf.
5. Koshelnik, V. M. (2015). Strategija ekonomichnogo rozvytku sil'skogospodars'kykh pidpryjemstv u konteksti aktyvizacii vyrobnychoi diialnosti [Strategy of economic development of agricultural enterprises in the context of intensification of production activities] *BIZNESINFORM. – Ekonomika sil'skogo gospodarstva i APK* [BUSINESSINFORM. - Economy of agriculture and agro-industrial complex]. 1, 194-199.
6. Kachan, D. A. (2016). Priorytetni napriamy rozvytku resursnoho zabezpechennia diialnosti silskohospodarskykh pidpryjemstv [Priority directions of development of resource support of agricultural enterprises] *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy]. № 3-4'2016[62], 66-70.
7. Sabluk, P. T. (2015). Stan i napriamy rozvytku ahrarnoi reformy [State and trends in the development of agrarian reform]. *Ekonomika APK* [Economy AIC]. 2, 10-17.
8. Shelenko, D. I., Zhuk O. I., Balaniuk, C. I. (2016). Rol pidpryjemstva u torhivelnii diialnosti [The role of the enterprise in trade activity]. *Innovatsiina ekonomika* [Innovative economy]. 3-4. [62]. 140-145.

Received: 01.12.2018 / Review 02.16.2018 / Accepted 03.15.2018

УДК 332.3:504.054
JEL Classification Q52

Ігнацевич Сергій
аспірант¹, науковий співробітник
Інститут агроекології та природокористування НААН
м. Київ, Україна
E-mail: ignatsevichserg@outlook.com

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ГОСПОДАРЮВАННЯ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ ҐРУНТІВ

Анотація

Вступ. Економіко-математичне моделювання – дієвий інструмент в напрямку підвищення ефективності економічної взаємодії держави та суб'єктів господарювання з приводу використання та охорони земельних ресурсів. Результати такого моделювання можуть стати основою для визначення перспективних напрямів удосконалення земельних відносин.

Методи. Дослідження базується на засадах економіко-математичного моделювання з використанням аналітичного та абстрактно-логічного методів.

Результати. Ймовірність виконання державою покладених на неї функцій безпосередньо впливає на поведінку суб'єктів господарювання в сфері організації землеохоронної діяльності. З метою вивчення поведінкових механізмів економічних суб'єктів використано «теорію гри» та визначено оптимальні стратегії поведінки усіх «гравців». Встановлено, що підприємства здійснюватимуть землеохоронну діяльність на достатньому рівні лише у випадку, якщо штрафні санкції за порушення екологічних нормативів в декілька разів перевищуватимуть витрати на охорону та відновлення ґрунтів. Проте, надмірне підвищення розміру штрафних санкцій змушуватиме землекористувачів не впроваджувати землеохоронні заходи, а приховувати реальні результати своєї діяльності.

Перспективи. За результатами економіко-математичного моделювання визначено, що можливо досягнути такого стану економічних відносин, за якого суб'єкти господарювання будуть зацікавлені у впровадженні землеохоронних заходів. Ці результати стануть основою для удосконалення еколого-економічного механізму регулювання землекористування та сталого розвитку сільського господарства в Україні.

Ключові слова: землекористування, земельні ресурси, землеохоронні заходи, математична модель, теорія гри, економічні відносини.

Вступ.

Взаємодія суб'єктів економічної діяльності (держави, суб'єкти господарювання та суспільство) відбувається в умовах обмеженості природних ресурсів, що породжує так звані економічні конфлікти в процесі їх функціонування. Оскільки земля згідно Конституції України [1] є основним багатством та перебуває під особливою охороною держави, то усі економічні відносини, пов'язані із користуванням земельними ресурсами, потребують посиленої уваги та контролю.

¹ Науковий керівник: Бутрим О.В., к.е.н., с.н.с.

Поведінка кожного із суб'єктів економічної взаємодії безпосередньо залежить від потреб, інтересів, коротко- та довгострокових цілей, сформованих стратегій та інструментів досягнення поставленої мети.

Ринкове економічне середовище, в якому нині функціонують вітчизняні економічні суб'єкти, дає змогу зобразити результати їх поведінки у матеріальному вираженні в рамках категорій «виграш» й «програв». Таким чином, за допомогою економіко-математичного моделювання можливо не лише описати поведінку суб'єктів економічної взаємодії, а й передбачити управлінські рішення, які прийматимуть суб'єкти в рамках оптимальних стратегій поведінки, та методи досягнення встановлених цілей в умовах конфлікту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання математичного моделювання поведінки економічних суб'єктів в умовах обмеженості природних ресурсів досліджували такі вчені, як: А.В. Власенко [2], Л. Гладкова [3], М.О. Кубах [4], Є. Мішенін, М. Наумова, М. Петрушенко [5], В.В. Сабадаш [6], О. Шиманська [7] та інші. Проте, на сьогодні залишається недостатньо вивченою економіко-математична модель впливу еколого-економічного механізму регулювання рівня забруднення ґрунтів на поведінку суб'єктів господарювання в процесі використання сільськогосподарських земель.

Мета.

Метою даного дослідження є обґрунтування необхідності удосконалення еколого-економічного механізму регулювання рівня забруднення ґрунтів за допомогою економіко-математичного моделювання поведінки економічних суб'єктів в процесі використання сільськогосподарських земель.

Методологія дослідження.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної науки та наукові праці вчених. Основою дослідження є використання методу економіко-математичного моделювання. Також в процесі дослідження було використано загальнонаукові методи, а саме аналітичний та абстрактно-логічний (для теоретичного узагальнення отриманих результатів та формування висновків наукового дослідження).

Результати.

Прийнято для моделювання поведінки економічних суб'єктів застосовувати теорію ігор з побудовою моделі конфлікту та визначенням оптимальної стратегії для кожного з учасників. Дана модель передбачає наявність наступних елементів:

- сукупність суб'єктів взаємодії – це усі учасники, або іншими словами «гравці», поведінка яких є об'єктом економіко-математичного моделювання;
- інтереси кожного із суб'єктів – положення, яке є максимально вигідним для кожного з суб'єктів взаємодії, заради досягнення якого ці суб'єкти і здійснюють свою діяльність;
- сукупність можливих дій кожного із суб'єктів – включає в себе всі стратегічні та тактичні рішення суб'єктів.

Для того, щоб економіко-математичне моделювання виконувало свою функцію, приймається припущення щодо стабільності умов функціонування, що вимагає від усіх учасників «гри» чіткого розуміння як власних інтересів, так і однозначного усвідомлення стратегій їх реалізації, а також розуміння інтересів та стратегій решти учасників «гри».

За умов моделювання процесів використання сільськогосподарських земель, безпосередній вплив буде здійснювати суб'єкт господарювання, який провадить сільськогосподарську діяльність, та держава, яка цю діяльність регулює. Суспільство (як один із суб'єктів економічної взаємодії) у даному випадку участі в «грі» не прийматиме, оскільки не має інструментів безпосереднього впливу

на процес господарювання. Вплив суспільства відбувається або через діяльність державних органів (вплив на систему нормативно-правового забезпечення), або через діяльність суб'єктів господарювання (шляхом зміни рівня попиту на певні категорії продуктів). Тому на першому етапі моделювання в нашій економіко-математичній моделі буде два учасники: державні органи та суб'єкти господарювання, які користуються земельними ресурсами для провадження господарської діяльності.

Інтереси одного з учасників «гри», суб'єктів господарювання, окреслюються максимізацією доходів та мінімізацією витрат в процесі здійснення господарської діяльності [8]. Інтереси держави, як іншого учасника «гри», встановити не так просто, оскільки у сфері використання природних ресурсів, в тому числі й земельних, держава не має власних інтересів, а згідно ст. 13 Конституції України [1] функціонує в інтересах Українського народу, тобто, представляє його інтереси в системі користування природними ресурсами. По-суті, інтересом держави є забезпечення такого землекористування, за результатами якого не буде нанесена шкода ні народу, ні його власності (в даному випадку, земельним ресурсам).

Сукупність дій «гравців» в рамках землекористування збоку суб'єктів господарювання обмежується дотриманням або недотриманням чинного законодавства в сфері користування земельними ресурсами, здійсненням діяльності, яка призводить до надмірного забруднення ґрунтів, чи землеохоронних заходів. З боку держави сукупність дій передбачає накладання штрафних санкцій на порушників законодавства, та стимулювання суб'єктів господарювання, які здійснюють землеохоронні заходи.

Метою моделювання є пошук розв'язків «гри», тобто, потрібно знайти оптимальну стратегію для кожного з гравців [3]. Один з гравців повинен отримати максимальний вигравш, коли другий дотримується своєї стратегії, а також другий гравець повинен мати мінімальний програш, якщо перший дотримується своєї стратегії. Окрім цього, обрані стратегії мають відповідати умові стійкості (будь-якому з гравців повинно бути не вигідно відмовитися від своєї стратегії). Метою економіко-математичного моделювання є пошук оптимальної стратегії для суб'єктів господарювання залежно від стратегії держави, направленої на формування сталого землекористування.

Наступним етапом моделювання є розрахунок витрат, які несуть «гравці», обираючи певну стратегію. Відправною точкою моделювання є присвоєння числового вираження кожній зі стратегій. Як відзначалось вище, суб'єкт господарювання може здійснювати господарську діяльність, ігноруючи вимоги збалансованого землекористування (стратегія X1, вартість – 50 одиниць), функціонуючи в рамках чинного екологічного законодавства (стратегія X2, вартість – 70 одиниць), або запроваджуючи землеохоронні заходи (стратегія X3, вартість – 90 одиниць). В той же час, держава може накладати штрафні санкції на суб'єкти господарювання (для підприємств це додаткові витрати) (стратегія Y1, вартість – 40 одиниць), здійснювати нагляд за господарською діяльністю (стратегія Y2, вартість – 0 одиниць), та здійснювати стимулювання суб'єктів господарювання (стратегія Y3, вартість – -20 одиниць). Побудуємо платіжну матрицю, яка характеризуватиме взаємодію обох «гравців» (табл. 1)

Таблиця 1

Платіжна матриця взаємодії економічних суб'єктів в сфері землекористування*

	Стратегії поведінки держави	Y1	Y2	Y3
Стратегії поведінки суб'єктів господарювання	Числове вираження вартості стратегій	40	0	-20
X1	50	90	50	30
X2	70	110	70	50
X3	90	130	90	70

*Джерело: складено автором на підставі [9].

Варто відзначити, що наведена в таблиці платіжна матриця характеризує «гру» як послідовну, тобто, стратегія поведінки держави безпосередньо залежить від стратегії поведінки суб'єктів господарювання. Це дає нам змогу «відкинути» декілька пар стратегій, як неможливі.

Наприклад, стратегію Y1 державні органи влади застосують лише до суб'єктів господарювання, які обрали стратегію X1, а стратегія Y3 обирається лише за умови вибору стратегії X3. Стратегія Y2 характеризує бездіяльність державних органів у випадку порушення суб'єктом господарювання екологічних нормативів та у випадку здійснення ним землеохоронних заходів.

Припустимо, що держава належним чином виконує покладені на неї функції, та завжди обирає стратегію згідно з вибором, який здійснив суб'єкт господарювання. Таким чином, пари X1;Y2 та X3;Y2 опускаються, і суб'єкт господарювання спроможний обрати будь-яку з трьох стратегій, розуміючи матеріальні наслідки свого вибору.

Запропонована економіко-математична модель демонструє, що при заданих вище параметрах оптимальною стратегією для суб'єкта господарювання стане стратегія X2 або X3 (дотримання екологічного законодавства чи добровільне здійснення землеохоронних заходів). Здійснення господарської діяльності з порушенням екологічних нормативів для підприємства є не вигідним з огляду на понесення додаткових витрат, пов'язаних з виплатою штрафів.

Варто зауважити, що зазначена економіко-математична модель взаємодії економічних суб'єктів демонструє оптимістичні прогнози, проте при перенесені її на площину реальності неодмінно виникне низка непереборних перепон. По-перше, ця модель передбачає, що на усіх порушників екологічних нормативів без винятку будуть накладені штрафні санкції, які перевищують обсяг витрат на ведення екологічно орієнтованої діяльності, а усі підприємства, які впроваджують систему землеохоронних заходів, отримають компенсацію, яка дорівнює витратам на їх реалізацію. Досягнути такого стану в реальному економічному середовищі неможливо, що потребує додаткових розрахунків з метою визначення граничної межі доцільності обрання оптимальних стратегій (табл. 2).

Таблиця 2

Зміна вартості «гри» залежно від ймовірності виконання державою покладених на неї функцій в сфері землекористування**

Пара стратегій поведінки Ймовірність виконання державою покладених на неї функцій	X1;Y1	X2;Y2	X3;Y2	X3;Y3
100%	90	70*	90	70
90%	86	70	90	72
80%	82	70	90	74
70%	78	70	90	76
60%	74	70	90	78
50%	70	70	90	80
40%	66	70	90	82
30%	62	70	90	84
20%	58	70	90	86
10%	54	70	90	88
0%	50	70	90	90

*Примітка: напівжирним позначено оптимальні стратегії

** Джерело: розробка автора.

Результати економіко-математичного моделювання, які висвітлені в табл.2, демонструють, що стратегію запровадження землеохоронних заходів (X3;Y3) суб'єкт господарювання розглядатиме як оптимальну лише у випадку повного виконання державними органами взятих на себе зобов'язань з відшкодування витрат, пов'язаних з цими заходами. Якщо існує мінімальний ризик не отримати державну компенсацію, або отримати її не в повному обсязі, суб'єкти господарювання не розглядатимуть пару стратегій X3;Y3 як оптимальну, а отже, й не стануть впроваджувати такий вид діяльності.

Що ж до інших стратегій, то суб'єкти господарювання дотримуватимуться чинних екологічних

нормативів, поки штрафи за їх недотримання перевищуватимуть додаткові витрати, які виникають внаслідок ведення екологічно орієнтованої діяльності. При чому, згідно заданих нами вимог втрати підприємства у разі сплати штрафів були вдвічі вищими за витрати на організацію екологічно орієнтованої діяльності (сорок одиниць проти двадцяти), а стратегія дотримання екологічних нормативів припиняє бути оптимальною саме на 50 %. Існує пряма залежність відносного перевищення обсягів штрафів над витратами, які виникають внаслідок ведення екологічно орієнтованої діяльності (Рис. 1). Побудуємо графік, який характеризуватиме залежність вибору оптимальної стратегії від розмірів штрафних санкцій та ймовірності їх накладання.

Для того, щоб визначити, яка стратегія буде оптимальною для суб'єкта господарювання, потрібно скоригувати розмір витрат, пов'язаний зі сплатою штрафів за порушення екологічних нормативів на ймовірність виконання державними органами влади покладених на них обов'язків. Тобто, реальна ціна стратегії порушення екологічних нормативів буде розраховуватись за формулою:

$$P_1 = P_0 * I_Y; \quad (1)$$

де:

P_1 – реальна ціна стратегії поведінки «гравця»;

P_0 – базова ціна стратегії поведінки «гравця»;

I_Y – ймовірність, що інший «гравець» дотримається своєї стратегії.

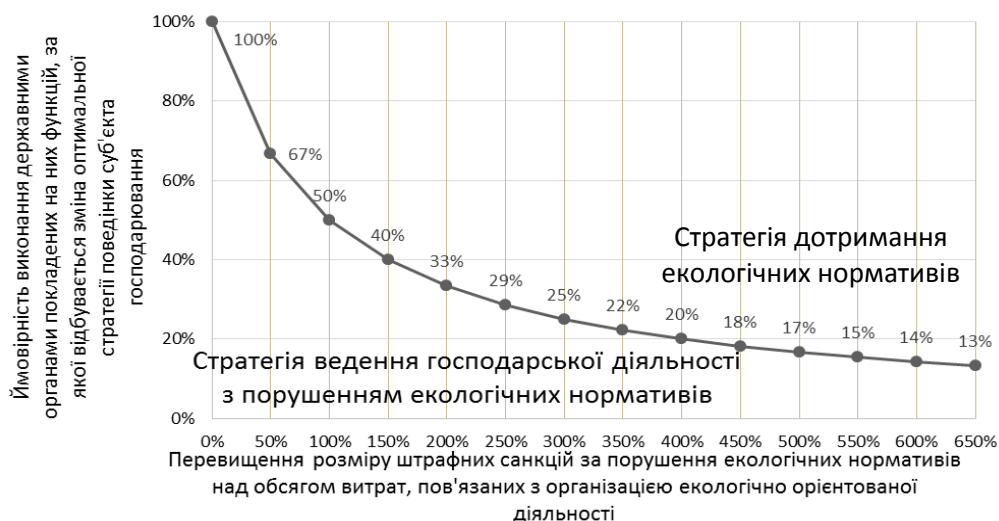

Рис. 1. Зміна оптимальної стратегії залежно від розміру штрафних санкцій за порушення екологічних нормативів та ймовірності виконання державними органами влади покладених на них функцій*

*Джерело: розробка автора.

Згідно ст. 16 ЗУ «Про оцінку земель» [10] бонітування ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення проводиться не рідше як один раз у 7 років. Таким чином, бонітування усіх земель сільськогосподарського призначення на території України відбувається протягом 7 років, а за один рік бонітуванню підлягають в середньому 14,3 % земель сільськогосподарського призначення (100% поділено на 7 років). Отже, якщо державні органи влади мають можливість оцінити якісні характеристики ґрунтів на рівні 14,3 %, то штрафи за порушення екологічних нормативів повинні складати 140 одиниць (формула 1) проти 20 одиниць витрат на дотримання суб'єктами господарювання екологічних нормативів (тобто, перевищувати їх у 7 разів).

Запропонована формула не враховує того, що ймовірність виконання державними органами влади своїх функцій з кожним роком зростає, оскільки вибір земель, які підпадають під бонітування, не здійснюється випадковим чином, а обираються ті землі сільськогосподарського призначення, які не проходили процедуру бонітування протягом останніх семи років. Ймовірність виконання державою своїх функцій для кожного з років розраховано в табл. 3

Таблиця 3

Ймовірність виконання державою покладених на неї функцій залежно від кількості років, які лишаються до наступного бонітування ґрунтів на визначеній земельній ділянці*

Кількість років, які лишилися до наступного бонітування ґрунтів визначеної земельної ділянки	Ймовірність виконання державою покладених на неї функцій	Розмір штрафних санкцій, за якого відбувається зміна оптимальної стратегії поведінки суб'єкта господарювання
7	14,3%	140
6	16,7%	120
5	20,0%	100
4	25,0%	80
3	33,3%	60
2	50,0%	40
1	100,0%	20

*Джерело: розробка автора.

Таким чином, встановлено, що середній розмір штрафних санкцій за недотримання суб'єктами господарювання екологічних нормативів повинен в 4 рази перевищувати обсяги витрат на організацію екологічно орієнтованої діяльності та складати 80 одиниць проти 20.

Наведемо приклад застосування представленої економіко-математичної моделі поведінки суб'єкта господарювання. Припустимо, що існує певне фермерське господарство «1», яке для ведення сільськогосподарської діяльності використовує дві земельні ділянки – «А» і «Б». Основні характеристики земельних ділянок та розрахунки, пов'язані з вибором оптимальної стратегії використання цих ділянок суб'єктом господарювання, наведено в таблиці 4:

Таблиця 4

Характеристика земельних ділянок у користуванні ФГ «1» та вибір оптимальної стратегії поведінки суб'єкта господарювання*

Земельна ділянка	Площа ділянки, га	К-ть років до наступного бонітування	Витрати, пов'язані з організацією екологічно орієнтованої діяльності (1500 грн/га), тис.грн	Розмір штрафних санкцій за порушення екологічних нормативів, тис. грн	Ймовірність виконання державою покладених на неї функцій, %	Витрати на сплату штрафів з урахуванням ризиків їх виникнення, тис. грн	Оптимальна стратегія поведінки підприємства
1	2	3	4	5	6	7	8
А	400	3	600	2 400	33,33%	799,9	Організація екологічно орієнтованої діяльності
Б	150	6	225	900	16,67%	150,0	Порушення екологічних нормативів

*Джерело: розробка автора.

Отже, згідно даних, наведених в табл. 4, фермерське господарство «1» використовуватиме стратегію організації екологічно орієнтованої діяльності на земельній ділянці «А», оскільки стосовно неї наближається час наступного бонітування ґрунтів, що збільшує ймовірність нарахування штрафних санкцій та понесення витрат, більших, ніж витрати на організацію екологічно орієнтованої

діяльності. Щодо ділянки «Б», то для фермерського господарства витрати у 225 тисяч грн сьогодні є більш вагомими, ніж ймовірність понести витрати у 900 тисяч через 6 років, тому не планується здійснювати екологічно орієнтовану діяльність на цій земельній ділянці.

Звичайно, ефективний еколого-економічний механізм регулювання рівня забруднення ґрунтів повинен запобігати появі ситуацій, коли сплата штрафів для підприємства є вигіднішою за організацію землеохоронних заходів. Проте, вирішення таких ситуацій шляхом збільшення розміру штрафних санкцій – не найкращий метод, оскільки він змушуватиме землекористувачів не впроваджувати землеохоронні заходи, а приховувати реальні результати своєї діяльності. Тому ефективне функціонування еколого-економічного механізму регулювання рівня забруднення ґрунтів неможливе без організації належного рівня державного контролю за веденням сільськогосподарської діяльності на території нашої країни.

Висновки і перспективи.

Будь-який вид господарської діяльності потребує планування майбутніх дій та прогнозування ймовірних наслідків. В тому чи іншому вигляді економіко-математичне моделювання – це невід’ємна частина господарського процесу, яка дає змогу розрахувати майбутні вигоди та втрати й спланувати діяльність таким чином, щоб досягти головної мети будь-якого підприємництва – забезпечення максимізації доходів при мінімізації витрат.

Держава володіє інструментами впливу на господарську діяльність, і хоча вона безпосередньо не обирає стратегії поведінки суб’єктів господарювання, які функціонують на території країни, вона здатна впливати на вибір цих стратегій шляхом застосування інструментів стримування (податки, збори, штрафні санкції тощо) та інструментів стимулювання (компенсації, субсидії тощо).

За допомогою використання теорії ігор в процесі економіко-математичного моделювання взаємодії економічних суб’єктів нами встановлено наступне:

- суб’єкт господарювання не здійснюватиме добровільно землеохоронних заходів, якщо обсяг державного відшкодування буде рівний або менший обсягу витрат, пов’язаних із запровадженням таких заходів;

- обсяги штрафних санкцій, які накладають державні органи влади на порушників екологічних нормативів, повинні перевищувати обсяги витрат суб’єктів господарювання на організацію екологічно орієнтованої діяльності;

- коефіцієнт перевищення обсягів штрафних санкцій над обсягами витрат на організацію екологічно орієнтованої діяльності безпосередньо залежить від частоти здійснення перевірок якісних характеристик земельних ресурсів (чим рідше здійснюються перевірки, тим вище повинен бути коефіцієнт);

- результати, які демонструє наведена теоретична модель економічної взаємодії, можуть відрізнятися від результатів її впровадження в реальне ринкове середовище, оскільки вона передбачає, що і держава, і суб’єкти господарювання будуть неухильно виконувати узяті на себе обов’язки в повному обсязі, чого практично неможливо досягнути на практиці.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України за станом на 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 1996. 30, [141] с. (Закони України)
2. Власенко А.В., Новак К.С. Особливості застосування теорії ігор у менеджменті та економіці. Економічні проблеми сталого розвитку : Міжнар. наук.-практ. конф. ім. проф. Балацького О.Ф. : тези доп. / СумДУ. Вид-во СумДУ, 2016. С. 144.
3. Гладкова Л., Наумова М. Застосування теорії ігор в економіці. *Наукові записки Кіровоградського держ. педагог. ун-ту ім. Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2013. №4(2). С. 16-21
4. Кубах М.О. Кочубей С.Г. Теорія ігор та її застосування. Освіта, наука та виробництво: розвиток і

перспективи : І Всеукраїн. наук.-метод. конф. : тези доп. / СумДУ . Вид-во СумДУ, 2016. С. 174.

5. Петрушенко М.М. Необхідність і особливості застосування теорії ігор при моделюванні природно-ресурсних конфліктів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2011. № 3. С. 42-48.

6. Сабадаш В.В. Антиекологічні тенденції соціально-економічного розвитку: конфліктний потенціал екологічного фактора. *Механізм регулювання економіки*. 2009. №3. С. 11–12

7. Шиманська О. Новаторський аналіз рівноваги в теорії ігор та його застосування в економіці. *Вісн. Тернопіл. націонал. економ. ун-ту*. 2017. №2. С. 117–121.

8. Панчишин С.М., Островерх П.І., Буняк В.Б. та ін. Аналітична економія: макроекономіка і мікроекономіка; Київ, 2010. 437 с.

9. Шиян А.А. Теорія ігор: основи та застосування в економіці та менеджменті, Вінниця: ВНТУ, 2009. 164 с.

10. Про оцінку земель : Закон України за станом на 11 груд. 2003р. / Верховна Рада України. Київ : Парлам. вид-во, 2004. 15 [229] с. (Закони України). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>.

Статтю отримано: 03.02.2018 / Рецензування 07.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Sergiy Ignatsevich

Postgraduate Student, Research Fellow

Institute of Agroecology and Environmental Management

Kyiv, Ukraine

E-mail: ignatsevichserg@outlook.com

ECONOMIC-MATHEMATICAL MANAGEMENT MODEL IN THE SYSTEM OF SOIL CONTAMINATION REGULATION

Abstract

Introduction. Economic and mathematical modeling is an effective tool for increasing the efficiency of economic interaction between government agencies and economic entities regarding the land use and protection of land resources. These results become the basis for determining the perspective directions for improvement of land relations.

Methods. The research is based on the principles of economic and mathematical modeling with using analytical, abstract and logical methods.

Results. The probability of the government agencies exercising its functions directly influences on the economic entities behavior in the field of land protection organization. The "games theory" was used to study the behavioral mechanisms of economic entities and optimal behavior strategies of all "players". It is established that enterprises would prefer land protection activities if penalties for violations of environmental standards exceed the costs of land protection measures several times. But the overrated increase of penalties will force land users not to implement land protection activities, but to conceal the real results of their activities.

Discussion. According to the results of economic and mathematical modeling determined that it is possible to achieve such state of economic relations, which provides the interest for economic entities to implement land protection measures. These results become the basis for improving the ecological and economic mechanism of land use regulation and sustainable development of agriculture in Ukraine.

Keywords: land use, land resources, land protection measures, mathematical model, game theory, economic relations.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. (1996). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 141.
2. Vlasenko, A.V., & Novak, K.S. (2016). *Osoblyvosti zastosuvannya teorii igor u menedzhment i ekonomiki* [Features of the application of game theory in management and economics]. *Ekonomichni problemy stalogo rozvytku: Mizhnar. nauk.-praktich. konf. im. prof. Balatskoho O.F.* Sumy, Ukraine: 144.
3. Gladkova, L. (2013). *Zastosuvannya teorii igor v ekonomiki* [Application of the games theory in the economy]. *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzh. pedahoh. un-tu im. Volodymyra Vynnychenka]* [Scientific notes [Kirovograd state. teacher. un-th them Volodymyr Vynnychenko]], 4(2), 16–21.
4. Kubah, M.O., & Kochubei, S.H. (2016). *Teorija igor ta ii zastosuvannya* [Games theory and its applications]. *Osvita, nauka ta vyrobnyctvo: rozvytok i perspektyvy: I Vseukrain. nauk.-metod. konf.* Sumy, Ukraine :

174.

5. Petrusenko, M.M. (2011). Neobhidnist i osoblyvosti zastosuvannya teorii igor pry modeljuvanni pryrodno-resursnyh konfliktiv [Necessity and peculiarities of the application of game theory in the simulation of natural-resource conflicts]. *Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu. Serija Ekonomika* [Bulletin of the Sumy State University. Series Economics], 3, 42–48.

6. Sabadash, V.V. (2009). Antyekologichni tendencii socialno-ekonomichnogo rozvytku: konfliktnyj potencial ekologichnogo faktora [Anti-ecological tendencies of social and economic development: conflict potential of ecological factors]. *Mehanizm reguljuvannya ekonomiky* [Mechanism of regulation of the economy], 1, 3, 11-12.

7. Shymanska, O. (2017). Novatorskyj analiz rivnovagy v teorii igor ta jogo zastosuvannya v ekonomici [Innovative analysis of equilibrium in the theory of games and its application in the economy]. *Visnyk Ternopil'skogo nacionalnogo ekonomichnogo universytetu* [Visnyk Ternopil. National Economic University], 2, 117–121.

8. Panchyshyn, S.M., Ostroverh, P.I., Bunjak, V.B., Grabynska, I.V., Mykhailyshyn, R.V., Mykhailiak, H.V., ... Steblii, H. Ya. (2010). *Analitichna ekonomija: makroekonomika i mikroekonomika* [Analytical economy: macroeconomics and microeconomics]. Lviv, Ukraine: Znannja.

9. Shyjan A.A. (2009). *Teorija igor: osnovy ta zastosuvannya v ekonomici ta menedzhmenti* [Theory of games: the basis and application in economics and management]. Vinnytsja, Ukraine: VNTU.

10. Zakon Ukrainy Pro ocinku zemel: pryiniaty 11 hrud. 2003 roku № 1378-IV. zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1378-15>

Received: 02.03.2018 / Review 03.07.2018 / Accepted 03.20.2018

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
ЕКОНОМІКИ

INNOVATION AND
INVESTMENT PROVIDING OF
ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 338.486
JEL Classification D80

Гусарина Наталія

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва
Херсонський національний технічний університет

м. Херсон, Україна

E-mail: gusarina@ukr.net

ОЦІНКА ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ СКЛАДАННЯ ПРОГНОЗІВ АДЕКВАТНИХ ЗМІНАМ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація

Вступ. Актуальність дослідження обумовлюється тим, що основна проблема для прогнозування інноваційного розвитку підприємств під впливом зовнішнього середовища полягає в отриманні необхідного об'єму якісної інформації, так як її мала кількість знижує точність прогнозів, а більша пов'язана з труднощами обробки виробничих даних.

Методи. При управлінні інноваційним розвитком промислових підприємств використовуються методи прогнозу і ідентифікації, де завдання прогнозу за даними спостережень передбачати майбутні значення економічних показників, завдання ідентифікації полягає в визначенні параметрів системи, які породили даний часовий ряд; при побудові моделі оцінки загальної кількості інформації використовувались фінансово-економічні показники підприємства.

Результати. Запропонована модель необхідної кількості вхідної інформації при прийнятті управлінських рішень по інноваційному розвитку підприємств в умовах невизначеності. В основі моделі покладена різниця апіорної і апостеріорної інформації. Виконана експериментальна перевірка репрезентативності вхідної інформації на підставі аналізу показників економічної динаміки, з використанням теореми Байеса. В результаті виконаної роботи уточнені значення апостеріорної ймовірності, на підставі яких виконано розрахунки потрібної кількості інформації для складання прогнозів.

Перспективи подальших досліджень полягають у побудові трендів фінансово-економічних показників динамічного ряду в різних часових інтервалах для складання прогнозів адекватних змінам зовнішнього середовища в умовах невизначеності.

Ключові слова: інновації, інформація, ентропія, ймовірність, модель, невизначеність, прийняття рішень.

Вступ.

Сучасні умови господарювання характеризуються невизначеністю і неоднозначністю впливу зовнішнього оточення. Проблема економічного розвитку підприємств в умовах невизначеності і ризику вимагає переосмислення сформованих уявлень про природу, джерела і фактори економічного зростання, реалізації сучасної парадигми розвитку, заснованої на інноваціях в умовах динамічних змін зовнішнього середовища і розробки адекватних управлінських рішень. Виникає необхідність розробки інструментарію, який дозволяє забезпечити своєчасну і адекватну реакцію на

зміни ринкового середовища. До невирішених частин загальної проблеми управління економічним розвитком в умовах невизначеності відносять розробку моделей кількісної оцінки вхідної інформації та необхідних даних про усунення невизначеності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що в економічних теоріях багато економічних показників внаслідок складності опису ринкових систем часто розглядаються як випадкові величини. Тому їх тимчасові ряди аналізуються за допомогою статистичних методів і моделей [1-3]. Основна проблема управління інноваційним розвитком підприємств полягає в якості інформації, отримання необхідного обсягу вхідних даних і прогнозування економічних показників виробництва під впливом зовнішнього середовища [4-9]. Прогнозування економічного зростання підприємств в умовах невизначеності вимагає детального вивчення статистичних властивостей дискретних значень економічних показників.

Мета.

Метою роботи є наукове обґрунтування загальної кількості інформації, необхідної для складання прогнозів при непередбачуваних змінах впливу зовнішнього середовища на функціонування підприємств. Завданнями дослідження є складання характеристик невизначеності, визначення інформаційних параметрів системи, побудова моделі кількісної оцінки вхідної інформації та її експериментальна перевірка.

Методологія дослідження.

Невизначеність впливу зовнішнього середовища при реалізації завдань управління інноваційної діяльністю пов'язана з неадекватністю прийняття рішень, що призводить до зниженню результативності заходів щодо економічного розвитку підприємств. Проблема прийняття рішень в умовах невизначеності пов'язана з тим, що неможливо однозначно передбачити їх наслідки.

Характеристиками невизначеностей є: відхилення від запланованого результату, не визначення коливань майбутнього прибутку, непередбачуваність поведінки агентів бізнесу, відсутність вихідної інформації, недостатність відомостей про умови, в яких буде протікати економічна діяльність, відсутність достатнього обсягу інформації.

При управлінні інноваційним розвитком промислових підприємств повинні бути вирішені два основних завдання: завдання прогнозу, яке стосується передбачення майбутніх значень економічних показників за даними спостережень і завдання ідентифікації, що полягає в визначенні параметрів системи, які породили даний часовий ряд.

Кожному стану зовнішнього середовища, який впливає на функціонування виробничої системи, можна поставити у відповідність певне число варіантів реалізації управління виробничою діяльністю. Чим більше засобів реалізації, тим більше інформаційна невизначеність.

Мірою невизначеності істинного значення вимірюваної величини являється ентропія. Ентропія представляє собою міру неорганізованості і невизначеності стану регульованого об'єкту. Чим більше ентропія, тим вище економічна невизначеність, чи непередбачуваність поведінки виробничого об'єкту. Сталому стану виробництва відповідає мінімум ентропії. При перешкодах досягнення рівноважного стану виробництва ентропія збільшується, якщо перешкоди відсутні – ентропія досягає мінімуму. В управлінні розвитком економічної системи поняття ентропії відноситься до характеристик збору, передачі і обробки інформації.

В теорії інформації ентропія H використовується як характеристика даного ансамблю повідомлень n , котра є мірою невизначеності і може бути представлена формулою Шеннона:

$$H = \frac{I}{n} = - \sum_{i=1}^m P_i \log_2 P_i, \quad (1)$$

де P_i – ймовірність знаходження системи в даному стані, I – об'єм інформації.

Практичний інтерес представляє не абсолютне значення ентропії, а її зміни.

$$I = \Delta H$$

Зміна ентропії – головний критерій ефективності інноваційної діяльності.

Апріорна та апостеріорна інформація – це зв'язані між собою поняття інформаційного дискурсу, які позначають знання попереднього досвіду і знання, котрі отримала система з досвіду їх використання. Апріорна інформація може бути взята із накопиченого досвіду, літературних джерел та Інтернету.

Інформаційна структура апріорних даних, необхідних для розрахунку апріорної ентропії в умовах невизначеності, повинна містити повідомлення, які укладені в носіях апріорної інформації про умови вибору управляючих альтернатив, структурних альтернативах і альтернативах діагностики.

Розрахунок апріорного розподілу станів зовнішнього бізнес-середовища здійснюється шляхом обробки статистичного матеріалу або аналітичними методами, які ґрунтуються на ймовірнісних уявленнях.

Для подій $x_1, x_2, \dots, x_n$, які мають рівний ймовірний стан $1/n$, величина апріорної ентропії дорівнює:

$$H_0 = -n \times \frac{1}{n} \log_2 \frac{1}{n} = -\log_2 1 + \log_2 n \quad (2)$$

З урахуванням того, що:

$$P_1 = \frac{N(x_1)}{N}, \quad P_2 = \frac{N(x_2)}{N}, \quad \dots, \quad P_n = \frac{N(x_n)}{N}. \quad (3)$$

формула апостеріорної ентропії має вигляд:

$$H_1 = -P_1 [\log_2 N(x_1) - \log_2 N] - P_2 [\log_2 N(x_2) - \log_2 N] - \dots - P_n [\log_2 N(x_n) - \log_2 N]. \quad (4)$$

Апостеріорна інформація являє собою залишкову невизначеність стану знань після отримання повідомлення.

Всі економічні показники мають різний порядок цифр і різні розмірності. Для приведення їх до безрозмірного вигляду і скорочення числа аналізованих цифр слід або зробити їх нормування, розділивши на деякий загальний показник, або обчислити їх відносні зміни у вигляді індексів.

Ентропія об'єднання статистичних незалежних джерел інформації дорівнює сумі цих ентропій.

$$H = \sum_{i=1}^n H_i \quad (5)$$

Встановлення ймовірностей реалізації появи кількісних значень аналізованих показників являється одним з важливих етапів методології управління інноваційним розвитком підприємств в умовах невизначеності, так як від числа реалізацій залежить кількість переданої інформації.

Виходячи з цього, різницю апріорної і апостеріорної ентропії представляє отримана інформація. Це положення являється основою запропонованої моделі кількісної оцінки вхідної інформації при прийнятті управлінських рішень по інноваційному розвитку підприємств в умовах невизначеності.

Практичне використання запропонованої моделі показано на основі даних Державного підприємства Науково-виробничий комплекс газотурбобудування «Зоря – Машпроект» (табл. 1).

Позначивши ймовірність P_i показників через x_i , отримаємо для апріорної ентропії, при рівних ймовірностях стану показників, наступні значення:

$$H_0 = -\left[\frac{1}{4} [\log_2 1 - \log_2 4] + \frac{1}{4} [\log_2 1 - \log_2 4] + \frac{1}{4} [\log_2 1 - \log_2 4] + \frac{1}{4} [\log_2 1 - \log_2 4] \right] = 2 [\text{біт}]$$

Таблиця 1

Вхідна інформація про виробничу діяльність ДП НВКГ «Зоря – Машпроект»*

Позначення	Найменування показників	2012р.	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.
x_1	Індекс середньомісячного виробітку, у % до попереднього року	1,008	1,010	1,022	1,085	1,167	1,647
x_2	Індекс середньомісячного виробітку, в постійних цінах у % до попереднього року	1,002	1,031	0,916	0,852	0,814	1,119
x_3	Індекс середньомісячної заробітної плати одного працюючого, у % до попереднього року	1,043	1,051	1,243	1,071	1,340	1,178
x_4	Індекс середньомісячної реальної заробітної плати одного працюючого, у % до попереднього року	1,003	1,005	1,014	1,049	1,066	1,049

*Джерело: складено автором

Апостеріорна ентропія стану виробничої діяльності підприємства для значень $P_1 = 0,4$; $P_2 = 0,3$; $P_3 = 0,2$; $P_4 = 0,1$, що характеризує можливий ступінь впливу зовнішнього середовища, визначену на підставі експертного оцінювання, рівна:

$$H_1 = - \left[\frac{2}{5} \log_2 2 - \log_2 5 \right] - \frac{1}{5} \left[\log_2 1 - \log_2 5 \right] - \frac{3}{10} \left[\log_2 3 - \log_2 10 \right] - \frac{1}{10} \left[\log_2 1 - \log_2 10 \right] =$$

$$= - \left[\frac{2}{5} (-2.322) \right] - \frac{1}{5} (-2.322) - \frac{3}{10} (-0.585 - 3.322) - \frac{1}{10} (-3.322) = 1.9138 [\text{біт}]$$

Різниця цих значень характеризує зміни ентропії:

$$\Delta H = H_0 - H_1 = 2 - 1.9138 = 0.0862 [\text{біт}]$$

Величина зміни ентропії дорівнює 0,0862 біт. На таку ж величину збільшилась інформаційна визначеність стану виробничої системи призначеної для складання прогнозів адекватних змінам зовнішнього середовища.

В результаті обробки виробничих даних показано, що кількість інформації, яка визначає стан виробничого об'єкта в момент його розвитку пропорційна числу аналізованих показників і залежить від ймовірностей їх появи в загальному ансамблі реалізації характеристик станів виробництва.

$$I = -n \sum_{i=1}^m P_i \log_2 P_i$$

При розрахунку апостеріорної ймовірності H_1 завдання чисельних значень ймовірностей визначається, виходячи з досвіду експертів. Цей аспект методології оцінки необхідної кількості вхідної інформації несе в собі елементи суб'єктивізму, так як залежить від кваліфікації експертів.

Для випадкових подій при визначенні ймовірностей їх появи використовується формула Байеса. Вона дозволяє уточнити і перерахувати значення цих ймовірностей, використовуючи як відому інформацію, так і дані нових спостережень в наступні роки. Ця формула дозволяє переставити причину та наслідки по відомому факту події в остатні роки динамічного ряду і обчислити ймовірності того, що було визвано даною причиною. Події, відображаючи дію причин, будуть гіпотезами. Аналіз ймовірностей починається з апіорних значень ймовірностей події. Нова інформація, щодо цього є цікавою подією в останньому динамічному ряду, дозволяє уточнити значення апостеріорних ймовірностей і переводить їх в розряд апіорних.

Якщо подія A в останньому 2017 році динамічного ряду може статися тільки при виконанні однієї з подій $B_1, B_2, B_3, \dots, B_n$, котрі в теорії Байеса є гіпотезами і котрі утворюють повну групу несумісних подій, реалізація яких відбувається з деякою умовною ймовірністю $P(B_j)$, то ймовірність довільної події $P(A)$ розраховується по формулі повної ймовірності через множину кожної з подій на відповідну умовну ймовірність події A .

$$P(A) = P(B_1)P(A|B_1) + P(B_2)P(A|B_2) + P(B_3)P(A|B_3) + \dots + P(B_n)P(A|B_n)$$

де A і B – значення відповідних індексів в різні роки динамічного ряду, $A \rightarrow$ в 2017 році, $B_1 \rightarrow$ в 2016 році, $B_2 \rightarrow$ в 2015 році, $B_3 \rightarrow$ в 2014 році, $B_4 \rightarrow$ в 2013 році.

Подія A вже відбулась і це може змінити ймовірності подій B_n . Звідси:

$$P(B_i | A) = \frac{P(B_i) P(A | B_i)}{P(A)} \quad \text{або} \quad P(B_i | A) = \frac{P(B_i) P(A | B_i)}{\sum_{j=1}^n P(B_j) P(A | B_j)},$$

де $P(B)$ – апіорна ймовірність настання гіпотези B ,

$P(A|B)$ – умовна ймовірність події A при настанні гіпотези B ,

$P(B|A)$ – апостеріорна ймовірність реалізації гіпотези B .

Користуючись формулою Байеса можна знайти ймовірність події A , яка отримана в результаті експерименту і прийняти відповідні управлінські рішення.

Нижче наведено докладний розрахунок апостеріорної ймовірності показників економічного росту ДП НВКГ «Зоря – Машпроєкт» (табл. 2-5).

Величина ймовірності подій $P(B)$ для різних показників економічного росту визначалась шляхом експертного оцінювання. Умовна невизначеності $P(A|B_j)$ події A визначалась діленням значень цього показника 2017 року на суму значень його в попередні роки. Повна ймовірність визначалась як сума множень $P(B_j)$ на $P(A|B_j)$. Апостеріорна ймовірність гіпотез $P(B_j)$ визначалась як частка від ділення відповідної складової формули повної ймовірності на загальне значення $P(A)$.

Результати розрахунків умовної ймовірності індексу середньомісячного виробітку в % до попереднього року представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Результати розрахунків умовної ймовірності індексу середньомісячного виробітку, в % до попереднього року*

Подія	Апіорна ймовірність, $P(B_i)$	Умовна ймовірність, $P(A B_i)$	Повна ймовірність подій, $P(A \cap B)$	Апостеріорні ймовірності гіпотез, $P(B_i A)$
B_1	0,4	0,585	0,234	0,513
B_2	0,3	0,422	0,126	0,278
B_3	0,2	0,334	0,066	0,146
B_4	0,1	0,277	0,027	0,060
Всього	1	1,620	0,455	1

*Джерело: складено автором

В результаті розрахунків встановлено, що використання формули Байеса призвело до зміни апостеріорної ймовірності.

Таблиця 3

Результати розрахунків умовної ймовірності індексу середньомісячного виробітку в постійних цінах, у % до попереднього року*

Апіорна ймовірність, $P(B_i)$	Умовна ймовірність, $P(A B_i)$	Повна ймовірність подій, $P(A \cap B)$	Апостеріорні ймовірності гіпотез, $P(B_i A)$
0,4	0,578	0,231	0,530
0,3	0,401	0,120	0,276
0,2	0,302	0,060	0,138
0,1	0,236	0,023	0,054
Всього	1,519	0,436	1

*Джерело: складено автором

Таблиця 4

Результати розрахунків умовної ймовірності індексу середньомісячної заробітної плати одного працюючого, у % до попереднього року*

Априорна ймовірність, $P(B_i)$	Умовна ймовірність, $P(A B_i)$	Повна ймовірність подій, $P(A \cap B)$	Апостеріорні ймовірності гіпотез, $P(B_i A)$
0,4	0,467	0,187	0,527
0,3	0,328	0,098	0,277
0,2	0,243	0,048	0,137
0,1	0,200	0,020	0,056
Всього	1,240	0,354	1

*Джерело: складено автором

Таблиця 5

Результати розрахунків умовної ймовірності індексу середньомісячної реальної заробітної плати одного працюючого, у % до попереднього року*

Априорна ймовірність, $P(B_i)$	Умовна ймовірність, $P(A B_i)$	Повна ймовірність подій, $P(A \cap B)$	Апостеріорні ймовірності гіпотез, $P(B_i A)$
0,4	0,489	0,195	0,532
0,3	0,339	0,101	0,276
0,2	0,249	0,049	0,135
0,1	0,201	0,020	0,054
Всього	1,278	0,367	1

*Джерело: складено автором

По отриманим розрахунковим даним уточнених значень апостеріорної ймовірності $P(B_i|A)$ проводились розрахунки уточненої апостеріорної ентропії H_1 . Наступний перерахунок апостеріорної ентропії, і величина ΔH показав уточнене значення залишкової невизначеності, яке характеризує оцінку загальної кількості інформації для складання прогнозів адекватних змін зовнішнього середовища в умовах невизначеності.

$$H_1 = - [0,513 \log_2 0,513 + 0,278 \log_2 0,278 + 0,146 \log_2 0,146 + 0,060 \log_2 0,060] = 1,655 [\text{біт}]$$

$$\Delta H = 2 - 1,655 = 0,345 [\text{біт}]$$

Аналогічні розрахунки кількості відсутньої інформації виконано також для останніх показників виробничої діяльності підприємства (табл. 6).

Таблиця 6

Кількісні оцінки інформаційності показників економічного росту підприємства*

Позначення показників	Найменування показників	Уточнена апостеріорна ймовірність, H_1 [біт]	Залишкова невизначеність ΔH [біт]
x_1	Індекс середньомісячного виробітку, у % до попереднього року	1,655	0,345
x_2	Індекс середньомісячного виробітку, в постійних цінах, в % до попереднього року	1,620	0,380
x_3	Індекс середньомісячної заробітної плати одного працюючого, у % до попереднього року	1,626	0,374
x_4	Індекс середньомісячної реальної заробітної плати одного працюючого, у % до попереднього року	1,619	0,381

*Джерело: складено автором

Як випливає з розгляду табл. 7 найбільш інформативним параметром економічного зростання підприємства є параметр x_1 , у якого ΔH найменше.

Порядок проходження інформативних параметрів за значеннями ентропії є необхідною ланкою визначення якості вхідної інформації, що полягає у виділенні найбільш значущих показників і відкиданні другорядних зі всієї великої кількості економічних показників, що характеризує

економічне зростання виробництва.

Результати.

У роботі визначено, що необхідну кількість інформації для прийняття адекватних управлінських рішень по підвищенню інноваційної активності підприємств можливо визначити як різницю апіорної і апостеріорної ентропії. Мінімальна кількість динамічних змінних, які однозначно описують спостережуваний процес економічного зростання виробництва пропорційна числу аналізованих показників і залежить від ймовірностей їх появи в загальному ансамблі реалізації характеристик станів виробництва.

Використання формули Байеса дозволяє уточнити ймовірності прогнозованих подій і організувати спільну статистику апіорної і апостеріорної інформації. Другорядні значення параметрів, які аналізують економічний зріст підприємств, слід врахувати менш значущими. Має сенс їх змінити на інші параметри стану виробничого об'єкту провести аналогічні розрахунки і знову виділити серед них найбільш інформативні.

Висновки і перспективи.

Запропонована модель кількісної оцінки необхідної вхідної інформації і послідовність дій для усунення невизначеності в прийнятті управлінських рішень по інноваційному розвитку підприємств, викликаній коливаннями зовнішнього середовища, як різниці апіорної та апостеріорної інформації факторів, що характеризують виробничу діяльність, дозволяє уточнити основні принципи і правила формування інформаційного забезпечення процесу управління економічним розвитком підприємств. Перспективи подальших досліджень полягають в науково-обґрунтованій побудові трендів і визначенні прогнозних значень фінансово-економічних показників в умовах дії змін зовнішнього середовища.

Список використаних джерел

1. Макогон Ю.В., Иванова Д.Р. Феномен "неопределённости" экономического развития как объективного условия международного взаимодействия. *Вісник ОНУ ім. І.І.Мечнікова*. 2013. Т.18. Вип.4/2. С. 15-18.
2. Шарко М.В., Гусарина Н.В. Использование многокритериальной логики в стратегическом управлении инновационной активностью предприятия. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. Том 2. № 3. С. 175-179.
3. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль; пер. с англ. М.Я. Каждана. Москва: Дело, 2003. 360 с.
4. Ларичев О.И. Вербальный анализ решений. Москва: Наука, 2006. 392 с.
5. Трухаев Р.И. Модели принятия решений в условиях неопределённости. Москва: Наука, 1981. 258 с.
6. Sharko M., Gusarina N. Influence of information and communitative technologies on the economic growth of industrial enterprises. *Thai Science Review*. Summer, 2017. P.112-116.
7. Шарко М.В. Державне регулювання інноваційних процесів. *Актуальні проблеми економіки*. 2003. №12(30). С. 168-178.
8. Функціональні стратегії інноваційного розвідку промислових підприємств: монографія; за наук. ред. д.е.н. проф. Стадник В.В. Хмельницький: ХНУ, 2016. 446 с.
9. Gusarina N., Sharko M., Burenko J. Modeling of management of the information potential of complex economic systems under conditions of risk. *Technology audit and production reserves*. 2017. 34 (2/4). P.14-19.

Статтю отримано: 02.01.2018 / Рецензування 09.02.2018 / Прийнято до друку: 14.03.2018

Nataliya Gusarina

PhD.(in Economics), Associate Professor, Associate Professor
Department of Economics and Entrepreneurship

Kherson National Technical University
Kherson, Ukraine
E-mail: gusarina@ukr.net

AN ESTIMATE OF THE AMOUNT OF INFORMATION FOR ADEQUATE FORECASTING CHANGES IN THE EXTERNAL ENVIRONMENT UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Abstract

Introduction. The relevance of the study is due to the fact that the main problem for forecasting the innovative development of enterprises under the influence of the environment is to obtain the required volume of quality information, since its small number reduces the accuracy of forecasts, and the greater number is associated with the difficulties of processing the production data.

Methods. The methods of forecasting and identification are used in the management of the innovative development of industrial enterprises, where the task of the forecast according to the data of observations is to predict future values of economic indicators, the task of identification is to determine the parameters of the system that created to this time range; as for building a model for estimation of the information total amount, the financial and economic indicators of the enterprise are used.

Results. The model of the required amount of input information is suggested at making managerial decisions on innovative development of enterprises in conditions of uncertainty. The model is based on the difference between a priori and a posteriori information. The experimental verification of the representativeness of the input information is carried out on the basis of the analysis of economic dynamics indicators, using the Bayesian theorem. As a result of the work, the values of a posteriori probability have been clarified, on the basis of which the calculations of the required amount of information for making forecasts are made.

Discussion. Prospects for further research are to construct the trends of financial and economic indicators of the dynamic range in different time intervals to make forecasts of adequate changes in the external environment in conditions of uncertainty. The refined values of the a posteriori probability on the basis of which the calculations of the right amount of information to make predictions in this work.

Keywords: innovation, information, entropy, likelihood, model uncertainty, decision-making

References

1. Makogon, Y.V., & Ivanova, D.R. (2013). Fenomen "neopredelyonnosti" ekonomicheskogo razvitiya kak obektivnogo usloviya mezhdunarodnogo vzaimodeystviya [The Phenomenon of "uncertainty" of economic development as an objective condition of international interaction]. *Visnik ONU im. I.I.Mechnikova* [Visnyk ONU them. I.I.Mechnikova], 18, 4/2, 15-18.
2. Sharko, M.V., & Gusarina, N.V. (2016). Ispolzovanie mnogokriterialnoy logiki v strategicheskoy upravlenii innovatsionnoy aktivnostyu predpriyatiya [The use of multi-criteria logic in the strategic management of innovative activity of the enterprises]. *Visnik Hmel'nic'kogo nacionalnogo universitetu. Ekonomichni nauki* [Visnyk of Khmelnytsky national University. Economic science], 2, 3, 175-179
3. Knight, F.X. (2003). *Risk, neopredelennost i pribyl* [Risk, uncertainty and profit]. (M. Kazhdan, Trans). Moscow: Delo.
4. Larichev, O.I. (2006). *Verbalnyy analiz resheniy* [Verbal decision analysis]. Moscow: Nauka.
5. Trochev, R.I. (1981). *Modeli prinyatiya resheniy v usloviyah neopredelyonnosti* [Models of decision making under uncertainty]. Moscow: Nauka
6. Sharko, M.V., & Gusarina, N.V. (2017) Influence of information and communicative technologies on the economic growth of industrial enterprises. *Thai Science Review*, Summer, 112-116.
7. Sharko, M.V. (2003). Derzhavne rehuliuвання innovatsiynykh protsesiv [State regulation of innovation processes]. *Aktual'ni problemi ekonomiki* [Actual problems of Economics], 12(30), 168-178.
8. Stadnik, V.V. (2016). *Funktsionalni strategiyi innovatsynogo rozvidku promislovih pidpriemstv* [Functional strategy innovative exploration of industrial enterprises]. Khmelnytsky: KhNU.
9. Sharko, M.V., Gusarina, N.V., & Burenko, J. (2017). Modeling of management of the information potential of complex economic systems under conditions of risk. *Technology audit and production reserves*, 34 (2/4), 14-19.

Received: 01.02.2018 / Review 02.09.2018 / Accepted 03.14.2018

УДК 631.115.1:336.647.648
JEL Classification Q16

Кропивко Максим

д.е.н., с.н.с., заступник академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства
Національна академія аграрних наук України
м. Київ, Україна
E-mail: krop2002@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Виникнення і функціонування фермерських господарств помітно впливає на виробництво валової продукції в сільському господарстві та створення ринкового середовища в Україні. Проте їх розвиток характеризується нерівномірністю.

Так, станом на 1 січня 2017 року чисельність фермерських господарств становить понад 32 тис. од., що більше ніж у двічі перевищує показники 25 річної давності. У той же час, найбільшій чисельності ця організаційно-правова форма господарювання набула в 2002 році і становила понад 43 тис. од. Таке зменшення обумовлено екстенсивним шляхом ведення їхньої сільськогосподарської діяльності.

Методи. В процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання й системний підхід, прийоми абстрактно-логічного методу, праці вітчизняних і закордонних вчених, а також аналітичні матеріали щодо розвитку фермерських господарств.

Результати. Особливістю сучасного розвитку фермерських господарств є не стільки збільшення їхньої чисельності, скільки розмірів.

Так, порівняно із 2002 р., площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні зросла на 157,2%, а порівняно з 1992 р. – більш ніж у 5,6 рази. Проте, такі темпи не відповідають темпам приросту валової продукції цієї організаційно-правової форми господарювання. Порівняно із показниками 2002 р., обсяг виробництва валової продукції фермерськими господарствами збільшився лише на 36,0 в.п.

На ці результати впливають багато факторів, головним з яких є неможливість накопичення достатнього обсягу фінансових ресурсів, адже основним джерелом фінансування реалізації інноваційно-інвестиційних задумів фермерських господарств України були і залишаються власні джерела. Відповідно до проведених розрахунків, обсяг валових інвестицій фермерських господарств у 2017 р. становив майже 9 млрд. грн., що складає лише 2,1 тис. грн./га сільськогосподарських угідь. При цьому понад 97% зазначеного обсягу інвестицій фермерами вдалося забезпечити за рахунок власних джерел.

Окрім того, у більшості фермерських господарств відсутнє стратегічне бачення ведення їхньої господарської діяльності, що призводить до реагування лише на поточні зміни та не дозволяє накопичити достатні резерви, з метою реалізації довгострокових задумів. Тому керівникам цих господарств необхідно у плануванні своєї господарської діяльності впроваджувати науково-обґрунтовані підходи щодо шляхів розроблення і реалізації інвестиційних стратегій.

Перспективи. Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що подальший розвиток фермерських господарств безпосередньо пов'язаний із диверсифікацією джерел і збільшенням обсягу фінансування інноваційних задумів. З цією метою необхідно розробити й профінансувати у повному обсязі довгострокову програму щодо стимулювання розвитку фермерських господарств, яка б враховувала п'ять основних пріоритетів. Окрім того, необхідно забезпечити організаційну, консультаційну та фінансову підтримку розвитку фермерських господарств, за рахунок можливостей місцевих бюджетів і громад.

Ключові слова: фермерські господарства, інноваційно-інвестиційна діяльність, джерела фінансування, інвестиції, матеріально-технічне забезпечення.

Вступ.

Процеси глобалізації та інтеграції України до світового економічного простору призводять не лише до переорієнтації на вирощування найбільш рентабельних сільськогосподарських культур чи продуктивних тварин, а й до організаційно-правових трансформацій, направлених на стимулювання розвитку малих форм підприємницької діяльності, насамперед, фермерських господарств.

Зазначені процеси мають як позитивний, так і негативний характер. Так, спрямування економіки на відповідність вимогам Європейського Союзу призводить до концентрації фермерських зусиль у збільшенні виробництва конкурентоспроможної продукції, пошуку шляхів виходу на зовнішні ринки її збуту, а також стимулювання створення добровільних фермерських об'єднань. При цьому традиційні, екстенсивні, шляхи ведення сільськогосподарської діяльності фермерськими господарствами призводять до зменшення їх чисельності, подальшого спаду престижу фермерської діяльності, збільшенню зношеності матеріально-технічних засобів, а також втрати ринкових ніш збуту виробленої продукції.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок щодо необхідності стимулювання прискорення процесу впровадження інновацій фермерськими господарствами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню різних проблем розвитку фермерських господарств присвячено чимало наукових досліджень провідних учених-економістів. При цьому, досвід економічно-розвинених країн доводить необхідність якнайбільш повного впровадження фермерами інноваційних машин, механізмів і технологій. Однак, незважаючи на розроблені науково-обґрунтовані пропозиції щодо переведення виробничої діяльності фермерських господарств на новий технологічний рівень із застосуванням інноваційних технологій, практична діяльність фермерів здійснюється за екстенсивною формою господарювання. Тому необхідно дослідити глибинні причини зазначеного явища та розробити шляхи і механізми стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності фермерів.

Мета.

Мета статті – дослідження сучасного стану та напрямів інноваційно-інвестиційної діяльності фермерських господарств України.

Методологія дослідження.

Методологічною і теоретичною основою статті є сучасне законодавство, праці вітчизняних і закордонних вчених, аналітичні матеріали статистичних органів, а також результати власних досліджень. У статті використано діалектичний метод пізнання та системний підхід, а також прийоми абстрактно-логічного методу, а саме: аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і співставлення.

Результати.

Виникнення і функціонування фермерських господарств помітно впливає на виробництво валової продукції в сільському господарстві та створення ринкового середовища в Україні. Проте їх розвиток характеризується нерівномірністю.

Так, станом на 1 січня 2017 року кількість фермерських господарств у нашій державі перевищує 32 тис. од., що більше ніж у двічі перевищує показники 25 річної давнини. У той же час, найбільшій чисельності ця організаційно-правова форма господарювання набула в 2002 році і становила понад 43 тис. од. [1: 2].

Особливістю сучасного розвитку фермерських господарств є не стільки збільшення їхньої чисельності, скільки розмірів. Так, порівняно із 2002 р., площа сільськогосподарських угідь у їхньому користуванні зросла на 157,2 %, а порівняно з 1992 р. – більш ніж у 5,6 рази. Нині у користуванні фермерських господарств знаходиться понад 4,4 млн. га сільськогосподарських угідь, з них близько 4,3 млн. га ріллі, або 10,3 % загальної площі сільськогосподарських угідь нашої країни.

Проте зазначені темпи не відповідають темпам приросту валової продукції цієї організаційно-правової форми господарювання. Так, порівняно із показниками 2002 р., обсяг виробництва валової продукції фермерськими господарствами збільшився лише на 36,0 в.п.

Ці розрахунки надають можливість стверджувати, що ведення фермерами сільськогосподарської діяльності відбувається екстенсивним шляхом, за якого збільшення обсягу доходу напряму корелює зі збільшенням площі землі у їхньому користуванні.

Зазначені висновки підтверджуються і дослідженнями інших науковців, а також даними Держстатистики. Так, відповідно до розрахунків наведених у монографії «Економіка розвитку селянських господарств України», енергозабезпеченість фермерських господарств складає 192,9 кВт/госп., що майже в четверо менше за енергозабезпеченість сільськогосподарських підприємств, а енергоозброєність – 66,5 кВт/прац. [3].

У той же час, данні Держстату України щодо забезпеченості технічними засобами фермерських господарств свідчать про незначну динаміку збільшення їхньої кількості (рис. 1).

Відповідно до відображеного на рисунку, хоча у фермерських господарствах протягом 2014-2017 рр. й прослідковується приріст основних видів технічних засобів, темпи його недостатні. Адже, згідно розрахунків, середньорічний темп приросту цих засобів протягом останніх чотирьох років склав близько 1,2 %, що свідчить лише про заміну зношеного обладнання, а не придбання інноваційного (високотехнологічного) обладнання.

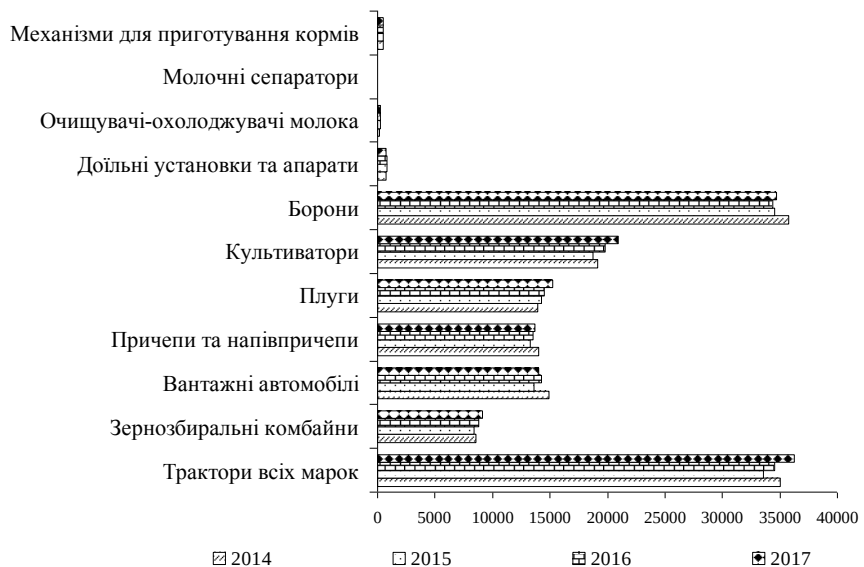

Рис. 1. Динаміка наявності окремих видів технічних засобів у фермерських господарствах протягом 2014-2017 рр., од.*

*Джерело: [2; 4; 5; 6]

На ці результати впливають багато факторів, головними з яких є – неможливість накопичення достатнього обсягу фінансових ресурсів, адже основним джерелом фінансування реалізації інноваційно-інвестиційних заходів фермерських господарств України були і залишаються власні джерела та відсутність спланованості їхніх дій для досягнення довго- і середньострокових задумів.

Такі умови зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. Відповідно до проведених розрахунків, обсяг валових інвестицій фермерських господарств у 2017 р. становив майже 9 млрд. грн., що складає лише 2,1 тис. грн./га сільськогосподарських угідь. При цьому понад 97% зазначеного обсягу інвестицій фермерами вдалося забезпечити за рахунок власних джерел [7, с. 142]. Відповідно, залучені й позичені джерела склали лише 3%, з яких державна підтримка складала 65 млн грн., або 0,7% загального обсягу капіталовкладень. Інші ж запозичення відбулися за

рахунок банківського кредитування.

При цьому, на державному рівні є усвідомлення необхідності стимулювання розвитку фермерських господарств. Відповідно до Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки за рахунок коштів державного бюджету у 2018 р. планується виділити близько 1 млрд. грн. для стимулювання розвитку сімейних форм господарювання, передусім, фермерських господарств [8]. Відповідно до напрямів реалізації цієї Концепції дотації спрямовуватимуться на відшкодування 40% вартості придбання технічних засобів вітчизняного виробництва, компенсування вартості утримання поголів'я БРХ, 80% компенсування вартості придбання насіння і саджанців вітчизняної селекції.

Проте, навіть ці заходи не можуть у середньостроковій перспективі призвести до реального стимулювання переходу більшості фермерських господарств на інноваційний шлях розвитку. Така мета може бути виконана лише за умови розроблення й 100% фінансування довгострокової програми розвитку фермерських господарств, яка б враховувала п'ять пріоритетів:

1. Формування ринку нових продуктів та високих технологій (новітні ресурсоощадні системи машин і механізмів, застосування біотехнології й комп'ютерної техніки у виробничому процесі і сферах його обслуговування, що забезпечує прискорене використання інформації, зміну виробничого процесу, зростання обсягів виробництва продукції та зниження витрат).

2. Організацію інтегрованого виробництва (добровільних виробничих і обслуговуючих об'єднань, кластерів – цілісних груп спеціалізованих сільськогосподарських підприємств), що надаватимуть спроможність конкурувати з високо інтелектуально оснащеними агрохолдингами.

3. Створення й впровадження у виробництво нових видів продукції: сортів і гібридів сільськогосподарських культур, високопродуктивних порід тварин і птахів, а також продуктів переробки сільськогосподарської продукції.

4. Формування високого рівня людського капіталу (розвиток людини, її здоров'я, інтелекту, підвищення рівня професійності, освіченості, моральності та духовності), що пробуджує резерви особистості, формує більш високий рівень продуктивної діяльності людини, а також творчості взагалі та прогресу суспільства в цілому.

5. Формування інтелектуального потенціалу, як сукупності високоосвічених професійних кадрів у всіх сферах аграрно-промислового виробництва, які спроможні розробляти інновації, зберігаючи свій науковий потенціал, та реалізуючи інноваційний продукт безпосередньо на виробництві.

Крім того, враховуючи спрямованість реформ в галузях економіки на децентралізацію влади й управління, а також територіально-адміністративної реформи, направленої на підвищення спроможностей сільських територіальних громад, в тому числі і з контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення та стимулювання виробництва задля збільшення робочих місць, виникає потреба в місцевих ініціативах з організаційної, консультаційної та фінансової підтримки розвитку фермерських господарств, у т.ч. й інвестиційної. Така підтримка має здійснюватися з урахуванням місії цієї організаційно-правової форми господарювання, яка полягає у спеціалізації на веденні малоземельного і трудомісткого сільськогосподарського виробництва, з метою забезпечення потреб сім'ї в сільськогосподарській продукції власного виробництва і продажу її залишків на місцевих ринках збуту.

Діяльність фермерських господарств і підтримка їх інвестиційних проектів з розвитку тепличного господарства, картоплярства, баштанництва, ягідництва, вирощування зелених культур для виготовлення прянощів, декоративного садівництва, а також утримання свійської птиці, великої рогатої худоби, кіз, коней, розведення кролів тощо, має забезпечуватися шляхом:

➤ надання державної інвестиційної підтримки реалізації їхніх інноваційно-інвестиційних проектів на поверненій та неповерненій основах;

➤ надання державних субсидій за вироблену сільськогосподарську продукцію;

➤ компенсації банківських ставок фінансово-кредитних установ за наданий кредит;

- часткової компенсації вартості придбання високопродуктивних порід тварин і засобів малої механізації;
- державного кредитування будівництва сімейних молочнотоварних ферм на поверненій основі;
- безоплатного отримання професійної сільськогосподарської освіти;
- інформаційного забезпечення та надання господарям соціально-спрямованих дорадчих послуг з питань раціонального ведення сільськогосподарської діяльності;
- стимулювання розвитку обслуговуючих кооперативів;
- стимулювання розвитку кредитної кооперації та надання на цій основі короткострокових і довгострокових мікрокредитів;
- реалізації заходів з розвитку інфраструктури місцевих ринків збуту сільськогосподарської продукції;
- запровадження сільськогосподарської контрактації для забезпечення гарантованого збуту продукції господарів і задоволення потреб місцевих державних установ та закладів освіти, охорони здоров'я тощо;
- розбудови інженерної інфраструктури для створення сприятливих умов ведення господарської діяльності: під'їзних доріг, електро і газотранспортних мереж, тощо.

З метою усунення недоліку, пов'язаного з відсутністю планування ведення господарської діяльності, фермерським господарствам доцільно користуватися розробленими в ННЦ «ІАЕ» методичними підходами щодо розроблення та реалізації інвестиційної стратегії малих форм господарювання [3, с. 263-265]. Ці методичні підходи полягають у реалізації концепції поетапного планування з поступовим наближенням до виконання запланованих дій.

Так, на першому етапі визначається місія господарства, здійснюється аналіз його внутрішнього та зовнішнього середовища, а також визначають стратегічні інвестиційні цілі.

На другому етапі розробляється інвестиційна політика господарства з визначенням певних засад (принципів) і етапів, інструментів забезпечення інвестиційних ресурсів, а також плануванням та оцінкою майбутніх витрат і вигод. На останньому етапі стратегії слід розробляти план поточного інвестування, де визначаються обсяги інвестицій в основний та оборотний капітал, які забезпечують реалізацію інвестиційної стратегії, виходячи з показників конкретних інвестиційних проектів. Розробка такого плану забезпечує поєднання стратегічних і поточних завдань розвитку господарств, а також узгодження інвестиційної діяльності з джерелами фінансування.

Окрім того, на цьому етапі відбувається безпосереднє впровадження запланованих заходів, шляхом придбання техніки, технологій, реманенту, біологічних активів, будівництва споруд і приміщень тощо.

При розробці стратегії розвитку фермерських господарств необхідно дотримуватися таких принципів: планування повинне мати системний характер й орієнтуватися на досягнення загальної мети господарювання; у процесі розробки стратегічних планів необхідно враховувати думки і побажання усіх членів родини, які приймають участь у веденні господарської діяльності; процес планування має забезпечуватися безперервно в рамках встановленого циклу, а розроблені плани мають змінювати або доповнювати один одного.

До того ж, розроблені плани слід коригувати у зв'язку з виникненням непередбачених обставин, тобто в них повинні бути закладені певні резерви, що дозволяють здійснювати необхідні зміни; плани повинні бути максимально конкретизовані та деталізовані у тому ступені, в якому це дозволяють зовнішні й внутрішні умови діяльності господарства.

Висновки і перспективи.

Проведені дослідження свідчать, що виробнича діяльність фермерських господарств провадиться шляхом застосування екстенсивного ведення господарювання. Це пов'язано, насамперед, із обмеженістю фермерів у формуванні достатнього обсягу фінансових ресурсів для

реалізації їхніх інноваційних задумів, адже понад 97% інвестицій забезпечується за рахунок власних джерел.

Тому необхідно створити умови, які б дозволили фермерам збільшити обсяги та диверсифікувати джерела фінансування їхніх інноваційних проєктів. Одним із шляхів виконання цього завдання є розроблення й фінансування у повному обсязі довгострокової програми щодо розвитку фермерських господарств, яка за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, а також організаційно-методичної допомоги стимулювала б переведення виробничої діяльності цієї організаційно-правової форми господарювання на новий технологічний рівень.

На макрорівні – керівникам фермерських господарств доцільно впроваджувати елементи стратегічного управління ведення господарської діяльності, шляхом розроблення і реалізації інвестиційної стратегії розвитку їхніх господарств.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник «Сільське господарство України 2005 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2006. 368 с.
2. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2016 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка . Київ: ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2017. 246 с.
3. Кропивко М.М. Селянські господарства України. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 328 с.
4. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2012 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2013. 402 с.
5. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2013 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2014. 390 с.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України 2014 рік» ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2015. 386 с.
7. Статистичний збірник „Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікро підприємництва” ; за ред. О. Г. Осауленка. Київ : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2016. 514 с.
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки». Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

Статтю отримано: 04.02.2018 / Рецензування 15.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Maksym Kropyvko

Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow, Deputy Academician-secretary

Department of Agrarian Economics and Land Relations

The National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

E-mail: krop2002@ukr.net

FEATURES OF INNOVATION AND INVESTMENT ACTIVITY OF UKRAINIAN FARMS

Abstract

Introduction. The emergence and functioning of farms significantly affects the production of gross agricultural products and the creation of a market environment in Ukraine. However, their development is characterized by unevenness.

So, the number of farms is more than 32 thousand units as of January 1, 2017, which is more than twice the 25 year old. At the same time, the largest number of this organizational and legal form of management acquired in 2002 and amounted to more than 43 thousand units. Such reduction is due to the extensive way of conducting their agricultural activities.

Methods. The dialectic method of cognition and the systematic approach, methods of the abstract and logical method, the work of domestic and foreign scientists, as well as analytical materials on the development of farms are used in the course of the research.

Results. The peculiarity of modern development of farms is not so much an increase in their number, but in size.

Thus, in comparison with 2002, the area of agricultural land in their use increased by 157.2%, and compared with 1992

more than 5.6 times. However, such pace does not correspond to the rates of growth of gross output of this organizational and legal form of management. Compared with the figures for 2002, the volume of gross production by farms increased by only 36.0 pp.

Many factors are affected by these results, the most important of which is the impossibility of accumulation of sufficient amount of financial resources, as the main source of financing for the implementation of innovation and investment plans of Ukrainian farms has been and remains its own sources. According to the calculations, the gross investment of farms in 2017 amounted to almost 9 billion UAH, which is only 2.1 thousand UAH / ha of agricultural land. At the same time, more than 97% of this volume of investments was managed by farmers through their own sources.

In addition, the most farms lack a strategic vision of their economic activity, which only responds to current changes and does not allow to accumulate sufficient reserves in order to realize long-term plans. Therefore, managers of these farms need to plan scientifically-based approaches to the development and implementation of investment strategies.

Discussion. The conducted researches allow to assert, that the further development of the farms is directly connected with diversification of sources and an increase in the amount of financing of innovative ideas. A long-term program to stimulate farm development should be developed and funded in full to this end, taking into account the five main priorities. In addition, it is necessary to provide organizational, advisory and financial support for the development of farms, at the expense of opportunities of local budgets and communities.

Keywords: farms, innovation and investment activity, sources of financing, investments, material and technical support.

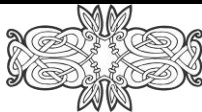
References

1. Osaulenko O.G. (Ed.). (2006). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2005 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2005"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
2. Osaulenko O.G. (Ed.). (2017). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2016 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2016"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
3. Kropyvko, M.M. (2016). *Seljanski gospodarstva Ukrainy* [Peasant farms of Ukraine]. Kyiv: NNC «IAE».
4. Osaulenko O.G. (Ed.). (2013). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2012 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2012"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
5. Osaulenko O.G. (Ed.). (2014). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2013 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2013"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
6. Osaulenko O.G. (Ed.). (2015). *Statystychnyj shhorichnyk «Silske gospodarstvo Ukrainy 2014 rik»* [Statistical yearbook "Agriculture of Ukraine 2014"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
7. Osaulenko O.G. (Ed.). (2016). *Statystychnyj zbirnyk „Dijalnist subjektiv velykogo, serednogo, malogo ta mikro pidpryjemnyctva”* [Statistical collection "Activities of subjects of large, medium, small and micro entrepreneurship"]. Kyiv: DP "Informacijno-analitychne agentstvo".
8. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrainy „Pro shvalennja Konceptii rozvytku fermerskyh gospodarstv ta silskogospodarskoj kooperacii na 2018-2020 roky”. (n.d.). *rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>

Received: 02.04.2018 / Review 03.15.2018 / Accepted 03.20.2018

ТЕХНОЛОГІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ
І МАРКЕТИНГУ

TECHNOLOGIES OF
MANAGEMENT AND MARKETING

УДК 631.115.1
JEL Classification Q12

Корчинська Олена

д.е.н., доцент, с.н.с, завідувач кафедри маркетингу
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна

E-mail: helenk@meta.ua

Голубєв Андрій

аспірант кафедри економіки та управління підприємствами
Академія праці, соціальних відносин і туризму
м. Київ, Україна

E-mail: Zvit.zav@gmail.com

МАРКЕТИНГОВІ ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Анотація

Вступ. Реформування аграрного сектора економіки України привело до формування багатоманітних форм господарюючих суб'єктів, заснованих на приватній власності й принципах економічної самостійності. Одним з напрямів структурної перебудови сільського господарства є формування фермерських господарств, які виконують певну роль в системі агробізнесу, роблять свій внесок у формування конкурентоздатного аграрного сектора і виробництво сільгосппродукції.

Метою статті є аналіз результатів проведеного вибіркового опитування фермерів та виявлення загальних тенденцій, що визначають поведінку фермерів як суб'єктів (гравців) на ринку сільськогосподарської продукції.

Методи. При проведенні дослідження застосовувались як загальноприйняті методи дослідження: діалектичний, монографічний метод, абстрактно-логічний, метод наукового узагальнення, так і специфічні методи статистичної та маркетингової обробки інформації.

Результати. У статті представлені результати вибіркового опитування фермерів Васильківського району Київської області. Охарактеризовані чинники, що визначають успішність підприємницької діяльності фермерів, і виявлені перешкоди, що гальмують розвиток фермерства в Україні. Оцінено перспективи розвитку фермерських господарств та окреслено заходи, які слід вживати на мікро- і макrorівнях з метою формування сприятливого середовища для комерційної діяльності фермерських господарств.

Перспективи. Подальші дослідження плануються проводити стосовно оцінки більш активного впровадження сучасних інформаційних технологій у комерційну діяльність фермерів, включаючи розвиток електронної комерції, а також застосування ефективних маркетингових стратегій збуту.

Ключові слова: фермерство, комерційна діяльність, канали збуту, сільськогосподарська продукція, маркетингові дослідження

Вступ.

Фермерські господарства в Україні стали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. Так, якщо в 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, то за п'ять років поспіль їх чисельність зросла до 34,8 тисяч, а угіддя в їх використанні збільшилися до 786,4 тис. га. За підсумками 2016 року кількість зареєстрованих фермерських господарств в Україні становила 3373 тис.од., що дорівнює 71% від загальної кількості сільськогосподарських підприємств країни.

Внесок фермерських господарств у виробництво валової продукції сільського господарства поки що незначний. Проте у період 2000-2015 рр. спостерігалися певні позитивні зрушення. Так, за даний період частка виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств в загальних обсягах виробництва збільшилась із 2,1 до 7,9%, в тому числі, продукція рослинництва – з 3,1 до 10,4%, тваринництва – з 0,4 до 1,9% . Позитивною на наш погляд, є також тенденція зростання обсягів виробництва валової продукції у розрахунку на одне фермерське господарство. За останні 15 років цей показник збільшився більш, ніж у 7 разів.

Наразі фермерські господарства за результатами своєї діяльності у 2015 р., нарощуючи з року в рік валове виробництво продукції та підвищуючи її ефективність, загалом додатково отримали чистого доходу (виручка від реалізації продукції) 1699,3 млн.грн. або у 2,54 рази більше, ніж у 2010 р.

Для повного розуміння особливостей функціонування фермерських господарств та здійснення ними комерційної діяльності поряд з аналізом загальностатистичних даних щодо їх діяльності варто використати такий інструмент, як маркетингове дослідження, зокрема вибіркове опитування самих фермерів, що дає змогу виявити та оцінити проблеми функціонування фермерських господарств із середини, подивитися на проблеми, труднощі та перспективи їх комерційної діяльності з позиції самих фермерів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теорія, методологія та практика становлення і функціонування фермерських господарств у процесі ринкових перетворень в аграрній економіці знайшли своє відображення у наукових працях багатьох авторів, зокрема: І.В. Беззуба [1], В. П. Горьового [2], А.Г. Задорожнікова [3], А.С. Мохненка [5] та інших вчених. Вагомий внесок у вивчення цієї теми зробили також Л.В. Корнілов [4], Л.О. Вдовенко [6], Т.М. Мараховська [6], П.М. Макаренко [7], Л.Л. Мельник [8], Ю.О. Махортова [9], В.Л. Дмитренко [9] та інші.

Незважаючи на значну кількість досліджень з цієї теми, залишаються аспекти, які потребують подальшого дослідження, зокрема виявлення думки самих фермерів щодо сучасного стану та перспектив розвитку їх комерційної діяльності.

Мета.

Метою статті є аналіз результатів проведеного вибіркового опитування фермерів та виявлення загальних тенденцій, що визначають поведінку фермерів як суб'єктів (гравців) на ринку сільськогосподарської продукції.

Методологія дослідження.

При проведенні дослідження застосовувались як загальноприйняті методи дослідження: діалектичний, монографічний метод, абстрактно-логічний, метод наукового узагальнення, так і специфічні методи статистичної та маркетингової обробки інформації.

Результати.

Восени 2017 р. нами було проведено опитування фермерів Васильківського району Київської області з метою аналізу комерційної діяльності фермерів зі збуту виробленої ними

сільськогосподарської продукції, а також виявлення проблем, що виникають у даній сфері. Всього в опитуванні прийняло участь 50 фермерів віком від 35 до 77 років.

Звичайно дане анкетування не можна вважати завершеним статистично репрезентативним дослідженням, але воно дає можливість виявити думки фермерів щодо перспектив розвитку комерційної діяльності суб'єктів господарювання фермерського типу та окреслити загальні тенденції.

Анкета містила 17 запитань, на які фермери відповідали анонімно протягом 10 – 15 хвилин.

Перші два запитання стосувалися загальної площі сільськогосподарських угідь у господарстві, у тому числі ріллі. За результатами опитування підрахована загальна площа сільськогосподарських угідь та ріллі у господарствах, яка становить 2060 га, у тому числі 1895 га ріллі. В середньому на одне господарство припадає 41,2 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 37,9 га ріллі.

Третє питання стосувалося площі орендованих угідь. Серед 50 фермерських господарств 16 господарств (32%) взяли сільськогосподарські угіддя в оренду. Загальна площа орендованих угідь становить 1244,8 га, тобто 77,8 га у розрахунку на одне фермерське господарство.

Четвертим питанням ставилось за мету з'ясувати, яка спеціалізація фермерського господарства. Переважна більшість фермерів (94%) займається лише рослинництвом. Лише 3 господарства з 50 (що становить 6%) вказали, що виробляють тваринницьку продукцію.

У п'ятому запитанні фермери повинні були вказати площу та урожайність основних сільськогосподарських культур, що вирощувалися у господарстві за останні роки. Переважна більшість посівної площі відводиться фермерами під зернові культури – 1023 га (54%), у тому числі 33% припадає на озимі зернові. На другому місці технічні культури – 625 га (33%). Серед технічних культур найбільша питома вага припадає на посіви сої – 18%. На картоплю та овочі фермери відводять 13% посівної площі.

Результати опитування респондентів щодо посівної площі та урожайності сільськогосподарських культур представлені у наступній таблиці 1.

Таблиця 1

Посівна площа та урожайність основних сільськогосподарських культур у фермерських господарствах Васильківського району Київської області у 2017 р.*

Сільськогосподарська культура	Посівна площа, га	Середня урожайність, ц/га
Озима пшениця	425	29,5
Ячмінь	109	28,8
Жито	107	23,0
Овес	89	34,5
Соняшник	61	22,7
Соя	341	20,9
Кукурудза	109	51,7
Просо	94	30,1
Цукрові буряки	108	310,5
Ріпак	115	19,8
Гречка	51	16,5
Горох	49	24,2
Картопля	190	239,0
Морква	33	196,6
Цибуля	13	181,2
Гарбуз	10	253,0

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Наступне питання стосувалося основних каналів збуту виробленої сільськогосподарської продукції. Як показав аналіз відповідей на дане питання, більшість фермерів реалізує зерно посередницьким комерційним структурам (71,2%). На другому місці продаж зерна переробним

підприємствам (13%). У рахунок оплати праці використовується 9% обсягів даного виду продукції, на ринку роздрібної торгівлі реалізується незначна кількість зерна (лише 0,5%). На інші канали збуту, зокрема товарні біржі, припадає близько 6 відсотків даної продукції (рис. 1).

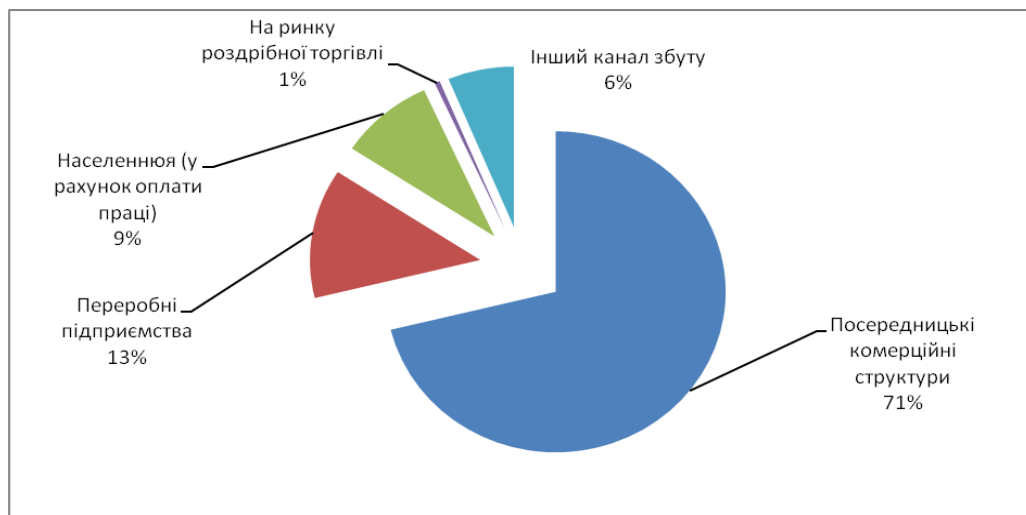

Рис. 1. Структура каналів збуту зерна фермерами Васильківського району Київської області*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

М'ясо фермери в останні роки реалізують переважно через посередників. Питома вага даного каналу реалізації становить 55%. Переробним підприємствам фермери продають лише 13% даної продукції (рис. 2).

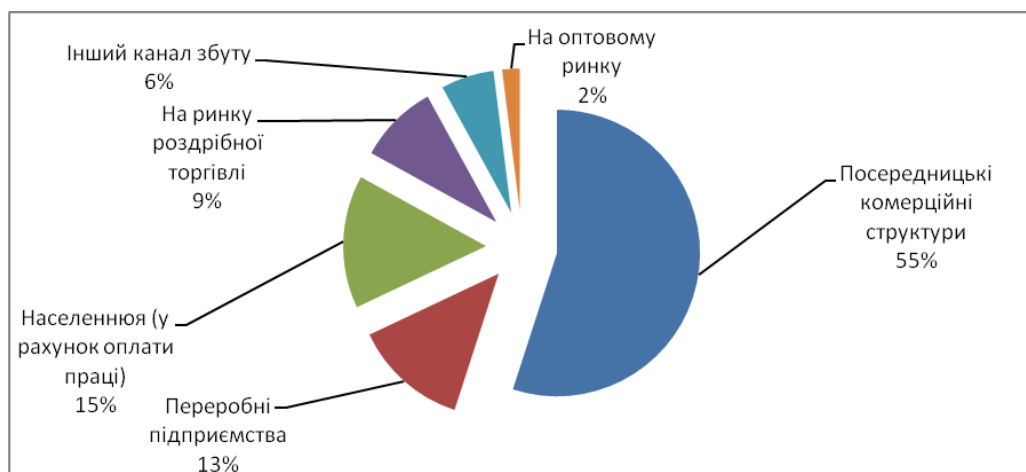

Рис. 2. Структура каналів збуту м'яса фермерами Васильківського району Київської області*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Молоко ж, навпаки, реалізується переважно через переробні підприємства (72%) і лише 1 відсоток – через посередників (оптовиків). Як відмічають фермери, в останні роки збільшуються обсяги закупівлі молока у фермерів закладами громадського харчування та супермаркетами (рис. 3).

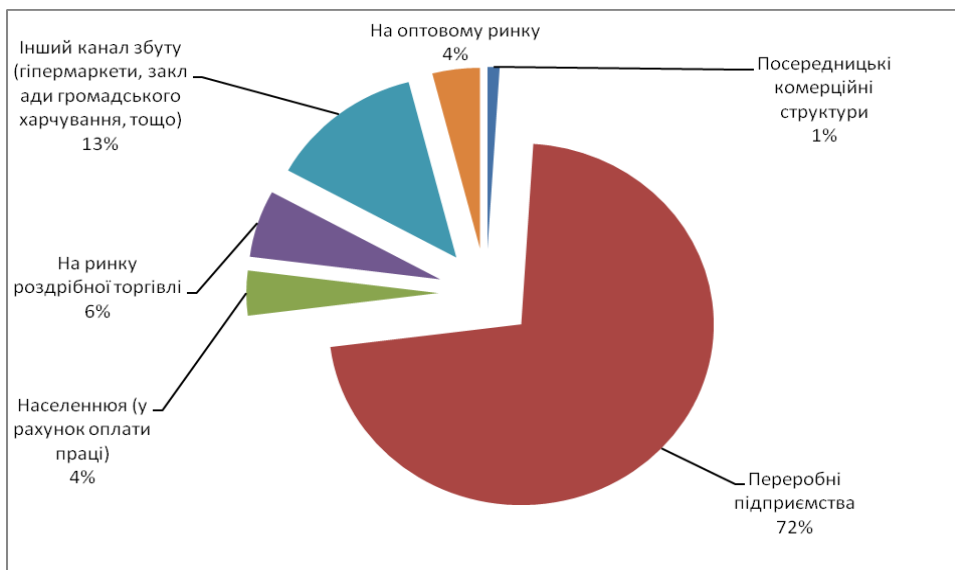

Рис. 3. Структура каналів збуту молока фермерами Васильківського району Київської області*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Основним каналом збуту цукрових буряків, вирощених фермерами, є переробні підприємства, частка яких становить 75%, далі йдуть посередники – 12% і населення (у рахунок оплати праці) – 3% (рис. 4).

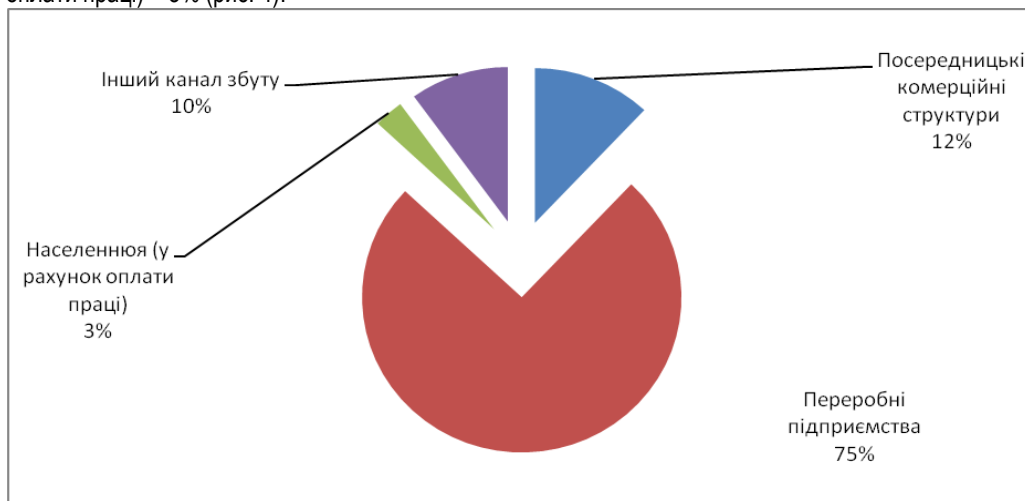

Рис. 4. Структура каналів збуту цукрових буряків фермерами Васильківського району Київської області*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Овочі реалізуються по різних каналах, у тому числі називалися ресторани, заклади громадського харчування, гіпермаркети, проте їх частка становить лише 2%. Основним каналом збуту овочів є посередники – оптовики, на другому місці – переробні підприємства, на третьому – ринок роздрібної торгівлі (рис. 5).

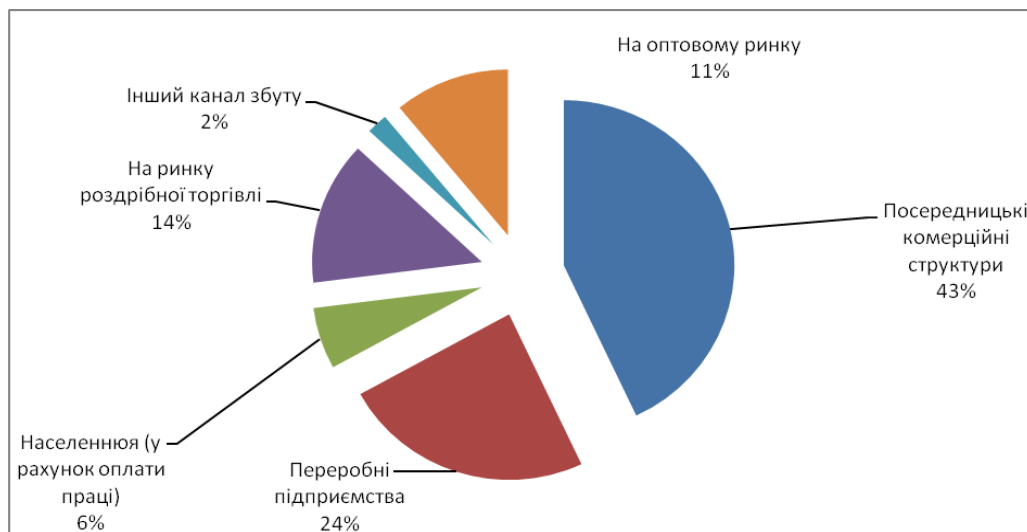

Рис. 5. Структура каналів збуту овочів фермерами Васильківського району Київської області*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

На запитання «Якими критеріями Ви користуєтесь при виборі даних каналів збуту» більшість фермерів (57%) відповіли – «є досвід застосування даного каналу збуту». Відповідь «немає інших альтернатив» була зазначена 42% респондентів. Відповідь «прийнятні ціни» була відмічена 12 фермерами (23%), а відповідь «територіальною близькістю ринку збуту» – 10 фермерами (20%) (рис. 6). Оскільки можна було вибрати декілька варіантів відповідей, то сумарна кількість процентів по всіх пунктах відповідей більша за 100%.

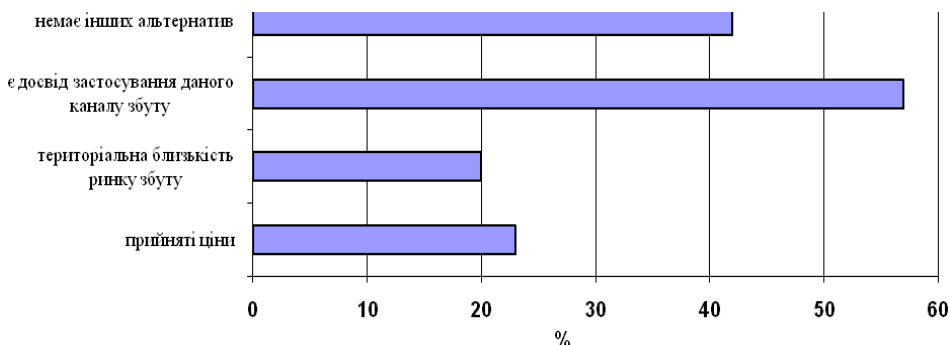

Рис. 6. Основні критерії, які впливають на вибір каналу збуту сільськогосподарської продукції фермерами, та їх частка*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Більшість фермерів не користується послугами банків. Лише 27% респондентів дали позитивну відповідь на питання «Чи користуєтесь Ви послугами банків».

У дев'ятому запитанні ми попросили фермерів зазначити, чи користуються вони Інтернетом і з якою метою. Майже всі фермери (96%) відповіли «Так». Основна мета, з якою фермери користуються світовою комп'ютерною мережею, є отримання інформації. Це зазначили всі фермери, які користуються Інтернетом. Чверть фермерів користується Інтернетом і для виробничих цілей. Майже така ж кількість фермерів використовує Інтернет також для спілкування і розваг (рис. 7).

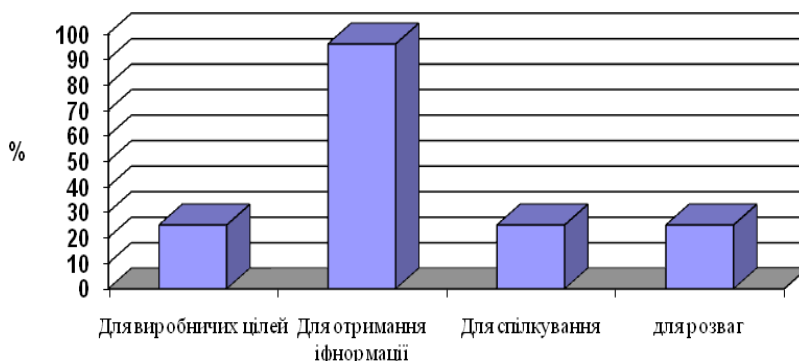

Рис. 7. Основні цілі, для досягнення яких фермери користуються Інтернетом*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Наступне запитання, побудоване у вигляді шкали Лайкерта, ставило за мету з'ясувати ступінь згоди фермерів із твердженням, що «Фермерство в Україні має хороші перспективи розвитку». Більшість фермерів позитивно оцінюють перспективи розвитку своєї діяльності. Так, 65 відсотків респондентів повністю (17%) чи частково (48%) згодні з даним твердженням. Водночас 16 відсотків фермерів не бачать перспектив для розвитку фермерства в Україні, а 19 відсотків не впевнені щодо позитивних зрушень і обрали варіант «скоріше «ні», ніж так» (рис. 8).

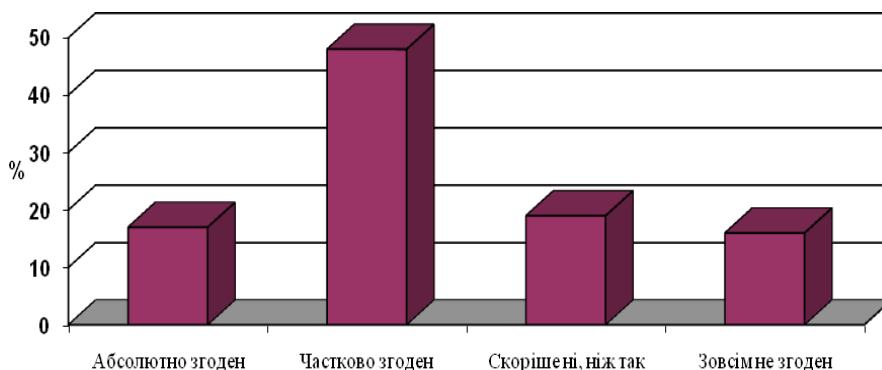

Рис. 8. Ступінь згоди респондентів із твердженням «Фермерство в Україні має хороші перспективи розвитку»*

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

Наступним питанням потрібно було виявити основні перешкоди, що стримують розвиток вітчизняного фермерства. За результатами опитування маємо наступне. Найбільш значимою перешкодою на шляху розвитку фермерства є нестабільна економічна ситуація. 46 респондентів (92%) поставили цю перешкоду на перше місце. На друге місце 96 відсотків респондентів поставили несприятливу податкову політику. Третє місце, на думку фермерів, займає несприятлива політична ситуація. Проблеми з організацією ринків збуту сільськогосподарської продукції також входять у топ-п'ятірку основних перешкод на шляху розвитку фермерства в Україні. Слід зазначити, що найменшою мірою впливає на розвиток фермерства, на думку опитуваних, відсутність повноцінного ринку землі сільськогосподарського призначення (табл. 2).

Таблиця 2

Ранжування основних перешкод на шляху розвитку фермерства в Україні*

Основні перешкоди	Ранг	Відсоток фермерів, що так вважають
Нестабільна економічна ситуація	1	92
Несприятлива податкова політика	2	96
Несприятлива політична ситуація	3	94
Недосконале правове забезпечення	4	94
Проблеми з організацією ринків збуту сільськогосподарської продукції	5	86
Несприятливі умови для отримання банківського кредиту	6	88
Корумпованість в органах влади	7	90
Негативна громадська думка	8	92
Відсутність повноцінного ринку землі сільськогосподарського призначення	9	94

*Джерело: розраховано авторами за даними опитування

З метою здійснення кількісної оцінки ступеня узгодженості думок респондентів щодо рангу основних перешкод нами був розрахований коефіцієнт конкордації Кендалла за наступною формулою:

$$W = \frac{12S}{m^2 \times (n^3 - n)}, \quad (1)$$

де m- число експертів;

n- число факторів;

S – сума квадратів різниць рангів (відхилень від середнього).

У нашому випадку S = 708802, m=50, n = 9.

Підставивши ці значення у формулу (2.1), отримаємо значення коефіцієнта конкордації

$$W = \frac{12 \times 708802}{50^2 \times (729 - 9)} = 4,7.$$

Оскільки W>0,6, то узгодженість думок експертів досить сильна. Таким чином, можна вважати, що думки респондентів є узгодженими і переважно співпадають в оцінці значимості перешкод на шляху розвитку фермерства.

В дванадцятому запитанні ми просили фермерів оцінити рівень державної підтримки фермерів щодо організації збуту сільськогосподарської продукції.

На думку респондентів, регулятивні заходи держави не мають позитивного впливу на комерційну діяльність фермерів і не забезпечують належного розвитку фермерських господарств. Тому половина респондентів оцінили державну підтримку лише на один (2%) чи два бали (48%), 43 відсотка –три бали, і 7 відсотків фермерів вважають, що державна підтримка заслуговує оцінки «4». Жоден з фермерів не поставив максимальної оцінки у п'ять балів за рівень державної підтримки комерційної діяльності фермерів зі збуту сільськогосподарської продукції. Таким чином, середня оцінка регулятивних заходів держави становить 2,55 бали з 5-ти максимальних.

У тринадцятому запитанні необхідно було вказати основні джерела отримання сільськогосподарської інформації та знань. Відповіді розподілилися таким чином: 53% респондентів

отримують таку інформацію, консультуючись у спеціалістів, 38% – через засоби масової інформації, 48% – у спеціальній літературі, 30% – через Інтернет, 32% – на сільськогосподарських виставках, 16% – на курсах підвищення кваліфікації, 16% – на семінарах, конференціях та круглих столах і 5% – завдяки дистанційному навчанню. Оскільки можна було вибрати декілька варіантів відповідей, то сумарна кількість процентів по всіх пунктах більша за 100% (рис. 9).

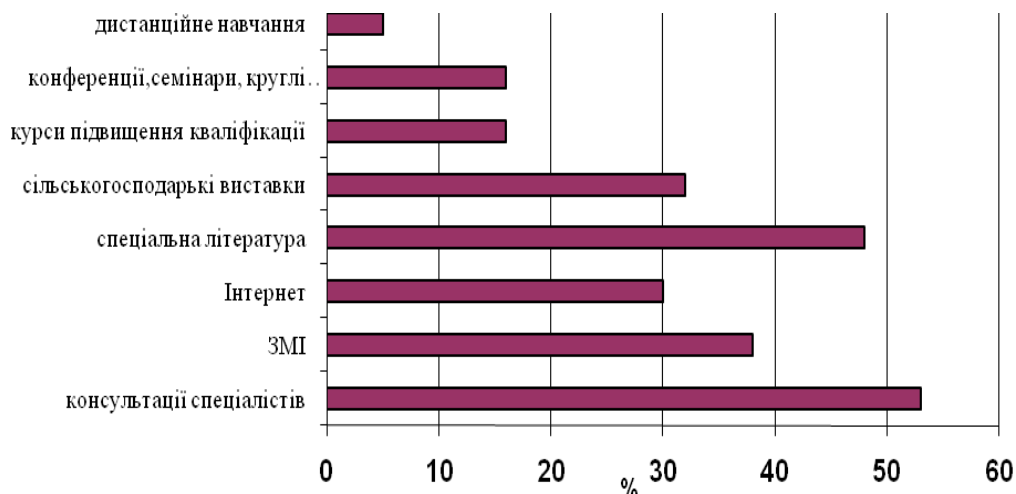

Рис. 9. Основні джерела отримання сільськогосподарської інформації та знань фермерами Васильківського району*

**Джерело: розраховано авторами за даними опитування*

Запитання з чотирнадцятого по сімнадцяте стосувалися соціально-демографічних характеристик фермерів, які прийняли участь в опитуванні. В результаті аналізу відповідей було з'ясовано, що більшість з них (57%) мають вищу освіту, з них 63% закінчили ВНЗ сільськогосподарського напрямку. Середню освіту має 43% фермерів, причому з них тільки 50% отримали освіту сільськогосподарського напрямку. Середній вік респондента-фермера дорівнює 54 роки. Більшість з експертів (86%) очолюють фермерські господарства більше 10 років.

Висновки і перспективи.

Таким чином, аналіз результатів проведеного опитування фермерів засвідчує, що більшість респондентів вважає, що фермерство в Україні має хороші перспективи розвитку. Разом з тим існують серйозні перешкоди, що заважають інтенсивному розвитку фермерства. У топ-п'ятірку таких перешкод, на думку фермерів, входять: нестабільна економічна ситуація, несприятлива податкова політика, несприятлива політична ситуація, недосконале правове забезпечення і проблеми з організацією ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Основними каналами збуту сільськогосподарської продукції фермерів є посередницькі структури і переробні підприємства. Через ці канали реалізується 84% зерна, 68% м'яса, 73% молока, 87% цукрових буряків і 67% овочів. Обсяги збуту продукції через інші канали незначні, особливо через товарні біржі (0,2% від загального показника).

Проблеми зі збутом сільськогосподарської продукції свідчать про слаборозвинену маркетингову інфраструктуру, що не здатна забезпечити вигідної реалізації сільськогосподарської продукції фермерів.

Для розв'язання цих проблем і подальшого розвитку комерційної діяльності фермерів, необхідно вжити певні заходи, як на рівні держави, так і на мікрорівні. На думку респондентів, слід,

перш за все, стабілізувати економічну ситуацію в країні, врегулювати податкову політику, а також сформувати сприятливе правове поле. Також з боку держави необхідно забезпечити ефективне функціонування програм підтримки фермерських господарств.

Разом з тим багато що залежить від самих керівників цих господарств. Зокрема це стосується більш активного впровадження сучасних інформаційних технологій у комерційну діяльність фермерів, включаючи розвиток електронної комерції, а також застосування ефективних маркетингових стратегій збуту продукції.

Список використаних джерел

1. Беззуб І. Перспективи розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=71&Itemid=382
2. Менеджмент фермерських господарств [текст] : навч. посіб. ; за ред. В.П. Горьового – К. : «Центр учбової літератури», 2014. 366 с.
3. Застрожніков А.Г. Розвиток фермерського землеволодіння і землекористування. *Агросвіт*. 2007. №15. С. 27-31.
4. Остапчук С.М., Корнілов Л.В., Корнілов В.Л. Розвиток фермерських господарств у Закарпатській області. *Вісник НУВГП*. 2010. №2(50). С. 214-221.
5. Мохненко А.С. Розвиток фермерських господарств в системі факторів конкурентного середовища: теорія, методологія, практика: дис.д-ра екон.наук. / Херсон, 2011. 438 с.
6. Вдовенко Л.О., Мараховська Т.М., Черненко О.С. Фінансове забезпечення діяльності малого і середнього бізнесу в аграрній сфері економіки. *Економічний аналіз*. 2015 №1. С. 225-230.
7. Макаренко Ю.П. Розвиток кооперації малих аграрних господарств у ринковій економіці. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. №4 (12). С. 171-176.
8. Мельник Л.Л. Фермерство України в контексті розмірів землекористування. *Агросвіт*. 2017. № 8. С. 24-34.
9. Махортов Ю.О., Дмитренко В.Л. Сучасний стан і перспективи розвитку фермерства в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2003. № 6. С. 73-76.

Статтю отримано: 30.01.2018 / Рецензування 06.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Olena Korchyńska

Dr. Sc. (in Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Head
Department of Marketing
Academy of Labor, Social Relations and Tourism
Kyiv, Ukraine

E-mail: helenk@meta.ua

Andrii Holubiev

Postgraduate Student
Department of Economics and Enterprise Management
Academy of Labor, Social Relations and Tourism
Kyiv, Ukraine

E-mail: Zvit.zav@gmail.com

MARKETING FIELD RESEARCH OF COMMERCIAL ACTIVITY OF FARMS

Abstract

Introduction. Reforms in Ukraine's agrarian sphere of economy have resulted in appearance of various forms of economic entities basing on private ownership and principals of economic independence. One of the directions of the structure rebuilding of agriculture is forming private farms, which play a certain role in agribusiness and contribute in development of a competitive agrarian sector and agrarian production. The aim of the article is to analyze the results of a conducted straw poll of private farmers and reveal general tendencies determining farmers' behavior as agricultural market

participants.

Methods. Standard methods such as dialectical, monographic, abstract and logical, method of scientific generalization as well specific methods for statistical and marketing information processing are applied.

Results. The results of a straw poll of private farmers conducted in Vasytkivskyi region of Kyiv oblast are presented in the article. Factors influencing entrepreneur activity of farmers are characterized. The barriers that prevent farming development in Ukraine are identified. Prospects of farming development are assessed. The measures for improvement of environmental conditions for commercial activity of private farmers which should be taken on micro and macro levels are identified.

Discussion. The further researches are planned to be conducted concerning more active implementation of modern information technologies in commercial farm activities including development of electronic commerce as well applying efficient marketing sale strategies.

Keywords: private farms, commercial activity, distribution channels, agricultural production, marketing research.

References

1. Bezzub, I. Perspektyvy rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini. <http://nbuviap.gov.ua>. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=419:agropromislovij-sektor-2&catid=71&Itemid=382.
2. Horovyi V.P. (Ed.). (2014). *Menedzhment fermerskykh hospodarstv* [Management of farms]. Kyiv : «Tsentr uchbovoi literatury».
3. Zastrozhnikov, A.H. (2007). Rozvytok fermerskoho zemlevolodinnia i zemlekorystuvannia [Development of farmer's land tenure and land use]. *Ahrosvit* [AgroSvit], 15, 27-31.
4. Ostapchuk, S.M., Kornilov, L.V., & Kornilov, V.L. (2010). Rozvytok fermerskykh hospodarstv u Zakarpatskii oblasti [Development of farms in the Transcarpathian region]. *Visnyk NUVHP* [Bulletin of National University of Water Management and Nature Management], 2(50), 214-221.
5. Mokhnenko, A.S. (2011). *Rozvytok fermerskykh hospodarstv v systemi faktoriv konkurentnoho seredovyscha: teoriia, metodolohiia, praktyka. Doctoral dissertation*. Kherson.
6. Vdovenko, L.O., Marakhovska, T.M., & Chernenko, O.S. (2015). Finansove zabezpechennia diialnosti maloho i serednoho biznesu v ahraryi sferi ekonomiky [Financial support of small and medium-sized businesses in the agrarian sector of the economy]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], 1, 225-230.
7. Makarenko, Yu.P. (2011). Rozvytok kooperatsii malykh ahrarykh hospodarstv u rynkovii ekonomitsi [Development of cooperation of small agricultural enterprises in the market economy]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Zaporizhzhya National University], 4(12), 171-176.
8. Melnyk, L.L. (2017). Fermerstvo Ukrainy v konteksti rozmiriv zemlekorystuvannia [Ukraine's farm in the context of land use]. *Ahrosvit* [AgroSvit], 8, 24-34.
9. Makhortov, Yu.O., & Dmytrenko, V.L. (2003). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku fermerstva v Ukraini [Current state and prospects of development of farming in Ukraine]. *Visnyk ahraryi nauky* [Bulletin of Agrarian Science], 6, 73-76.

Received: 01.30.2018 / Review 03.06.2018 / Accepted 03.20.2018

УДК 339.138
JEL Classification D4

Марчишин Назар

аспірант кафедри економіки підприємств і корпорацій
Тернопільський національний економічний університет
м. Тернопіль, Україна
E-mail: nm84@ukr.net

СЕНСОРНИЙ МАРКЕТИНГ В СИСТЕМІ ІННОВАЦІЙНОГО МАРКЕТИНГОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

Анотація

Вступ. Постійне загострення конкурентної боротьби за споживачів вимагає від компаній динамічного удосконалення маркетингових комунікативних стратегій. Це обумовило необхідність появи цілого напрямку інноваційного маркетингу, що спрямований на пошук новітніх засобів й інструментів стимулювання споживачів до посилення та коригування купівельних орієнтирів. Одним з таких напрямків, орієнтованих на активізацію нейробіологічних індикаторів людини, що відповідають за споживацький вибір, є сенсорний маркетинг.

Методи. Досягнення поставленої мети передбачало використання діалектичного методу та системного підходу до вивчення особистісних нейробіологічних індикаторів та економічних явищ, а також монографічного, абстрактно-логічного та методу абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розроблення інноваційних маркетингових технологій та способів їх реалізації.

Результати. У статті досліджено особливості впливу елементів сенсорного маркетингу на нейробіологічні індикатори споживацької поведінки особистості. Визначено основні функціональні ознаки сенсорного маркетингу та окреслено окремі напрямки поглиблення його складових.

Перспективи. Можливим подальшим напрямком даного дослідження є пошук шляхів поєднання окремих елементів сенсорного впливу з іншими інноваційними маркетинговими стратегіями для побудови динамічної комплексної інноваційної маркетингової системи.

Ключові слова: сенсорний маркетинг, нейробіологічні індикатори, споживацький вибір, інноваційний маркетинг, нейромаркетинг.

Вступ.

В умовах підвищення жорсткості боротьби за прихильність споживачів провідні підприємства та компанії змушені постійно удосконалювати способи і методи маркетингової боротьби. Якщо раніше ці методи в основному мали рекламний характер, то в останнє десятиліття вони значно розширили спектр дії. Сьогодні у способах залучення й утримання покупців використовують останні досягнення у сфері економіки, психології, медицини, соціології, художнього конструювання та інших. Побудова ефективної системи комунікацій з усіма елементами людських відчуттів (смак, нюх, зір, слух, дотик) дозволяє сформувати стійкий емоційний та асоціативний зв'язок з певним брендом чи продукцією та спричиняти позитивний вплив на ефективність просування товарів і створити доброзичливу атмосферу у теперішніх і потенційних споживачів продукції та послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питаннями дослідження основ та розроблення засад теоретико-методичного й організаційного забезпечення реалізації елементів сенсорного маркетингу як якісно нового наукового економічного явища займалися ряд закордонних та вітчизняних вчених. Основні концептуальні засади сенсорного маркетингу сформував М. Ліндстром [1] та розвинув А. Трайндл [3] і Б. Шмітт [5]. Серед вітчизняних вчених варто відзначити праці Т. Булах [2], А. Колеснікова [4], І. Клімова [7]. Окремі аспекти формування інтелектуальних систем, та їх вплив на споживацький вибір розглядала О. Собко [6].

Разом з тим, зважаючи на відносну новизну предмету дослідження як у світовому, так і вітчизняному науковому просторі, дані питання потребують подальшого поглиблення, адаптації їх особливостей до умов вітчизняного споживача та пошуку шляхів формування комплексного підходу до створення єдиної динамічної інноваційної маркетингової системи.

Мета.

Метою статті є дослідження теоретичних та методичних засад сенсорного маркетингу та обґрунтування окремих напрямків гармонізації та поглиблення їх дії на індикатори споживацького вибору людини.

Методологія дослідження.

Досягнення поставленої мети передбачало використання діалектичного методу та системного підходу до вивчення особистісних нейробіологічних індикаторів та економічних явищ, а також монографічного, абстрактно-логічного та методу абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань розроблення інноваційних маркетингових технологій та способів їх реалізації.

Результати.

Первинні засади сенсорного маркетингу були сформовані вченими-психологами Гарвардського університету у 1990 році. Основні концептуальні засади сенсорного маркетингу сформував Мартін Ліндстром (креатор таких брендів як «MercedesBenz», «American Express», «Microsoft», «Disney», «Mars», «Pepsi» і «McDonald's»), який першим побачив можливість використання додаткових засобів комунікування з клієнтом, окрім візуальних образів. Мова йде про формування ефективних засобів контактування з іншими органами чуття людини – слухом, нюхом, дотиком і смаком. Це стало початком формування якісно нового підходу до маркетингу. У кінці 1990-х рр. вже були створені перші нейромаркетингові компанії «Neurosense» (Великобританія) і «Gerry Zaltmann» (США).

Одним з найбільш поширених методів нейромаркетингу є технологія ZMET, розроблена професором Джеррі Зальтменом. Дана технологія ґрунтується на вивченні психологічних аспектів людської підсвідомості та емоційних поштовхів, що викликають позитивний емоційний відгук і стимулюють необхідні індикатори відчуттів людини для здійснення покупки [8]. Маркетингова технологія ZMET швидко стала популярною та широкозастосовуваною на багатьох великих компаніях-клієнтах, включаючи Coca-Cola, General Motors, Nestle, Procter & Gamble. Сьогодні великі компанії створюють власні лабораторії для нейродосліджень, розуміючи перспективність даного напрямку у конкурентній боротьбі.

Кожен бренд повинен характеризуватися такими властивостями, які б створювали значний позитивний чуттєвий і емоційний асоціативний ряд. Ця концепція підходить як для створення і просування сильних брендів, так і для товарів повсякденного попиту.

Особливості роботи із споживачами при використанні технологій сенсорного маркетингу передбачають частковий аналіз їх підсвідомих імпульсів. Ґрунтуючись на цій позиції окремі автори вбачають під сенсорним маркетингом спосіб маніпулювання людьми. Ми не погоджуємося з такою позицією. Такий маркетинг знаходячись на перетині економічних, психологічних та, частково, медичних (нейробіологія) аспектів розвитку ринку лише підсилює окремі купівельні імпульси споживачів, разом з тим не примушуючи їх до купівлі.

Стимулюючи і вивчаючи асоціативний ряд людини відповідно до її реакції на певну продукцію чи бренд можна сформулювати відповіді на важливі маркетингові питання – починаючи від необхідності та напрямку удосконалення логотипу і до формування цілісної картини сенсорних інструментів просування бренду.

Зважаючи на зазначене, визначимо основні функціональні ознаки сенсорного маркетингу:

- дослідження основних підсвідомих та несвідомих стимулів споживачів;
- виявлення основних нейробіологічних індикаторів, що формують купівельну спроможність кожного окремого виду продукції чи асоціативного ряду з брендом;
- формування стійкого позитивного асоціативного ряду споживачів;
- пошук шляхів зниження травмуючого впливу реклами;
- пошук шляхів поєднання елементів сенсорного маркетингу з іншими напрямками і можливостями інноваційного маркетингу.

Функціональна ознака «дослідження основних підсвідомих та несвідомих стимулів споживачів» передбачає встановлення тих споживацьких стимулів людини, які притаманні для конкретного виду продукції чи торгової марки з урахуванням особистих переваг, культурних цінностей, майнового стану та інших ознак.

Функціональна ознака «виявлення основних нейробіологічних індикаторів купівельних переваг» полягає у визначенні основних особливостей сприйняття усіма органами відчуття специфіки визначеного виду продукції в залежності від специфіки призначення продукції, її цільової аудиторії, соціального та емоційного стану, умов культурного середовища та інших специфічних умов, а також особливостей конкретного бренду.

Формування стійкого позитивного асоціативного ряду споживачів передбачає розробку таких методів побудови комунікативних каналів, які будуть сприяти максимально динамічній повторюваності позитивної згадки про конкретну продукцію чи бренд на основі задіяння всіх індикаторів сенсорного впливу з урахуванням специфічних особливостей регіону, його культури та інших чинників. Разом з тим, такі дії не повинні мати надто інтенсивний вплив, щоб не заподіяти шкоди психічному стану людини.

Попри твердження про те, що поганій реклами і багато реклами не буває, використання надто інтенсивного впливу на окремі сенсорні індикатори людини може мати зворотній очікуваному вплив. Наприклад, занадто яскравий колір чи комбінація кольорів призводить до швидкої втоми очей. Занадто різкий звук чи особливо специфічний запах також здатні призвести до зворотного впливу.

Остання функція власне і передбачає зазначену вище інноватизацію. В умовах постійного розвитку напрямків інноваційного маркетингу постає питання можливості поєднання та розвитку окремих їх компонентів. Це дозволяє формувати більш глибоку інноваційну маркетингову стратегію та обґрунтовувати комплексність маркетингових заходів для реалізації цілісного інноваційного маркетингового комплексу підприємства.

Дослідження сили впливу складових сенсорного маркетингу на купівельну спроможність показують: якщо покупка здійснюється в супроводі приємного звуку, готовність придбати товар зараз і налаштованість на повторну покупку зростає на 65%. Приємний смак збільшує даний показник ще на 23%, приємний запах – додаткові 40%. Товар, приємний на дотик, люди готові придбати на 26% швидше, а продукцію з приємним зовнішнім виглядом – на 46% [1]. Сукупність впливів на всі органи чуття може підвищити купівельну готовність клієнта вдвічі.

Одним з типових маркетингових інструментів, що використовувались ще до виникнення інноваційного маркетингу, є розробка і розвиток логотипу компанії. Надалі в багатьох компаніях це переросло у розробку фірмового корпоративного кольору. Поява технологій сенсорного маркетингу суттєво розвинула і поглибила даний процес.

Ефективна розробка кольорового брендингу в товарній гаммі та інтер'єрі спеціалізованих точок продажу і офісі компанії створює особливу атмосферу та сприяє підвищенню комфорту. Вчені визначили, що колір особливим чином впливає на сприйняття людиною ваги тіла, температури приміщення і віддаленості об'єкта. Оскільки кольори звертаються до почуттів, а не до логіки людини, знання психологічної семантики кольорової гамми дозволяє вибрати комбінацію кольорів таким чином, щоб вона максимально відповідала настрою й емоційним сприйняттям споживачів.

Обґрунтована побудова кольорних поєднань та інших супутніх компонентів можлива при

найбільш ефективному поєднанні кольору фону, текстури та шрифту.

Основні характеристики використання колірної гамми в рекламі залежно від специфіки призначення продукції подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика використання колірної гамми в рекламі*

Колір	Характеристика	Приклади використання
Червоний	Символізує силу волі, активність, агресивність, дає змогу швидко привернути до себе увагу.	Напій Coca Cola, батончик Kit Kat, бренди Nestle, Kodak, Life
Помаранчевий	Додає активності й створює відчуття внутрішньої рівноваги, допомагає викликати приплив життєвих сил	Медикаменти (Піковіт), дитячі товари (Pampers), галузі охорони здоров'я й освіти
Жовтий	Додає рівноваги емоціям, вгамовує душевне хвилювання, налаштовує на комунікабельність	Цукерки, пиво, тютюн, безалкогольні напої, (M&M's, ABK, Рогань, Сармат, Живчик, Росинка, Fanta)
Зелений	Символізує молодість, свіжість, здоров'я, знімає гостроту переживань.	Медичні товари, косметичні засоби, побутова хімія (Рецепти природи, Природна скарбниця)
Рожевий	Підсилює почуття людей, робить їх уважнішими, ласкавими й чуйними, асоціюється з романтичністю, жіночністю	Парфумерна продукція, товари для жінок та дітей, послуги шлюбних агентств і сімейних центрів (Космо, Lacosta, Bourjois)
Блакитний	Колір дружньої прихильності, миру, морської свіжості	Охолоджувальні напої (Миргородська, Боржомі)
Синій	Концентрує увагу на найнеобхіднішому, швидко привертає до себе увагу	Мінеральні води, безалкогольні напої, техніка (Pepsi, Sandora, Beko, Nivea)
Фіолетовий	Колір романтики, внутрішньої зосередженості, містики, загадковості; бентежить, спроможний викликати підсвідомий страх	Рекламні плати принтерів HP із пропозицією в подарунок шостої книги «Гарі Поттер» на фіолетовому тлі
Чорний	Колір самозанурення: він допомагає сконцентруватися на виконанні певного завдання; відчуття самотності й ізоляції від навколишнього світу	Автомобілі, годинники (Korloff), одяг hi-класу (Arber), дороги спиртні напої (Status, Remy Martin), музичні інструменти
Білий	Колір повної відкритості, не спричиняє жодних неприємних відчуттів	Товари, придбання яких потребує великих фінансових витрат: автомобілі, холодильники, комп'ютери тощо (Toshiba)

*Джерело: [4].

На підсвідомий споживацький вибір впливають також звуки. І не тільки зміст звуків, але й їх гучність і ритм. Психологи визначили цілий ряд залежностей: при швидкому темпі музики споживачі швидше рухаються по магазину та швидше його залишають, а повільна музика призводить до розслаблення – в результаті покупці витрачають більше часу на вибір товарів та підвищується імовірність купівлі додаткових чи супутніх товарів. У магазині, де грає гучна музика, люди проводять менше часу, але грошей при цьому витрачають більше. Також психологами було доведено, що кожен звук і навіть відтінок звуку теж характеризується особливими психологічними характеристиками і підсвідомо впливає на споживацькі рішення людини. Будь-яке сполучення звуків, у тому числі і кожне слово, викликає у людини певні асоціації, що відсилають нас до джерела цих звуків і їх значення (звукосемантичне значення). Майже в усіх великих універсальних магазинах і супермаркетах (гіпермаркетах) постійно звучить особливий фірмовий м'який музичний фон. Для такого фону визначено окреме найменування «muzak».

Однією з важливих складових сенсорного маркетингу є аромамаркетинг – ароматизація повітря для формування стійких позитивних асоціацій у споживача та більшого стимулювання його до купівлі. Такий стратегічний хід дозволяє виокремитися серед конкурентів, підкреслити свій імідж, статусність та фірмовий стиль. Експерименти стверджують, що ароматизація торгових приміщень здатна збільшувати динаміку продажів у середньому на 15%, зважаючи на те, що не менше 70%

споживачів оцінюють по запаху такі якості продукту, як свіжість і вишуканість [9, с. 46]. Розробленими напрямками аромамаркетингу на сьогодні є: ароматизація повітряного простору для залучення клієнтів та створення позитивної комфортної атмосфери; аромамержандайзинг (концентрування за рахунок запаху уваги клієнта на визначених товарних позиціях); ароматизована рекламна поліграфія; аромабрендинг (розроблення і впровадження аромологотипа компанії і торгової марки); ароматизовані сувеніри тощо [10, с. 36]. Найуспішніше аромамаркетинг застосовують у торгівлі та PR.

Запах тісно пов'язаний із смаком, в більшості асоціюється з ним та притаманний елементам сенсорного маркетингу в харчовій промисловості. Основними чотирма смаками, що сприймає людина є солодкий, гіркий, кислий, солоний. Фірмова особливість в такому випадку буде визначатися комбінаціями відтінків смаку та вірного його поєднання з кольоровою гаммою. Таким чином, запах візуально-ароматичної реклами повинен бути в першу чергу «смачним», асоціюватися із смачною їжею і, відповідно, мати її запах.

Додатковим і особливим засобом сенсорного маркетингу є вплив на індикатори дотику. Застосування засобів впливу на цей індикатор дозволяє більш чітко концентрувати увагу споживача на такі бажані властивості продукту як: форму, розміри, властивості поверхні, консистенцію, температуру, сухість або вологість, положення і переміщення в просторі. Тактильні відчуття від взаємодії з брендом мають безпосереднє відношення до якості продукту і є вагомим складовою прийняття рішення про купівлю. Часто виробники продуктів харчування змінюють форму, дизайн, розмір, матеріал упаковки з тим, щоб продукт більш зручно поміщався в руці і був комфортним для перенесення.

Зазначені індикатори сенсорного маркетингу не є вичерпними. Вони можуть диверсифікуватися, уточнюватися та збільшуватися в кількості.

Висновки і перспективи.

З проведеного дослідження бачимо, що новітні маркетингові інструменти охоплюють всі нові можливості комунікації з теперішнім і потенційним споживачем. Сьогодні вони зачіпають психологічні, медичні та нейробіологічні індикатори купівельної поведінки споживача і постійно розвиваються з набуттям все нових ознак.

Можливим подальшим напрямком даного дослідження є пошук шляхів поєднання окремих елементів сенсорного впливу з іншими інноваційними маркетинговими стратегіями для побудови динамічної комплексної інноваційної маркетингової системи.

Список використаних джерел

1. Линдстром М. Чувство бренда. Роль пяти органов чувств в создании выдающихся брендов. М.: Эксмо, 2006. 272 с.
2. Булах Т. Д. Сенсорний маркетинг як інструмент продажу книг. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. № 36. С. 244-251.
3. Трайндл А. Нейромаркетинг. Визуализация эмоций; пер. с англ. А. Гродеева. М.: Альпина Паблишер, 2011. 113 с.
4. Колесніков А., Шульгат Н. Нейромаркетинг: новітні інструменти ототожнення бренду. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2011. № 2(5). URL : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11kapiob.pdf>. (дата звернення : 03.02.2018).
5. Шмітт Б. Емпіричний маркетинг: Як змусити клієнта відчувати, думати , діяти, а також співвідносити себе з вашою компанією; пер. с англ. К. Ткаченко. М.: Фаир - Пресс, 2001. 400 с.
6. Собко О. М. Інтелектуальний капітал і креація вартості підприємства. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 444 с.
7. Клімова О. І. Нестандарт, креатив та епатаж – реальне обличчя сучасної реклами. Імплементація наукових засад та перспективи досконалої маркетингової діяльності підприємств як ринково-орієнтованої концепції їх розвитку. Житомир, 2017. С. 168-175.
8. Carbone Lou. *Clued In: How to Keep Customers Coming Back Again and Again*. NJ: Financial Times Prentice Hall, 2004. P. 140-145.

9. Рюмшина Л. И. Манипулятивные приемы в рекламе. М.; Ростов н/Д: Изд. центр «МарТ», 2004. 235 с.
10. Палахнюк А. Аромат растущих продаж. *Рекламные идеи*. 2005. №2. С. 36-43.

Статтю отримано: 04.02.2018 / Рецензування 07.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Nazar Marchyshyn

Postgraduate Student

Department of Economics of Enterprises and Corporations

Ternopil National Economic University

Ternopil, Ukraine

E-mail: nm84@ukr.net

SENSORY MARKETING IN THE SYSTEM OF INNOVATIVE MARKETING INSTRUMENTARIUM TOOLS

Abstract

Introduction. The constant exacerbation of competition for consumers requires companies to dynamically improve marketing switching strategies. This led to the need for an entire line of innovative marketing aimed at finding the latest tools and tools for stimulating consumers to strengthen and adjust consumer landmarks. Sensory marketing is one of these areas, aimed at activating the neurobiological indicators of a person, that response for consumer choice.

Methods. The dialectical method and systematic approach to the study of personal neurobiological indicators and phenomena, as well as monographic, abstract and logical method, method of abstraction are used to achieve the goal. The issue of domestic and foreign scientists about the development the innovative marketing technologies and the methods of its implementation was the methodological basis of the study.

Results. The features of influence the sensory marketing elements on neurobiological indicators of the personality's consumer behavior are investigated in the article. The basic functional features of sensory marketing are defined and certain directions of developing its components are outlined.

Discussion. The possible further direction of this study is the search of ways to combine individual elements of sensory influence with other innovative marketing strategies for building a dynamic integrated innovative marketing system.

Keywords: sensory marketing, neurobiological indicators, consumer choice, innovative marketing, neuromarketing.

References

1. Lindstrom, M. (2006). *Чувство бренда. Роль пяти органов чувств в создании выдающихся брендов* [Brand feeling. Influence on five sense organs for creating outstanding brands]. Moscow, Russia: Eksmo.
2. Bulah, T.D. (2012). Sensornyj marketyng jak instrument prodazhu knyg [Sensory marketing as a tool for books selling]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury* [Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture], 36, 244-251.
3. Traindl, A. (2011). *Neuromarketing. Vizualizatsiya emotsiy*. [Neuromarketing. Visualization of emotions]. (A. Grodieva, Trans). Moscow, Russia : Alpina Publisher.
4. Kolesnikov, A., & Shulhat, N. (2011). *Neuromarketyng: novitni instrumenty ototozhnennja brendu* [Neuromarketing: the latest brand identification tools]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-Economic Problems and the State]. <http://sepd.tntu.edu.ua>. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11kapiob.pdf>.
5. Schmitt, B. (2001). *Empirichnyj marketyng: Jak zmusyty klijenta vidchuvaty, dumaty, dijaty, a takozh spivvidnosyty sebe z vashoju kompanijeju* [Empirical Marketing: How to make a customer feel, think, act, and relate to your company]. (K. Tkachenko, Trans). Moscow, Russia: Fayr – Press.
6. Sobko, O.M. (2016). *Intelektualnyj kapital i kreacija vartosti pidpryjemstva* [Intellectual capital and creation of the enterprise value]. Ternopil, Ukraine: TNEU.
7. Klimova, O.I. (2017). *Nestandard, kreatyv ta epatazh – realne oblychchja suchasnoi reklamy*. [Nonstandard, creative ideas and epatage – the real face of modern advertising]. *Implementacija naukovykh zasad ta perspektyvy doskonaloj marketyngovoi dijalnosti pidpryjemstv jak rynkovo-orijentovanoi koncepcii ih rozvytku*. Zhytomyr, Ukraine, 168-175.
8. Carbone, L. (2004). *Clued In: How to Keep Customers Coming Back Again and Again*. NJ: Financial Times

Prentice Hall, 140-145.

9. Ryumshina L. (2004). *Manipulyativnyye priyemy v reklame* [Manipulative techniques through advertising]. Moscow; Rostov on Don, Russia: Publishing Center "MarT".

10. Palahnyuk, A. (2005). Aromat rastushhih prodazh [The aroma of growing sales]. *Reklamnyye idei* [Advertising ideas], 2, 36-43.

Received: 02.04.2018 / Review 03.07.2018 / Accepted 03.20.2018

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ
ВІДНОСИНИ

FINANCIAL AND CREDIT
RELATIONS

УДК 336.1
JEL Classification G17

Гудзовата Оксана

к.е.н., доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук
Львівський торговельно-економічний університет
м. Львів, Україна

E-mail: osjanka@gmail.com

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ СФЕРИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація

Вступ. Стан фінансової безпеки України на сучасному етапі розвитку держави не стабільний та характеризується істотними кризовими процесами, зокрема критичним зростанням зовнішнього, внутрішнього та загальнодержавного боргу, девальвацією національної валюти й обмеженістю резервів НБУ, високим рівнем тінізації економічних відносин і активізацією процесів виведення капіталу за кордон, посиленням залежності вітчизняного банківського сектору від зовнішнього капіталу та зниження обсягів кредитування банками реального сектору економіки і т. ін. В значній мірі ці недоліки обумовлені негативними аспектами функціонування грошово-кредитної сфери держави, де в недостатній мірі реалізуються базові функції з підтримки макроекономічної стабільності, економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності національної економіки.

Методи. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи системного аналізу та теоретичного узагальнення, економічного аналізу й економіко-статистичний метод, метод структурно-логічного аналізу.

Результати. Визначено стратегічні напрями державної політики розвитку грошово-кредитної сфери в системі забезпечення фінансової безпеки України.

Перспективи. Подальші дослідження в аналізованій сфері доцільно зосередити на ідентифікації конкретних інструментів та засобів державної політики розвитку складових грошово-кредитної сфери України, зокрема розвитку вторинного ринку цінних паперів для підвищення ефективності механізму перерозподілу фінансових ресурсів в межах фінансової системи та в системі національного господарства, вдосконалення внутрішньої боргової політики держави, збільшення пропозиції довгострокових кредитних та інвестиційних ресурсів, розвитку альтернативних банківським механізмів нагромадження та заощадження коштів громадянами, підвищення ефективності державного регулювання фінансових інститутів для забезпечення стабільності їх функціонування та недопущення кризових явищ в їх діяльності.

Ключові слова: фінансова безпека держави, грошово-кредитна сфера, стратегічні пріоритети, напрями розвитку.

Вступ.

За результатами інтегрального оцінювання рівня фінансової безпеки України встановлено, що найбільший вплив на зміну інтегрального індексу фінансової безпеки України чинить саме грошово-кредитна безпека, яка безпосередньо впливає на макроекономічні процеси в країні, на

рівень і темпи інфляції, стан фінансового та валютного ринків.

Негативним є й те, що стан грошово-кредитної безпеки України погіршується. Інтегральний індекс грошово-кредитної безпеки держави у 2016 р. становив 0,498 та знизився до 2010 р. на 0,115, а до 2000 р. – на 0,203.

Зазначене актуалізує завдання, по-перше, ідентифікації стратегічних пріоритетів, а вже надалі – формування і реалізації ефективних грошово-кредитних інструментів забезпечення фінансової безпеки України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанню регулювання розвитку грошово-кредитної сфери держави приділено багато уваги у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців. Так, у працях С. Аржевітіна [1, с. 20-24], А. Даниленка [3, с. 9-19] та С. Стельмаха [7, с. 150-162] визначаються загальні параметри та напрями регулювання розвитку грошово-кредитного сектору держави.

У дослідженнях О. Барановського [2, с. 3-20] та С. Дячек [4, с. 227-230] увага в значній мірі концентрується навколо формування та ефективного забезпечення фінансової безпеки держави.

У наукових публікаціях А. Камінського [5, с. 77-83], Н. Михальчук [6, с. 12-14] та М. Флейчук [8, с. 84-90] обґрунтовуються переваги та визначаються напрями державної політики за окремими складовими грошово-кредитної сфери. Проте, особливості сучасного періоду розвитку фінансової системи України, а також специфічні умови функціонування грошово-кредитної сфери нашої держави потребують нових більш досконалих пріоритетних напрямів розвитку грошово-кредитного сектора держави.

Мета.

Метою статті є обґрунтування стратегічних напрямів розвитку грошово-кредитної сфери в системі фінансової безпеки України.

Методологія дослідження.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи системного аналізу та теоретичного узагальнення; економічного аналізу й економіко-статистичний метод.

Результати.

Найбільш істотними викликами для фінансової безпеки держави, обумовленими недоліками функціонування вітчизняної грошово-кредитної сфери, на сьогодні залишаються:

- нестабільність національної грошової одиниці та волатильні темпи інфляції;
- незбалансована структура грошової пропозиції;
- критично високий рівень монетизації національної економіки та значна частка готівки в структурі грошової маси;
- зростання рівня доларизації грошового обігу;
- неефективний трансмісійний механізм грошово-кредитної політики;
- висока вартість банківського кредитування;
- негативна динаміка залучених банками депозитів, скорочення кредитного портфеля банків та погіршення його якості;
- збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі.

З огляду на визначені виклики пріоритетними напрямами удосконалення грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України мають стати:

- 1) забезпечення цінової стабільності та зменшення надлишкової грошової маси в обороті;
- 2) оздоровлення банківської системи та відновлення кредитування реального сектору економіки;
- 3) забезпечення курсової стабільності та підвищення ефективності валютно-курсОВОЇ

політики;

4) розвиток вторинного ринку цінних паперів для підвищення ефективності механізму перерозподілу фінансових ресурсів в межах фінансової системи та в системі національного господарства;

5) підвищення ефективності державного регулювання фінансових інститутів для забезпечення стабільності їх функціонування та недопущення кризових явищ в їх діяльності.

Для забезпечення цінової стабільності та зменшення надлишкової грошової маси в обороті доцільно забезпечити мінімізацію купівлі емітованих урядом цінних паперів у портфель НБУ; використання норми обов'язкового резервування залучених банками коштів як альтернативи операціям НБУ на відкритому ринку; обмеження продажу банкам державних цінних паперів (як боргових облігацій Уряду, так і сертифікатів НБУ) шляхом зниження їх доходності; розширення лінійки боргових цінних паперів за рахунок тих, що призначені для розміщення серед населення, передбачивши для них плаваючу процентну ставку залежно від рівня інфляції в країні та вищу ліквідність за рахунок можливості дострокового погашення.

Більше того, Національному банку України необхідно реалізувати заходи, спрямовані на усунення структурних диспропорцій фінансового ринку України і забезпечення розширення (диверсифікацію) шляхів перерозподілу капіталу як через банківський сектор, так і інші складові фінансового ринку (фондового, кредитного), щоквартально оприлюднювати інформацію про обсяги емісії за всіма складовими грошових агрегатів, які впливають на їх співвідношення та стан грошово-кредитної системи. Прозорість та публічність зменшить можливість застосування малоефективних екстенсивних інструментів грошово-кредитного регулювання. Нагальною є необхідність випуску державних довгострокових пенсійних облігацій з плаваючою процентною ставкою, призначених для розміщення серед недержавних пенсійних фондів, страхових компаній, інвестиційних фондів некваліфікованих інвесторів.

В цілях оздоровлення банківської системи та відновлення кредитування реального сектору економіки необхідно створити інституційні умови залучення у банківську систему додаткових довгострокових пасивів, зокрема, коштів населення поза банками, шляхом збільшення гарантованої державою суми відшкодування вкладів фізичних осіб. Більше того, в умовах критично низької довіри населення до вітчизняної банківської системи існує необхідність розвитку альтернативних банківських механізмів нагромадження та заощадження коштів громадян в рамках прийнятої пенсійної реформи, що першочергово передбачає розробку відповідної законодавчо-нормативної бази щодо впровадження другого рівня накопичувальної пенсійної системи, забезпечити розробку критеріїв відбору та ліцензійних умов діяльності недержавних пенсійних фондів, що забезпечуватимуть управління активами другого рівня накопичувальної пенсійної системи.

Для активізації участі громадян в альтернативних банківським механізмах нагромадження заощаджень на законодавчому рівні потрібна розробка додаткових фінансових та податкових стимулів, спрощення системи надання фінансових послуг учасникам колективних інвестицій, передбачення можливості надання державними банками учасникам недержавних пенсійних фондів та застрахованим особам за договорами страхування життя довгострокових пільгових кредитів за зниженими процентними ставками. Саморегульним організаціям професійних учасників фінансового ринку доцільно розробити фінансово-освітні програми для підвищення фінансової грамотності громадян в питаннях колективних інвестицій та додаткового соціального забезпечення.

Варто зазначити, що ключовим інструментом активізації кредитування підприємств реального сектору економіки може стати структурне рефінансування надійних системних банків за принципом залежності обсягів та вартості кредитів, наданих НБУ комерційним банкам, від обсягів та якості кредитів, що надаються банками підприємствам реального сектору економіки.

Внаслідок поширеної в Україні практики ухилення від майнової відповідальності фактичних власників проблемних банків існує гостра необхідність розроблення та реалізації механізму посилення захисту майнових прав кредиторів при ліквідації банків шляхом внесення змін до Закону

України «Про банки і банківську діяльність» у частині встановлення додаткової майнової відповідальності власників значної частки у статутному капіталі банку належним їм майном у випадку віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

В умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів в процесі формування банківського капіталу важливим джерелом має виступати іноземне інвестування. Світовий досвід свідчить, що одним з найефективніших інструментів довгострокового кредитування інноваційного розвитку економіки є венчурні інноваційні фонди, які здатні скласти конкуренцію банкам. Для таких фондів доцільно передбачити податкові пільги та інші організаційні преференції, що дозволить стимулювати їх розвиток в Україні. При цьому, необхідним є започаткування практики проведення тендерів із залучення капіталу венчурних фондів до проектів розвитку пріоритетних галузей економіки та інноваційних розробок з державними гарантіями.

Одним із стратегічних пріоритетів розвитку грошово-кредитного сектору України є забезпечення курсової стабільності та підвищення ефективності валютно-курскової політики шляхом, по-перше, збалансування валютної структури банківських кредитів і депозитів за рахунок забезпечення рівня доларизації кредитного та депозитного портфеля банківської системи нижче 40 %; по-друге, стимулювання своєчасного повернення валютних коштів підприємств-експортерів шляхом поетапного зниження норм обов'язкового продажу їх виручки; по-третє, збільшення обсягів міжнародних резервів; по-четверте, створення необхідного інституційно-правового базису регулювання ринку валютних деривативів (свопи, ф'ючерсні та форвардні контракти).

При цьому, в умовах запровадження інфляційного таргетування одним із основних напрямів ефективної реалізації грошово-кредитної політики є проведення політики лібералізації валютного курсу, що сприятиме зростанню дієвості монетарних інструментів, зокрема відсоткових ставок. Незважаючи на ряд дискусій щодо неготовності нашої країни до режиму гнучкого курсоутворення, варто зауважити, що фіксація обмінного курсу протягом усього періоду незалежності України призвела до накопичення макроекономічних дисбалансів і виявилася неспроможною не лише забезпечити цінову стабільність, а й підтримати економічне зростання. Тому, на нашу думку, посилення гнучкості обмінного курсу гривні є передумовою формування більш прозорого та прогнозованого валютного ринку.

3 метою забезпечення розвитку вторинного ринку цінних паперів для підвищення ефективності механізму перерозподілу фінансових ресурсів необхідно:

1) підвищити ефективність функціонування фондових бірж шляхом запровадження практики здійснення операцій з розміщення цінних паперів публічних акціонерних товариств на підставі укладання договорів андеррайтингу з торговцями цінними паперами виключно на фондових біржах, удосконалення вимог, що обумовлюють перебування цінних паперів у лістингу, врегулювання діяльності маркет-мейкерів;

2) модернізувати депозитарну систему та систему клірингу і розрахунків через посилення механізму контролю Центрального депозитарію цінних паперів за клієнтами в частині провадження ними депозитарної діяльності в порядку та межах, установлених Законом України «Про депозитарну систему України», удосконалення механізмів виплати доходів через депозитарну систему;

3) удосконалити систему захисту прав інвесторів через запровадження інституту фінансового омбудсмена, зокрема, відповідального за досудове врегулювання спорів між фінансовими інститутами та їх клієнтами; запровадження практики колективного інвестування у цінні папери на підставі договору про управління цінними паперами, створення компенсаційних схем захисту інтересів інвесторів;

4) удосконалити валютне та податкове регулювання операцій з цінними паперами шляхом скасування обмежень валютного законодавства щодо репатріації капіталу внаслідок торгівлі цінними паперами, скасування особливого податку на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами, удосконалення оподаткування діяльності з переказу коштів небанківських

фінансових установ, комісійних доходів фондових бірж, депозитаріїв на зразок підходів до оподаткування доходів комерційних банків.

Реалізація цих заходів дозволить збільшити пропозицію якісних цінних паперів в біржовому обороті та забезпечити зростання довіри до них з боку інвесторів як до інструментів перерозподілу капіталу.

Зауважимо, що підвищення ефективності державного регулювання фінансових інститутів передбачає повний перехід до ризик-орієнтованої моделі нагляду за фінансовими установами для недопущення кризових явищ та нестабільності в їх діяльності, а також об'єднання функцій нагляду і контролю за фінансовими інститутами в одному органі (для прикладу в НБУ або спеціально утвореному регуляторі фінансового сектора).

Крім того, важливо посилити політичну, фінансову та інституційну незалежність НБУ у виборі цілей і застосуванні монетарних інструментів та нівелювати зобов'язання щодо таргетування інших показників, виконання яких може бути суперечливим із основною метою – забезпеченням цінової стабільності. Водночас необхідно не допустити використання монетарних інструментів у фіскальних цілях, тобто забезпечити відмову від принципу фіскального домінування.

Більше того, підтверджено наявність зв'язку між незалежністю центрального банку і макроекономічними показниками, зокрема, наявність оберненопропорційного зв'язку між рівнем незалежності центрального банку і рівнем інфляції в короткостроковій перспективі та існування негативної кореляції між рівнем незалежності центрального банку і рівнем бюджетного дефіциту (в % ВВП) в довгостроковій перспективі. Тому в умовах економічної нестабільності у зв'язку із загостренням ситуації в східних регіонах України, питання посилення незалежності НБУ, як інституції, яка здійснює значний психологічний вплив на економічну поведінку учасників ринку, залишається актуальним. Це стосується встановлення чіткого розподілу повноважень Національного банку України та Кабінету Міністрів України у сфері формування і реалізації грошово-кредитної політики та координації їх дій у досягненні цілей грошово-кредитної політики в напрямку посилення фінансової та економічної безпеки держави.

Варто зазначити, що впровадження та виконання описаних вище заходів забезпечить стійкість грошово-кредитної системи держави та успішність її державної політики як інструменту протидії гібридній війні. Зокрема, реалізація запропонованих заходів стабілізації грошово-кредитного сектора зумовить у короткостроковій перспективі підвищення ефективності функціонування банківської системи, реалізацію виваженої валютної політики, забезпечення незалежності грошово-кредитної політики, а також її прозорості та узгодженості з іншими складовими державної економічної політики, забезпечення фінансової стійкості банків та підвищення їх конкурентоспроможності, підвищення ефективності застосування режиму інфляційного таргетування, забезпечення довіри суспільства до дій Національного банку України.

Додамо, що одним із найважливіших етапів стратегічного планування є моніторинг та оцінювання результатів реалізації стратегії розвитку грошово-кредитного сектору в цілях посилення фінансової безпеки держави, що передбачає визначення методичних підходів до оцінки рівня грошово-кредитної безпеки держави, моніторинг стану грошово-кредитної безпеки держави, а також вжиття за результатами моніторингу коригуючих та попереджувальних заходів.

Перешкодою для ефективного стратегічного планування і реалізації державної політики забезпечення грошово-кредитної безпеки України є неузгодженість та все ще несформованість єдиновизначеної методики оцінювання грошово-кредитної безпеки. Зокрема, при аналізі функціонування грошово-кредитної сфери застосовуються індикатори, які поверхнево оцінюють її стан та не дають уявлення про вплив на кінцевий результат фінансової безпеки держави. Більше того, низка індикаторів не є актуальними та не відповідають сучасним викликам, зокрема викликам гібридної війни у сфері грошово-кредитних відносин. Це перешкоджає формуванню належної інформаційної бази оцінювання та аналізу реального стану грошово-кредитної безпеки держави, визначенню міри її ризиків і загроз, а відтак і виробленню дієвих управлінських

рішень щодо реалізації механізмів та засобів підвищення ефективності державної політики розвитку грошово-кредитного сектору в системі забезпечення фінансової безпеки економіки України.

Водночас важливу роль при оцінюванні рівня грошово-кредитної безпеки відіграє не лише склад індикаторів, методика їх нормування та інтегрального оцінювання, але і самі порогові значення та методи їх визначення. Тому виникає необхідність наукового обґрунтування і своєчасного уточнення порогових та оптимальних значень індикаторів відповідно до зовнішніх та внутрішніх трансформацій.

Більше того, моніторинг реалізації стратегії повинен здійснюватися за кожною із визначених стратегічних та операційних цілей відповідно до встановлених критеріїв та індикаторів ефективності їх досягнення. На основі проведення моніторингу реалізації стратегії, вважаємо за доцільне проводити періодичну оцінку необхідності уточнення чи перегляду окремих положень стратегії з огляду на нові тенденції та обставини, що можуть виникати під впливом зміни зовнішніх і внутрішніх чинників впливу. Йде мова про організацію процедури роз'яснення ключових моментів грошово-кредитної політики НБУ, включаючи процес прийняття рішень, вибору інструментів їх реалізації, обґрунтування принципів узгодження грошово-кредитної та інших політик, цілей валютної і цінової стабільності; оприлюднення інформації щодо результатів дії механізмів й інструментів і їх впливу на грошово-кредитну сферу та реальний сектор економіки; вчасне поширення інформації щодо основних ризиків і механізмів їх впливу на ключові грошово-кредитні показники. Таким чином, моніторинг повинен відповідати таким принципам, як: достовірність, оперативність, системність, об'єктивність, безперервність та відкритість.

Як наслідок, посилення інформаційної складової грошово-кредитної політики забезпечить покращення прозорості та інформаційної відкритості діяльності Національного банку України перед суспільством, сприятиме запобіганню виникнення ризиків у цій сфері, зниженню асиметричності інформації та зменшенню ринкової невизначеності, покращенню координації діяльності фінансових інституцій, органів державного управління та суб'єктів підприємницької діяльності.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зазначити, що стратегічною метою реалізації грошово-кредитної політики в контексті посилення фінансової безпеки у найближчій перспективі є забезпечення цінової стабільності шляхом послідовного зниження інфляції, що створюватиме необхідні макроекономічні передумови для відновлення темпів економічного зростання. Це потребує розроблення комплексного підходу щодо програмування політики системного функціонування грошово-кредитного сектору як елементу системи фінансової безпеки держави, що є предметом наступних досліджень.

Висновки і пропозиції.

З огляду на сучасні виклики пріоритетними напрямками удосконалення грошово-кредитної політики в системі зміцнення фінансової безпеки України мають стати: розвиток вторинного ринку цінних паперів для підвищення ефективності механізму перерозподілу фінансових ресурсів у межах фінансової системи та в системі національного господарства; вдосконалення внутрішньої боргової політики держави для зменшення темпів інфляції та надлишкової грошової маси в обігу; збільшення пропозиції довгострокових кредитних та інвестиційних ресурсів за рахунок більш активного залучення в інвестиційну сферу потенціалу венчурних інвестиційних фондів; розвиток альтернативних банківським механізмів нагромадження та заощадження коштів громадянами за рахунок «запуску» другого рівня обов'язкової та розвитку третього рівня добровільної накопичувальної пенсійної системи, вдосконалення страхування життя та колективного інвестування; підвищення ефективності державного регулювання фінансових інститутів для забезпечення стабільності їх функціонування та недопущення кризових явищ в їх діяльності.

Подальші дослідження в цій сфері потрібно сфокусувати над обґрунтуванням конкретних заходів, що мають бути реалізовані органами державного управління в цілях підвищення ефективності функціонування грошово-кредитної сфери України.

Список використаних джерел

1. Аржевітін С.М. Грошово-кредитні відносини в розвитку економіки України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.08 / КНЕУ. Київ, 2011. 32 с.
2. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз. *Фінанси України*. 2009. № 5. С. 3-20.
3. Даниленко А.І., Шелудько Н.М. Грошово-кредитний ринок України: кризові уроки та короткострокові перспективи. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 1. С. 9-19.
4. Дячек С.М. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка. *Вісник Житомирського державного технічного університету*. 2013. №2 (64). С. 227-233.
5. Камінський А.Б. Моделювання фінансових ризиків. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 304 с.
6. Михальчук Н.М. Податковий борг як загроза фінансовій безпеці держави : автореф. дис. кандидата екон. наук : 21.04.01 / НІСД. Київ, 2015. 23 с.
7. Стельмах В.С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін. – Київ: Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. 404 с.
8. Флейчук М.І., Наконечна Н.В., Щурко У.В., Гончарук Я.А. Фінансовий контролінг в системі зміцнення економічної безпеки держави. Львів: Ліра-Прес, 2012. 260 с.

Статтю отримано: 31.01.2018 / Рецензування 02.03.2018 / Прийнято до друку: 21.03.2018

Oksana Gudzoვა

PhD (in Economics), Associate Professor
Department of Computer Sciences
Lviv University of Trade and Economics
Lviv, Ukraine
E-mail: osjanka@gmail.com

**FINANCIAL AND ECONOMIC INSTRUMENTS OF STIMULATION UKRAINE IT-
SPHERE DEVELOPMENT**

Abstract

Introduction. The state of Ukraine's financial security at the present stage of the state's development is not stable and is characterized by significant crisis processes, in particular the critical growth of external, domestic and national debt, devaluation of the national currency and limited reserves of the NBU, high level of shadowing of economic relations and activation of processes of capital withdrawal abroad, strengthening of dependence the domestic banking sector from external capital and the reduction of lending to banks by the real sector of the economy. These shortcomings are due to the negative aspects of the functioning of the monetary sphere of the state to a large extent, where the basic functions for maintaining macroeconomic stability, economic growth and strengthening the competitiveness of the national economy are not sufficiently implemented.

Methods. The general scientific and special methods of system analysis and theoretical generalization, economic analysis, economic and statistical method, the method of structural and logical analysis are used during the research.

Results. The strategic directions of the state policy of development of the monetary and credit sphere in the system of providing financial security of Ukraine are determined.

Discussion. Further studies in the analyzed area should focus on identifying specific tools and means of state policy on the development of the components of the monetary and credit sector of Ukraine, in particular the development of the secondary securities market to improve the efficiency of the mechanism of redistribution of financial resources within the financial system and in the system of national economy, improvement of internal debt policy the state, an increase in the supply of long-term credit and investment resources, the development of alternative banking mechanisms for the accumulation and savings of citizens, increasing the efficiency of state regulation of financial institutions to ensure the stability of their functioning and prevent the occurrence of crisis phenomena in their activities.

Keywords: financial security of the state, monetary and credit sphere, strategic priorities, directions of development.

References

1. Arzhevitin, S.M. (2011). *Hroshovo-kredytni vidnosyny v rozvytku ekonomiky Ukrainy*. Unpublished doctoral dissertation. State Economic University «Kyiv National Economic University V. Hetman». Kyiv.

-
2. Baranovskyy, O. I. (2009). Sutnist i riznovydy finansovykh kryz [The essence and varieties of financial crises]. *Finansy Ukrainy* [Finance of Ukraine], 5, 3-20.
 3. Danylenko, A. I., Sheludko, N. M. (2010). Hroshovo-kredytnyi rynek Ukrainy: kryzovi uroky ta korotkostrokovi perspektyvy [Monetary market of Ukraine: crisis lessons and short-term prospects]. *Ekonomika i prohnouzuvannia* [Economics and Forecasting], 1, 9-19.
 4. Dyachek, S.M. (2013). Hroshovo-kredytna bezpeka Ukrainy: sutnist, zahrozy, otsinka [Monetary and financial security of Ukraine: essence, threats, assessment]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu* [Bulletin of Zhytomyr State Technical University], 2, 227-233.
 5. Kaminskyy, A. B. (2006). *Modeliuvannia finansovykh ryzykiv* [Modeling of Financial Risks]. Kyiv : VPK «Kyiv University».
 6. Mykhalchuk, N. M. (2015). *Podatkovi borh yak zahroza finansovii bezpetsi derzhavy. Unpublished doctoral dissertation*. National Institute for Strategic Studies. Kyiv.
 7. Stelmakh, V. S. (2009). *Monetarna polityka Natsionalnoho banku Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy zmin* [Monetary policy of the National Bank of Ukraine: current state and prospects of change]. Kyiv : Center for Scientific Researches of the National Bank of Ukraine.
 8. Fleychuk, M. I., Nakonechna, N. V., Shchurko, U. V., & Honcharuk, Ya. A. (2012). *Finansovyi kontrolinh v systemi zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy* [Financial Controlling in the System of Strengthening Economic Security of the State]. Lviv, Ukraine: Liga-Press.

Received: 01.31.2018 / Review 03.02.2018 / Accepted 03.21.2018

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

SOCIAL ECONOMY

УДК 330.59; 316.334.55
JEL Classification A 13, I 31

Ільчук Віра

к. е. н., старший науковий співробітник лабораторії економіки
Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН
м. Львів, Україна

E-mail: vira_ilchuk@ukr.net

ОСНОВНІ МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДЛЯ ОЦІНКИ ФАКТОРІВ СОЦІАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА, РІВНЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Анотація

Вступ. Складна ситуація, яка склалась на сьогодні у сфері забезпечення належного рівня життя населення вимагає здійснення комплексу відповідних заходів, які сприятимуть його зростанню. Проблеми стабілізації і зростання рівня життя населення, створення умов для повноцінного відтворення і ефективного функціонування трудового потенціалу в даний час стають визначальними. Зважаючи на те, що важливою ознакою сталого розвитку суспільства є високий рівень життя населення, методична оцінка основних факторів соціального середовища, від яких залежить рівень і якість життя сільського населення, на даний час не втратила своєї актуальності.

Методи. Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували наукові розробки по цьому питанню відомих науковців, фундаментальні положення сучасної економічної теорії та законодавчі акти з питань оцінки рівня і якості життя населення. При цьому використовували такі методи: структурно-аналоговий, картографічний, моделювання, порівняльного аналізу, групування, експертних оцінок. При дослідженні рівня життя населення проводиться оцінка матеріального становища, характеризуються умови проживання, досліджується стан соціального середовища.

Результати. В оцінці матеріального становища населення важливим елементом комплексного дослідження виступає аналіз структури доходів. Для цього розраховується питома вага таких складових елементів у структурі доходів домогосподарств, як: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності, доходи від продажу продукції з особистого господарства, пенсії, соціальні трансферти (у тому числі, пільги та субсидії), грошова допомога від родичів та інших осіб, доходи від продажу власного майна, інші надходження. Оскільки пільги та субсидії становлять велику питому вагу в сукупних доходах населення, то вважаємо, що потрібно відслідковувати, як змінюється питома вага трудових доходів. Трудові доходи характеризують сукупні надходження людини (домогосподарства) в результаті трудової, підприємницької та індивідуальної діяльності.

Перспективи подальших досліджень – це комплексні знання в оцінці факторів соціального середовища, які впливають на рівень і якість життя сільського населення і забезпечують підвищення обґрунтованості управлінських рішень з розробки раціональних програм соціально-економічного розвитку життя населення.

Ключові слова: соціальне середовище, методики, рівень і якість життя населення.

Вступ.

Проблеми стабілізації і зростання рівня життя населення, створення умов для повноцінного відтворення і ефективного функціонування трудового потенціалу в даний час стають

визначальними. Складна ситуація, яка склалась на сьогодні у сфері забезпечення належного рівня життя населення вимагає здійснення комплексу відповідних заходів, які сприятимуть його зростанню.

Зважаючи на те, що важливою ознакою сталого розвитку суспільства є високий рівень життя населення, ми спробували провести методичну оцінку основних факторів соціального середовища, від яких залежить рівень і якість життя сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Високий рівень життя населення є важливою ознакою сталого розвитку суспільства та основою життєдіяльності держави. Якість життя сільського населення в основному залежить від його сукупних доходів, що формуються з грошових та натуральних надходжень до сімейного бюджету: оплати праці, доходів від підприємницької діяльності, доходів від особистого господарства, пенсій, стипендій, різних допомог тощо. Від рівня доходів населення безпосередньо залежить рівень його забезпечення матеріальними та культурними благами, стан здоров'я і відтворення робочої сили.

Питання рівня і якості життя сільського населення, оцінювання, методи аналізу і напрямки його покращення досліджені в працях багатьох вчених, зокрема: Татаревської М. [1], Біттера О. [2], Німіжан Н. [3], Крищенко К. [4], Узунова Ф. [5], Тридіда С. [6], Проніна І. [7], Топішко І., Топішко Н., Галецької Т. [8], Попова Т. [9] та ін.

В даний час спостерігається тенденція до зниження індексу людського розвитку, основного показника, прийнятого у міжнародній практиці для зіставлення рівня і якості життя населення. **Низький рівень життя населення, а також тенденції до його погіршення спонукали Уряд України до перегляду соціально-економічної політики країни.** Проте доводиться констатувати, що на сьогодні в практиці управління соціально-економічним розвитком держави рівень і якість життя населення ще не стали головною метою, не існує комплексної системи оцінки основних факторів соціального середовища життя населення, залишаються невирішеними проблеми їх впливу на рівень життя, тому ці питання потребують подальшого дослідження.

Мета.

Виділити і проаналізувати найважливіші фактори соціального середовища та величину їх впливу на рівень і якість життя сільського населення для подальшої розробки соціальних програм економічного розвитку суспільства.

Методологія дослідження.

Теоретичною і методологічною основою дослідження слугували наукові розробки по цьому питанню відомих науковців, фундаментальні положення сучасної економічної теорії та законодавчі акти з питань оцінки рівня і якості життя населення. При цьому використовувались такі методи: структурно-аналоговий, картографічний, моделювання, порівняльного аналізу, групування, експертних оцінок. При дослідженні рівня життя населення проведена оцінка матеріального становища, характеризуються умови проживання, досліджується стан соціального середовища.

Результати.

Від економічної стагнації найбільше потерпає особистий фактор виробництва, а втрати досягнутих параметрів рівня життя населення можуть бути настільки значними, що процес відтворення людського потенціалу змінює знак із плюса на мінус, тобто призводить до його глибинної деградації. Зазначене є вкрай соціально небезпечним явищем, яке не тільки масштабно руйнує продуктивні сили суспільства, а й небезпечно дестабілізує соціально-політичну ситуацію в країні.

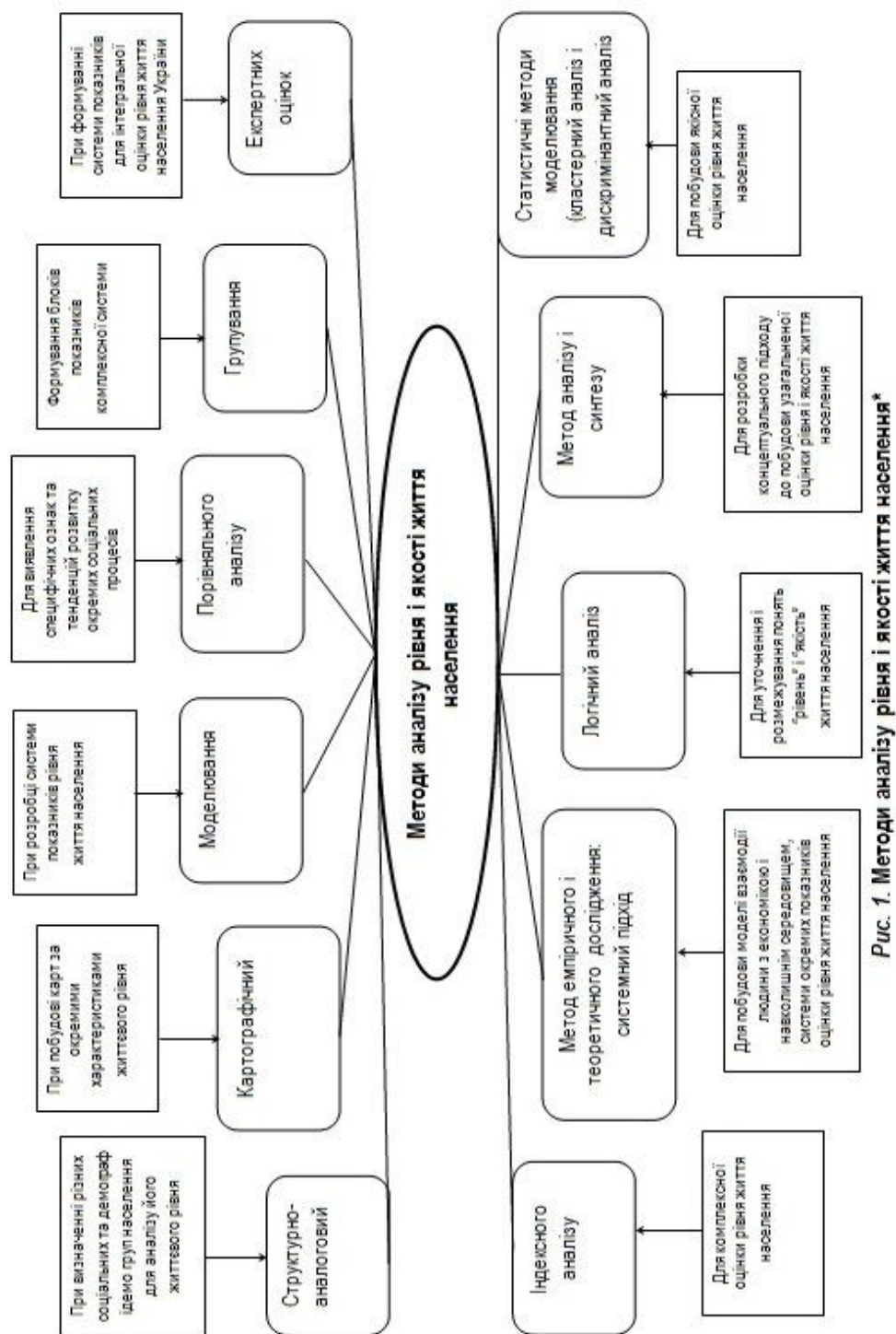

Рис. 1. Методи аналізу рівня і якості життя населення*

* Джерело: розробка автора

При цьому спостерігається тенденція до зниження індексу людського розвитку, основного показника, прийнятого у міжнародній практиці для зіставлення рівня і якості життя населення. **Низький рівень життя населення, а також тенденції до його погіршення вимагають перегляду соціально-економічної політики країни.**

Країни з розвинутою економікою мають потужний трудовий потенціал завдяки високим доходам населення та помірної їх диференціації. Доходи і рівень життя населення посідають провідне місце у системі управління трудовим потенціалом суспільства.

Рівень і якість життя населення залежать від сукупних доходів, що формуються з грошових та натуральних надходжень які надходять до сімейного бюджету. Від рівня доходів населення безпосередньо залежить рівень його забезпечення матеріальними та культурними благами, стан здоров'я і відтворення робочої сили.

Основними методичними підходами для аналізу рівня життя сільського населення, які полягають у вивченні варіації ознак, є наступні:

- визначення міри варіації, тобто кількісного її вимірювання. Це завдання вирішується за допомогою розрахунку спеціальних показників варіації;
- вивчення причин, які викликають варіацію, причинно-наслідкова оцінка характеру розсіювання, що передбачає дослідження закономірностей випадкової варіації в статистичних сукупностях;
- розкладання загальної варіації ознаки на варіацію, що породжується систематичними та випадковими причинами.

При аналізі рівня і якості життя населення використовують наступні методи: структурно-аналоговий, картографічний, моделювання, порівняльного аналізу, групування, експертних оцінок. При дослідженні рівня життя населення проводиться оцінка його матеріального становища, характеризуються умови проживання, досліджується стан соціального середовища та ін.

Аналіз рівня і якості життя населення можливо оцінити за допомогою методів зображених на рис. 1.

Цікавою на наш погляд є методика оцінки рівня життя населення, яка базується на системі специфічних показників. Такий підхід є необхідний для поглибленого дослідження основних складових рівня життя та динамічних зрушень за кожним окремим компонентом, яке неможливе на основі використання одного інтегрального показника (рис. 2).

При оцінці матеріального становища населення важливим елементом комплексного дослідження виступає аналіз структури доходів. Для цього розраховується питома вага таких складових елементів у структурі доходів домогосподарств, як: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, доходи від власності, доходи від продажу продукції з особистого підсобного господарства, натуральні доходи від особистого підсобного господарства, пенсії, соціальні трансферти (у тому числі пільги та субсидії), грошова допомога від родичів та інших осіб, доходи від продажу власного майна, інші надходження. Оскільки пільги та субсидії становлять велику питому вагу в сукупних доходах населення, то необхідно відслідковувати, як змінюється питома вага трудових доходів.

Трудові доходи характеризують сукупні надходження людини (домогосподарства) в результаті трудової, підприємницької й індивідуальної діяльності та включають:

- заробітну плату, у тому числі заробіток у натуральній формі, виплати, допомоги за основним місцем роботи (за мінусом прибуткового податку та інших обов'язкових відрахувань);
- оплату праці на інших роботах, у тому числі виплати, допомоги, заробіток у натуральній формі (за мінусом прибуткового податку та інших обов'язкових відрахувань);
- доходи від підприємницької та індивідуальної діяльності;
- виплати заборгованості із заробітної плати.

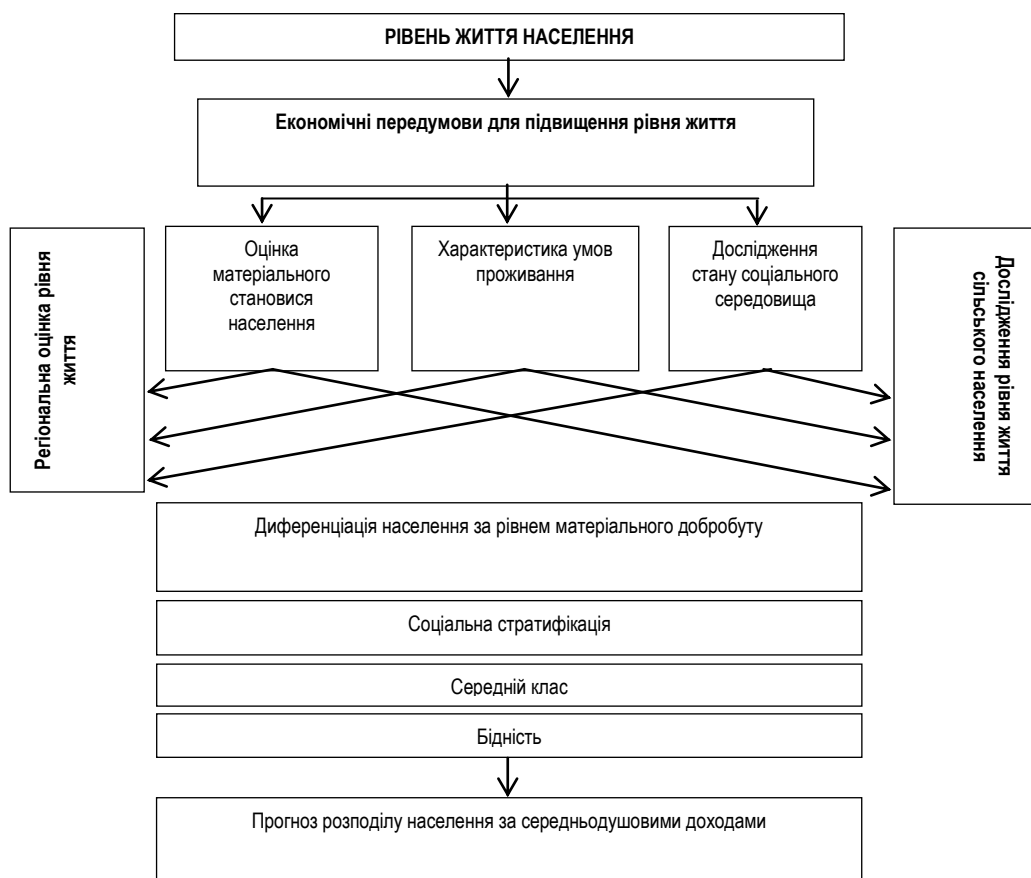

Рис. 2. Методична схема дослідження рівня життя населення*

*Джерело: [10].

Важливим елементом аналізу рівня життя населення є оцінка його купівельної спроможності.

Умови проживання сільського населення мають велике значення і їх оцінка здійснюється за трьома групами показників:

- кількісними показниками, що стосуються безпосередньо забезпеченості житлом;
- якісними характеристиками житла, що визначають ступінь його комфортності;
- показниками, які характеризують доступність для населення закладів соціальної інфраструктури.

Дослідження факторів соціального середовища, що впливають на рівень життя сільського населення, здійснюється по всьому населенню, без виділення соціально-демографічних груп і типів населених пунктів. Для оцінки соціального середовища необхідно застосовувати групування чинників за їх природою, при цьому показники, які характеризують стан демографічного розвитку, необхідно об'єднати в демографічний блок, показники, що стосуються економічних характеристик населення – в блок економічний (рис. 3).

Рис. 3. Економічний блок показників рівня життя населення*

*Джерело: розробка автора.

Крім того потрібно провести додаткові дослідженнями в розрізі регіонів, оскільки існує значна регіональна диференціація та суттєва різниця між показниками життєвого рівня міського і сільського населення.

Узуновим Ф.В. [5] запропонована матриця узагальнюючої оцінки рівня і якості життя населення. В ній виділена якісна оцінка рівня життя населення. Рівень життя поділяється на високий, середній і низький. Оцінка якості життя населення поділяється на гарну, задовільну і низьку (табл. 1).

Таблиця 1

Матриця узагальнюючої оцінки рівня та якості життя населення регіонів країни*

I_{UG}^{***} \ I_{KG}^{**}		Оцінка якості життя населення		
		Гарна	Задовільна	Незадовільна
Якісна оцінка рівня життя населення	Високий	“зона успіху”	“задовільна зона”	“нерівноважна зона”
	Середній	“задовільна зона”	“зона рівноваги”	“критична зона”
	Низький	“нерівноважна зона”	“критична зона”	“зона лиха”

* Джерело: [5]

** I_{KG} – інтегральна оцінка якості життя населення

*** I_{UG} – інтегральна оцінка рівня життя населення.

Таким чином, основними методичними підходами до оцінки факторів соціального середовища, рівня і якості життя сільського населення є наступні:

- дослідження та прогнозування розподілу населення за середньодушовими доходами на основі законів статистичних розподілів з використанням основних статистичних характеристик: середнього значення, дисперсії, моди та медіани;
- дослідження та прогнозування розподілу населення за середньодушовими доходами на

основі динамічного ряду та його статистичних властивостей.

Важливе значення має розподіл населення за доходами, що дасть можливість проводити соціально економічний прогноз, який використовується для планування економічного розвитку та створення соціальних програм для покращення рівня і якості життя сільського населення.

Висновки та перспективи.

Основним фактором який має найбільш вагомий вплив на рівень і якість життя населення є рівень доходів, які формуються з доходів від оплати праці, підприємницької діяльності, доходів від особистого господарства, пенсій, стипендій і т.д. Від рівня доходів безпосередньо залежить рівень забезпеченості матеріальними і культурними благами, стан здоров'я і відтворення робочої сили.

Найважливішими факторами соціального середовища, які необхідно врахувати при оцінці рівня і якості життя сільського населення є рівень доходів, оцінка матеріального становища, умови проживання. Проте комплексна системна оцінка рівня і якості життя сільського населення відсутня, тому вирішення цього питання вимагає подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Татаревська М.С. Рівень життя сільського населення: оцінювання та напрями поліпшення: Монографія. Одеса, 2007. 298 с.
2. Біттер О.А. Розвиток сільського господарства і рівень життя сільського населення Карпатського регіону : дис... д-ра екон. наук: 08.00.04 / Львівський держ. аграрний ун-т. Львів: Львівський держ. аграрний ун-т. 2008. 374 с.
3. Німіжан Н.Д. Статистичне дослідження рівня доходів населення України в контексті підвищення якості життя URL: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/2_87058.doc.htm.
4. Крищенко К. Є. Ринкові механізми державного регулювання доходів населення URL : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvbdfa/2011_2/kryshch.pdf.
5. Узунов Ф. В. Оцінка рівня і якості життя населення 2004 року: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01 / Харк. держ. економ. ун-т. Харків, 2004. 19 с. URL : <http://disser.com.ua/contents/36848.html>.
6. Тридід С. О. Оцінка рівня та способу життя населення регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. Харків, 2006. 18 с. URL : <http://disser.com.ua/contents/36849.html>.
7. Проніна І. І. Рівень життя населення України: методи аналізу та напрями підвищення: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01 / НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України. Київ, 2002. 19 с. URL : <http://disser.com.ua/contents/37540.html>.
8. Топішко І., Топішко Н., Галецька Т. Рівень життя населення як об'єкт соціального захисту URL : file:///C:/Users/Work_pc/Downloads/echcenu_2015_4_3.pdf.
9. Попова Т.Л. Рівень та якість життя населення України як показник дієвості соціальної державної політики URL : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>.
10. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; за ред. Л. М. Черенко. К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2006. 428 с.

Статтю отримано: 27.01.2018 / Рецензування 02.03.2018 / Прийнято до друку: 20.03.2018

Vira Ilchuk

Ph.D. (in Economics), Senior Research Associate
Laboratory of Economics
Institute of Agriculture of the Carpathian region NAAS
Lviv, Ukraine
E-mail: vira_ilchuk@ukr.net

**MAIN METHODOLOGICAL APPROACHES FOR ASSESSMENT OF SOCIAL
ENVIRONMENT FACTORS, LEVELS AND QUALITY OF LIVING RURAL
POPULATION**

Abstract

Introduction The complicated situation that has developed today in ensuring proper living standards requires the implementation of a set of appropriate measures that will contribute to its growth. The problems of stabilization and growth of living standards, creating conditions for full playback and effective functioning of the labor potential now become crucial. Considering that an important feature of sustainable development is the high standard of living, methodical assessment of the main factors of the social environment that affect the level and quality of life of the rural population currently not lost its relevance.

Methods. The theoretical and methodological basis of the research served as scientific developments on this issue of well-known scholars, the fundamental provisions of modern economic theory and legislative acts on the assessment of the level and quality of life of the population. At the same time, the following methods were used: structurally analog, cartographic, simulation, comparative analysis, grouping, and expert assessments. We assess the financial position in the study of living standards of the population, characterize the living conditions, and investigate the state of the social environment.

Results. The analysis of income structure is the assessing the material situation of the population an important element of the integrated study. We calculate such proportion of the constituent elements in the structure of households as wages to do this, income from entrepreneurial activity, income from property, income from the sale of products from a personal subsidiary farm, pensions, social transfers (including benefits and subsidies), cash benefits from relatives and others, income from the sale of own property, other incomes., We believe that it is necessary to monitor how the share of labor income varies since privileges and subsidies account for a large proportion in the total income of the population. Labor incomes characterize the aggregate income of a person (household) as a result of labor, entrepreneurial activity and individual activity.

Discussion. Prospects for further research are comprehensive assessment of knowledge in basic social environment factors that affect the level and quality of life of the rural population and provide increasing validity of management decisions on the development of sustainable social and economic development of the population.

Keywords: social environment, methods, level and quality of life of the population.

References

1. Tatarevska, M.S. (2007). *Riven zhyttia silskoho naselennia: otsiniuvannia ta napriamy polipshennia* [Rural population's living standards: assessment and improvement directions]. Odesa, Ukraine.
2. Bitter, O.A. (2008). *Rozvytok silskoho hospodarstva i riven zhyttia silskoho naselennia Karpatskoho rehionu*. Doctoral. dissertation. Lviv State Agrarian University. Lviv.
3. Nimizhan, N.D. Statystychne doslidzhennia rivnia dokhodiv naselennia Ukrainy v konteksti pidvyshchennia yakosti zhyttia. <http://www.rusnauka.com>. Retrieved from http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/2_87058.doc.htm.
4. Kryshchenko, K.Ye. Rynkovi mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання dokhodiv naselennia. <http://www.nbuv.gov.ua>. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nvbdfa/2011_2/kryshch.pdf.
5. Uzunov, F.V. (2004). *Otsinka rivnia i yakosti zhyttia naselennia 2004 roku*. Unpublished candidate's thesis. Kharkiv State Economic University. Kharkiv. <http://disser.com.ua>. Retrieved from <http://disser.com.ua/contents/36848.html>.
6. Trydid, S.O. (2006). *Otsinka rivnia ta sposobu zhyttia naselennia rehionu 2006 hoda*. Unpublished candidate's thesis. Kharkiv State Economic University. <http://disser.com.ua>. Kharkiv. Retrieved from <http://disser.com.ua/contents/36849.html>.
7. Pronina, I.I. (2002). *Riven zhyttia naselennia Ukrainy: metody analizu ta napriamy pidvyshchennia*. Unpublished candidate's thesis. Council for the Study of the Productive Forces of Ukraine, Kyiv. <http://disser.com.ua>. Retrieved from <http://disser.com.ua/contents/37540.html>.
8. Topishko, I., Topishko, N., & Haletska, T. (2015). *Riven zhyttia naselennia yak jbiekt sotsialnoho zakhystu*. file:///C:/Users/Work_pc. Retrieved from file:///C:/Users/Work_pc/Downloads/echcenu_2015_4_3.pdf.
9. Popova, T.L. *Riven ta yakist zhyttia naselennia Ukrainy yak pokaznyk diievosti sotsialnoi derzhavnoi polityky*. <http://www.academy.gov.ua>. Retrieved from <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Popova.pdf>.
10. *Riven zhyttia naselennia Ukrainy* [The standard of living of the population of Ukraine]. (2006). Kyiv : TOV "Vydavnytstvo "Konsultant".

Received: 01.27.2018 / Review 03.02.2018 / Accepted 03.20.2018

Відомості про авторів

Верхоглядова Наталя, д.е.н., професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи, ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва і архітектури», м. Дніпро, Україна, **E-mail:** vni@mail.pgasa.dp.ua

Голубєв Андрій, аспірант кафедри економіки та управління підприємствами, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна, **E-mail:** Zvit.zav@gmail.com

Гонак Ігор, аспірант кафедри міжнародної економіки, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** gogrya@gmail.com

Грищенко Наталія, к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту, ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана», м. Київ, Україна, **E-mail:** natalieverg@gmail.com

Гудзовата Оксана, к.е.н., доцент, доцент кафедри комп'ютерних наук, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів, Україна, **E-mail:** osjanka@gmail.com

Гусарина Наталія, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, Україна, **E-mail:** gusarina@ukr.net

Ігнацевич Сергій, аспірант, науковий співробітник, Інститут агроєкології та природокористування НААН, м. Київ, Україна, **E-mail:** ignatsevichserg@outlook.com

Ільчук Віра, к.е.н., старший науковий співробітник лабораторії економіки, Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН, м. Львів, Україна, **E-mail:** vira_ilchuk@ukr.net

Касьяновський Євген, аспірант кафедри економічної теорії, національної та міжнародної економіки, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя, Україна, **E-mail:** evgen_k2018@ukr.net

Корчинська Олена, д.е.н., доцент, с.н.с, завідувач кафедри маркетингу, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, Україна, **E-mail:** helenk@meta.ua

Кропивко Максим, д.е.н., с.н.с., заступник академіка-секретаря Відділення аграрної економіки і продовольства, Національна академія аграрних наук України, м. Київ, Україна, **E-mail:** krop2002@ukr.net

Arkadiusz D. Leśniak-Moczuk, M.Sc., Ph.D. Student, Faculty of Law, University in Bialystok, Poland, **E-mail:** ad.lesniak@gmail.com

Мазур Ірина, д.е.н., професор кафедри фінансів і кредиту, Університет Короля Данила, м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** iryna.mazur@iful.edu.ua

Марчишин Назар, аспірант кафедри економіки підприємств і корпорацій, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна, **E-mail:** nm84@ukr.net

Самойленко Інна, к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, м. Харків, Україна, **E-mail:** samoylbox@gmail.com

Татомир Ірина, к.е.н., доцент кафедри економіки та менеджменту, Дрогобицький державний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, **E-mail:** Tatomur@gmail.com

Фень Катерина, аспірант, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський, Україна, **E-mail:** fenkat4@gmail.com

Чехов Сергій, к.е.н., старший науковий співробітник, директор, Дослідна станція ефіроолійних та малопоширених сільськогосподарських культур, Національної академії аграрних наук України, м. Запоріжжя, Україна, **E-mail:** serchek@ukr.net

Шеленко Діана, к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна, **E-mail:** diantsya@ukr.net

Information about the authors

Natalia Verkhoglyadova, Doctor of Science, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical and Educational Work, Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Dnipro, Ukraine,

E-mail: vni@mail.pgasa.dp.ua

Andrii Holubiev, Postgraduate Student, Department of Economics and Enterprise Management, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** Zvit.zav@gmail.com

Ihor Honak, Postgraduate Student, Department of International Economy, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** gogrya@gmail.com

Nataliia Hryshchenko, Ph.D. (in Economics), Associate Professor, Department of International Management, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** natalieverg@gmail.com

Oksana Gudzovata, PhD (in Economics), Associate Professor, Department of Computer Sciences, Lviv University of Trade and Economics, Lviv, Ukraine, **E-mail:** osjanka@gmail.com

Nataliya Gusarina, PhD. (in Economics), Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kherson National Technical University, Kherson, Ukraine, **E-mail:** gusarina@ukr.net

Sergiy Ignatsevich, Postgraduate Student, Research Fellow, Institute of Agroecology and Environmental Management, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** ignatsevichserg@outlook.com

Vira Ilchuk, Ph.D. (in Economics), Senior Research Associate, Laboratory of Economics, Institute of Agriculture of the Carpathian region NAAS, Lviv, Ukraine, **E-mail:** vira_ilchuk@ukr.net

Yevgen Kasianovskyi, Postgraduate Student, Department of Economic Theory, National and International Economy, Classical private university, Zaporizhzhia, Ukraine, **E-mail:** evgen_k2018@ukr.net

Olena Korchynska, Dr. Sc. (in Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Head, Department of Marketing, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** helenk@meta.ua

Maksym Kropyvko, Doctor of Economic Sciences, Senior Research Fellow, Deputy Academician-secretary, Department of Agrarian Economics and Land Relations, The National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine, **E-mail:** krop2002@ukr.net

Arkadiusz D. Leśniak-Moczuk, M.Sc., Ph.D. Student, Faculty of Law, University in Bialystok, Poland, **E-mail:** ad.lesniak@gmail.com

Iryna Mazur, Doctor of Economics, Professor, Department of Finance and Credit, University of King Danylo, Ivano-Frankivsk, Ukraine, **E-mail:** iryna.mazur@iful.edu.ua

Nazar Marchyshyn, Postgraduate Student, Department of Economics of Enterprises and Corporations, Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine, **E-mail:** nm84@ukr.net

Inna Samoylenko, PhD. (in Economics), Associate Professor, Department of Management and Administration O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Kharkiv, Ukraine, **E-mail:** samoylbox@gmail.com

Irina Tatomyr, PhD. (in Economics), Associate Professor, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Ukraine, **E-mail:** Tatomur@gmail.com

Kateryna Fen, Postgraduate Student, State Agrarian and Engineering University in Podilya, Kamianets-Podilskyi, Ukraine, **E-mail:** fenkat4@gmail.com

Sergey Chekhov, Ph.D. (in Economics), Head, Experimental Station of Rare and Aromatic Crops of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Zaporizhzhya, Ukraine, **E-mail:** serchekh@ukr.net

Diana Shelenko, PhD. (in Economics), Associate Professor, Department of Accounting and Auditing, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankovsk, Ukraine, **E-mail:** diantsya@ukr.net

Науково-практичне видання

Scientific-practical edition

ЕКОНОМІЧНИЙ ДИСКУРС

THE ECONOMIC DISCOURSE

Міжнародний науковий журнал

International scientific journal

Випуск 1. 2018

Issue 1. 2018

Підписано до друку 29.03.2018 р.
Формат 70х100 1/16. Гарнітура Arial.
Папір офсетний. Друк офсетний. Зам. 03/2018.
Умовн. друк. арк. 11,78. Тираж 100.

Віддруковано з готових діапозитивів
в СМП «ТАЙП» вул. Чернівецька, 44 б,
м. Тернопіль, Україна, 46000
тел. +38 0352 527500; +38 0352 522616

Signed for printing 03.29.2018
Format 70x100 1/16. Type Arial.
Offset paper. Printing offset. Order. 03/2018.
Cond. print. sheets. 11,78. Copies 100.

Printed:
Tajp, joint small enterprise, Chernivetska St., 44b,
Ternopil, Ukraine, 46000,
tel. +38 0352 527500; +38 0352 522616